

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**YÜKSEK
LİSANS
TEZİ**

**ULUSLARARASI
İŞBİRLİĞİ PROJELERİ VE ORTA ASYA:
BAĞIMSIZLIKLARI KORUYACAK
GÜÇ DENGESİ İÇİN ARAYIŞLAR**

KALMIRA RYSKULOVA

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

MART 2017

**ULUSLARARASI İŞBİRLİĞİ PROJELERİ VE ORTA ASYA:
BAĞIMSIZLIKLARI KORUYACAK GÜÇ DENGESİ İÇİN ARAYIŞLAR**

Kalmira RYSKULOVA

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI**

**GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

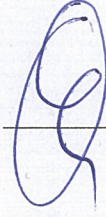
MART 2017

Kalmira RYSKULOVA tarafından hazırlanan “Uluslararası İşbirliği Projeleri ve Orta Asya: Bağımsızlıkları Koruyacak Güç Dengesi İçin Arayışlar” adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ/OY ÇOKLUĞU ile Gazi Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Anabilim DalındaYÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Danışman: Doç. Dr. Mehmet Akif OKUR

Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Gazi Üniversitesi

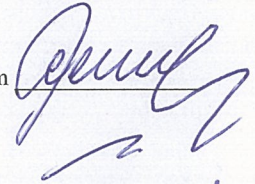
Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum

Başkan: Prof. Dr. Soyalp TAMÇELİK

Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Gazi Üniversitesi

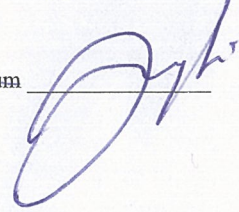
Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum

Üye: Doç. Dr. Seyfi YILDIRIM

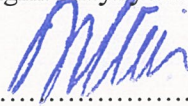
Tarih Anabilim Dalı, Hacettepe Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum

Tez Savunma Tarihi: 31 / 03 / 2017

Jüri tarafından kabul edilen bu tezin Yüksek Lisans Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Prof. Dr. Mehmet Akif ÖZER
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ETİK BEYAN

Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu,

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Kalmira RYSKULOVA

21.03.2017

ULUSLARARASI İŞBİRLİĞİ PROJELERİ VE ORTA ASYA: BAĞIMSIZLIKLARI KORUYACAK
GÜÇ DENGESİ İÇİN ARAYIŞLAR
(Yüksek Lisans Tezi)

Kalmira RYSKULOVA

GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Mart 2017

ÖZET

Sovyetler Birliği'nin dağılması sonucu elde edilen egemen devlet statüsü, birlik cumhuriyetlerine iç ve dış politikada bağımsız hareket etme hakkını kazandırmanın yanı sıra bu bağımsızlığı devam ettirme sorumluluğunu da beraberinde getirmiştir. Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Tacikistan ve Türkmenistan olmak üzere Orta Asya ülkeleri de söz konusu sorumluluğu yerine getirmede, mevcut şartlar ve uluslararası sistemin yapısı gereği, çeşitli devletlerarası işbirliği girişimlerinde bulunmuşlardır. Bu tür girişimlere sebep teşkil eden ekonomik, askeri ve sosyal faktörler de göz ardı edilmemekle birlikte, bölge ülkelerinin yer aldığı işbirliği projelerine sebep olan siyasi beklentiler bu çalışmanın temel araştırma konusunu oluşturmaktadır. Tezin temel amacı, Orta Asya ülkelerinin kendi aralarında ve bölge dışı aktörler ile yaptıkları işbirliği projelerinde, ülke bağımsızlığını koruma ve dış politikada siyasi güç dengesi oluşturma yönündeki girişimlerini analiz etmektir. Çalışmanın temeli, 'birçok bölgesel entegrasyon girişimleri, üye devletlerin, egemenlik haklarından ödün vermelerinin bir neticesi iken, Orta Asya topraklarında meydana gelen entegrasyon hareketlerinde, bölge ülkelerinin egemenliklerini koruma amacının önemli bir sebep teşkil ettiği' tezine dayanmaktadır. Geçmişteki yönetim tarzı ile ona karşı gelen değerlerin harmanlanmasını gerektiren çok yönlü işbirliği, bölgeyi kendi etki alanına katmak isteyen güçler arasında dengeyi sağlayacak sayılı stratejilerden biriydi. Lakin söz konusu strateji yalnızca bölge ülkelerinin ihtiyaçları ile sınırlı olmayıp, işbirliğine taraf olacak dış güçlerin geniş çaplı jeopolitik hedefleri ile de doğrudan bağlantılı olduğu için yapılan işbirliği projelerinde bölge dışı ilişkiler ağırlık kazanmıştır. Ayrıca, ilk yıllarda arka arkaya imzalanan bölge içi işbirliği anlaşmalarına rağmen, devlet inşa süreci boyunca ülkelerin kalkınma fırsatlarında meydana gelen farklılıklar ve bu kalkınmaya engel oluşturacağı endişesi yaratan ortak kaynaklar üzerindeki tartışmalar bölge devletlerini birbirinden uzaklaştırmıştır. İçerde artan bir mesafe söz konusuyken, Rusya'nın bölgeyi yeniden kendi etki alanına alacağı endişesi, bölge ülkelerini Batı dünyası ve Çin ile işbirliğine yöneltmiş, Türkiye, İran, Hindistan ve diğer eksen ülkeler olmak üzere bölgeye ilgi gösteren aktör sayısındaki artış da Orta Asya açısından işbirliği alanını gittikçe genişletmiştir. Çalışmanın kuramsal boyutu, realizmin ulusal çıkar algısına dayanan devlet bekası, bu bekanın güç dağılımının eşit olmadığı anarşik yapıları bir uluslararası sistemde güç dengesi kuramının dengeleme stratejileri aracılığıyla devam ettirildiği varsayımı ve bu hususta varılan devletlerarası işbirliği girişimlerinin işlevsel boyutunu ele alan fonksiyonalist paradigmadan oluşmaktadır. Söz konusu kuramsal çerçevenin Orta Asya ülkelerinin taraf olduğu işbirliği projelerine uygulanmasıyla, bölge içi entegrasyonun sağlanamamasının ve bölge dışı aktörler ile olan çok yönlü dengeleme ilişkilerine ağırlık verilmesinin devlet bağımsızlığının pekiştirilmesi amacına dayandığı sonucuna varılmıştır.

Bilim Kodu	:1141
Anahtar Kelimeler	: Uluslararası İşbirliği, Güç Dengesi, Orta Asya, Siyasi Egemenlik, Bölgesel Entegrasyon.
Sayfa Adedi	: 81
Tez Danışmanı	: Doç. Dr. Mehmet Akif Okur

INTERNATIONAL COOPERATION PROJECTS AND CENTRAL ASIA: SEEKING FOR A
BALANCE OF POWER TO PRESERVE INDEPENDENCE

(M. Sc. Thesis)

Kalmira RYSKULOVA

GAZI UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES

March 2017

ABSTRACT

Obtaining the status of a sovereign state after the collapse of the Soviet Union, the former union republics were entitled with the right to act independently in internal and external politics along with the responsibility for preserving their sovereignty. In order to fulfill this responsibility, Central Asian countries, including Kazakhstan, Kyrgyzstan, Uzbekistan, Tajikistan and Turkmenistan, have been involved in various interstate cooperation initiatives depending on the then-current conditions and the structure of the international system. Besides the economic, military and social factors that cause such initiatives not being ignored, the main topic of this study is the political expectations that lead to cooperation projects in which the countries of the region are involved. The fundamental aim of the thesis is to analyze the cooperation projects that Central Asian countries developed among themselves and with extra-regional actors. The main objective of the study is based on the thesis that while many of the regional initiatives are a result of the concession from sovereignty rights of the member states; that the countries of the region aimed to preserve sovereignty in the integration movement which occurred in Central Asia constituted an important cause. That the multifaceted cooperation required blending of the management style of the past with the opposing values against it was one of the strategies to balance the powers desiring to bring the region into their own domain. However, the strategy was not limited solely to the needs of the countries in the region; it was also directly linked to the broad geopolitical objectives of the external powers which were the parties of the cooperation. Therefore extra-regional relations gained more importance in the projects. Despite the intra-regional cooperation agreements signed in succession in the first years, the differences in the development opportunities of countries during the state-building process and the controversies over the common sources concerned as creating an obstacle to development, alienated the states in the region from each other. While there was a growing distance in interstate relations in the region, the concern that Russia would take the region back to its domain of influence, led the countries in the region to cooperate with the Western world and China. Also, the increase in the number of actors interested in the region, including Turkey, Iran, India and other axis countries, has widened the scope of cooperation in Central Asia. State continuity is based on the perception of national interest of realism. In the anarchic international system in which power distribution is not fair, the state continuity is assumed to be maintained through balancing strategies according to the theory of balance of power. The theoretical dimension of the study is based on this assumption and the functionalist paradigm that examines the functional dimension of interstate cooperation initiatives made on this issue. Hence, the conclusion reached by applying this theoretical framework to cooperation projects in which the Central Asian countries are parties is based upon the proposition that the inter-regional integration has not been achieved because of the emphasis which is given on multilateral balancing relations with extra-regional actors with the purpose of reinforcing the state independence.

Science Code : 1141

Key Words : International Cooperation, Balance of Power, Central Asia, Political Sovereignty, Regional Integration

Page : 81

Supervisor : Asst. Prof. Mehmet Akif OKUR

TEŞEKKÜR

Çalışmalarım boyunca yardım ve katkılarıyla beni yönlendiren, değerli zamanını ayırarak beni sonuna kadar dinleyen kıymetli tez danışmanım Doç. Dr. Mehmet Akif Okur'a, tezin oluşumunda verdiği değerli tavsiyelerinden dolayı Arş. Gör. Rüştü Kaya'ya ve manevi destekleriyle beni hiçbir zaman yalnız bırakmayan çok değerli aileme tüm desteklerinden dolayı şükranlarımı sunarım.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	iv
ABSTRACT.....	v
TEŞEKKÜR.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR.....	ix
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE: NEOREALİZM, GÜÇ DENGESİ KURAMI, NEOFONKSİYONALİZM VE ULUSLARARASI ENTEGRASYON PROJELERİ

1.1. Klasik Realizm ve Neorealizm Açısından Devletlerarası İşbirliği	5
1.1.1. Klasik Realizm.....	5
1.1.2. Neorealizm.....	8
1.2. Güç Dengesi Kuramı ve Dengeleme Politikası	12
1.2.1. Güç Dengesi Kuramı	12
1.2.2. Dengeleme Politikası ve Dengeleme Türleri.....	15
1.3. Fonksiyonalizm ve Neofonksiyonalizm’e Göre Entegrasyon Girişimleri.....	18
1.4. Uluslararası Entegrasyon ve İşbirliği Projeleri	21
1.4.1. Entegrasyon ve İşbirliği Girişimlerinin Siyasi Sebepleri	24
1.4.2. Entegrasyon Projelerinin Alt Yapıları	27
1.4.2.1. Avrupa Birliği’nin Teorik ve Siyasi Temeli.....	27
1.4.2.2. Latin Amerika’da Entegrasyon Girişimleri	31
1.4.2.3. Güney Afrika’da Bütünleşme Projeleri	34
1.5. İşbirliği Projelerinin Kuramsal ve Uygulamalı Değerlendirilmesi	37

İKİNCİ BÖLÜM

ORTA ASYA’DA İŞBİRLİĞİ PROJELERİ VE SİYASİ BAĞIMSIZLIĞI PEKİŞTİRME ARAYIŞLARI

2.1. Yeni Bağımsız Olan Ülkelerin Bağımsızlık Konusunda Hassasiyetleri.....	41
2.2. Orta Asya Ülkelerinde Siyasi Bağımsızlık ve Rejim Güvenliği Kaygısı	43
2.2.1. Bölge İçi ve Bölge Dışı Faktörler	45
2.3. Orta Asya’da Entegrasyon ve İşbirliği Projeleri	53
2.3.1. Bağımsız Devletler Topluluğu.....	53
2.3.2. Orta Asya Sınırları İçinde Entegrasyon Girişimleri	55
2.3.3. “Avrasya Birliği”ne Yönelik Projeler.....	56
2.3.4. Şanghay İşbirliği Örgütü.....	58
2.3.5. Büyük Oyun’un Bir Devamı Olarak “Büyük Orta Asya” Projesi	61
2.3.6. Türk Konseyi: TÜRKSOY Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı ve TÜRKPA ..	64
2.4. Orta Asya’da Bağımsızlıkları Koruyacak Güç Dengesi Arayışının Kuramsal ve Uygulamalı Değerlendirilmesi.....	67
SONUÇ	73
KAYNAKLAR	75
ÖZGEÇMİŞ	81

KISALTMALAR

Bu çalışmada kullanılmış kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Kısaltmalar	Açıklamalar
AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AEB	Avrasya Ekonomik Birliği
AEC	African Economic Community (Afrika Ekonomik Birliği)
AGİT	Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
ALBA	Bolivarian Alliance for the Americas (Latin Amerika İçin Bolivarcı İttifak)
AU	African Unity (Afrika Birliği)
BDT	Bağımsız Devletler Topluluğu
BM	Birleşmiş Milletler
C5+1	ABD ve Orta Asya ülkeleri arasında siyasi diyaloga dayalı işbirliği
CACO	Central Asian Cooperation Organization (Orta Asya İşbirliği Örgütü)
CAN	Comunidad Andina (And Milletler Topluluğu)
CARICOM	The Caribbean Community (Karayip Ortak Pazarı)
CARIFTA	Caribbean Free Trade Association (Karayip Serbest Ticaret Bölgesi)
CASA-1000	Central Asia-South Asia Power Project (Orta Asya-Güney Asya Enerji Projesi)
CELAC	Community of Latin American and Caribbean States (Latin Amerika ve Karayip Devletleri Topluluğu)
CES	Common Economic Space (Ortak Ekonomik Saha)
COMESA	Common Market for Eastern and Southern Africa (Doğu ve Güney Afrika Ortak Pazarı)
EurAzEC	Eurasian Economic Community (Avrasya Ekonomik Topluluğu)

Kısaltmalar	Açıklamalar
IGAD	Intergovernmental Authority on Development (Hükümetler Arası Kalkınma Otoritesi)
KGAÖ	Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü
LAFTA	Latin American Free Trade Association (Latin Amerika Serbest Ticaret Birliği)
MERCOSUR	Southern Common Market (Güney Amerika Ortak Pazarı)
NATO	North Atlantic Treaty Organization (Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü)
OAET	Orta Asya Ekonomik Topluluğu
SADC	Southern African Development Community (Güney Afrika Kalkınma Topluluğu)
SICA	Central American Integration System (Orta Amerika Entegrasyon Sistemi)
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
ŞİÖ	Şanghay İşbirliği Örgütü
TUTAP	Türkmenistan-Özbekistan-Tacikistan-Afganistan-Pakistan Enerji Projesi
TÜRKPA	Türk Dili Konuşan Ülkeler Parlamenter Asamblesi
UNASUR	Union of South American Nations (Güney Amerika Uluslar Birliği)
Vs.	Vesayre

GİRİŞ

Sovyetler Birliği'nin dağılması sonucu elde edilen egemen devlet statüsü, birlik cumhuriyetlerine iç ve dış politikada bağımsız hareket etme hakkını kazandırmanın yanı sıra bu bağımsızlığı devam ettirme sorumluluğunu da beraberinde getirmiştir. Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Tacikistan ve Türkmenistan olmak üzere Orta Asya ülkeleri de söz konusu sorumluluğu yerine getirmede, mevcut şartlar ve uluslararası sistemin yapısı gereği, çeşitli devletlerarası işbirliği girişimlerinde bulunmuşlardır. Bu tür girişimlere sebep teşkil eden ekonomik, askeri ve sosyal faktörler de göz ardı edilmemekle birlikte, bölge ülkelerinin yer aldığı işbirliği projelerine sebep olan siyasi beklentiler bu çalışmanın temel araştırma konusunu oluşturmaktadır. Ayrıca, Orta Asya devletlerinin yer aldığı örgütsel işbirliğinden beklenen siyasi hedeflerin çeşitli açılardan değerlendirilmesinde sağlayacağı katkılardan dolayı, bölge dışında gelişen entegrasyon projelerinden birkaçının siyasi alt yapısını araştırmak, çalışmanın ön inceleme konusunu oluşturmaktadır.

Tezin temel amacı, Orta Asya ülkelerinin kendi aralarında ve bölge dışı aktörler ile yaptıkları işbirliği projelerinde, ülke bağımsızlığını koruma ve dış politikada siyasi güç dengesi oluşturma yönündeki girişimlerini analiz etmektir.

Tezin temel amacının gerçekleştirilmesine yönelik alt amaçlar ise,

- Devletlerarası entegrasyon ve işbirliği proje örneklerinin kuramsal alt yapılarını incelemek,
- Örgütsel işbirliği içerisinde üye ülkeler tarafından devlet egemenliği ve egemenlik hakları konusunda verilen ödünleri ve aynı konuda beklenen hedefleri araştırmak,
- Orta Asya bölgesinde meydana gelen entegrasyon hareketlerini, bu hareketlere yol açan temel sebepleri ve bölge ülkelerinin çeşitli işbirliği projelerinde yer almasında etkin rol oynayan siyasi faktörleri analiz etmek,
- Orta Asya ülkeleri tarafından izlenen ve aynı anda birden fazla uluslararası aktör ile işbirliği yaparak tek bir büyük gücün hegemonyasına karşı, güçler arası dengeyi sağlama politikasının, söz konusu ülkelerin bağımsızlıkları üzerindeki etkilerini ortaya çıkarmaktır.

Orta Asya bölgesi, Rusya Federasyonu'nun tarihi arka bahçesi ve günümüz 'yakın çevre' politikasında da vazgeçilmez bir 'etki alanı' olmasından dolayı, bölge ülkeleri bağımsızlıktan bugüne Rus üstünlüğünü dengeleme amacıyla bir takım stratejiler geliştirmektedirler. Söz konusu stratejiler, bağımsızlığın ilk senelerinde hem bölge devletlerinin Rus yönetimine karşı duydukları bir takım ihtiyaçlar, hem de Rusya'nın bölgede liderlik konumunu devam ettirme çabaları dolayısıyla başarılı olamamıştır.

Lakin Vladimir Putin'in iktidara gelmesi ile Rusya'nın yeniden büyük güç olarak yükselmesi sonucu Rusya ile ABD ve Batı Avrupa ülkeleri arasındaki jeopolitik rekabet artmış, bu durum da Orta Asya ülkelerindeki güç dengesi arayışlarını canlandırmıştır. Ayrıca, bölgenin jeostratejik konumu, ülkelerin sahip oldukları kalkınma kapasiteleri ve avantajları arasındaki farklılıklar ve de kendi aralarındaki bölgesel sorunlar, bölge devletlerinin bağımsızlıklarını pekiştirme yönünde izledikleri politikaları da büyük ölçüde etkilemiştir.

Bu tez konusunun önemini belirleyen ilk unsur, Orta Asya bölgesinde meydana gelen işbirliği girişimlerinin, sadece Rusya, Çin, ABD, AB ve diğer uluslararası aktörlerin, aralarındaki rekabetten kaynaklanan tek taraflı jeostratejik denge arayışının bir sonucu olmadığını, bu girişimlerde bölgenin kendi içerisindeki şartların ve bölge devletlerinin izledikleri güç dengesi arayışının da önemli rol oynadığını vurgulama amacıdır. Çünkü bölge içerisinde siyasi güç dengesi arama meselesinin tomurcuklanmış olması, dış güçlerin bölgeye yönelik stratejik denge arayışına girmeleri açısından önemli bir sebep teşkil etmiştir.

Konunun tercih edilmesindeki diğer bir unsur, Orta Asya devletleri ile dış güçler arasındaki işbirliği projelerinin daha çok ekonomi, güvenlik veya enerji sektörleri üzerinden ele alınmasıdır. Bu durumda siyasi sebepler işbirliğine taraf olan aktörler tarafından açıkça dile getirilmemekte, üçüncü taraflarca yapılan yorumlarla sınırlı kalmaktadır. Her ne kadar yukarıda sözü edilen sektörler devlet siyasetinin belirlenmesinde önemli rol oynasalar da, ülkelerarası işbirliği girişimlerinin siyasi yönünü açıklamakta yetersiz kalmaktadırlar.

Konu ile ilgili üçüncü ve güncel bir unsur ise, Orta Asya ülkelerinin güç dengesi arayışında yönelebilecekleri aktör sayısının gittikçe artmasıdır. Bağımsızlıktan bugüne bölgede aktif olan Rusya, Çin ve Batı (ABD ve AB) ülkelerinin taraf oldukları projelerin sayısı, günümüzde Hindistan, Türkiye, Japonya ve İran başta olmak üzere diğer Orta Doğu devletlerinin de taraf olduğu projeler ile tamamlanmaktadır. Ticari, kültürel veya güvenlik ilişkileri adı altında varılan bu tür işbirliği girişimlerinin, Orta Asya ülkelerinin siyasi faaliyet alanını genişlettiği bir gerçektir.

Çalışmanın temeli, ‘birçok bölgesel entegrasyon girişimleri, üye devletlerin, egemenlik haklarından ödün vermelerinin bir neticesi iken, Orta Asya topraklarında meydana gelen entegrasyon hareketlerinde, bölge ülkelerinin egemenliklerini koruma amacının önemli bir sebep teşkil ettiği’ tezine dayanmaktadır.

Tez sırasında öne sürülecek hipotezlerin bazıları aşağıdaki gibidir:

- Bağımsızlık sonrası Orta Asya ülkeleri, ülke egemenliğini pekiştirme işlemleri ile ülkelerarası entegrasyon ilişkilerini aynı zamanda yürütmek zorunda kalmışlardır. Bu durumda, kendi aralarında entegrasyon oluşturma yanı sıra, birden fazla büyük güç ile işbirliği içine girmek, bölge devletleri tarafından egemenliği pekiştirmenin bir yolu olarak tercih edilmiştir.
- Her ne kadar rejim güvenliği konusunda birbirlerini destekler gibi görünseler de, sahip oldukları kalkınma kapasiteleri ve avantajları arasındaki farklılıklar ve bölgesel sorunların çözümü ile ilgili görüş ayrılığı, ülkelerin bağımsızlıkları ‘Orta Asya Entegrasyonu’ çerçevesinde değil de, dış güçler arasında gelip gitme şeklinde muhafaza etmelerine neden olmaktadır.

Tezde, 1991 yılında Sovyetler Birliği’nin dağılması sonucu bağımsız olan Orta Asya devletlerinin – Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan ve Tacikistan-bağımsızlıktan bugüne taraf oldukları entegrasyon ve işbirliği projeleri, söz konusu devletlerin bağımsızlık girişimleri üzerinden analiz edilecektir.

Bölgede yer alan işbirliği projelerinin değerlendirilmesi sürecinde, Orta Asya sınırları içerisinde meydana gelen entegrasyon hareketlerinin yanı sıra, Bağımsız Devletler

Topluluğu, Şanghai İşbirliği Örgütü, TÜRKSOY Uluslararası Türk Kùltürü Teşkilatı, TÜRKPA, Büyük Orta Asya Projesi ve Avrasya Birliği'ne yönelik projelere ayrıntılı değinilecektir. Ayrıca, tezin konusu gereği sözü edilen projeler, iktisadi, güvenlik veya kùltürel boyutları göz ardı edilmemekle birlikte siyasi açıdan ele alınacaktır.

Bölge ÷lkelerinin bağımsızlıkları koruma yönünde bulundukları girişimlerin verimli analiz edilebilmesi açısından bölgesel ağırlıklı olmak üzere uluslararası sistemde yer alan belirli entegrasyon ve işbirliği projelerinin teorik ve siyasi alt yapılarına bakılacaktır.

Tezin teorik boyutu, klasik realizm ve neorealizm, güç dengesi kuramı, fonksiyonalizm ve neofonksiyonalizm kuramlarının, devletlerarası bütünleşme ve işbirliği girişimleri konusunda öne sürdüğü yaklaşımlar aracılığıyla açıklanacaktır.

Ayrıca, Orta Asya ÷lkelerinin taraf olduğu entegrasyon ve işbirliği girişimlerinin siyasi boyutunu değerlendirmek açısından, Avrupa Birliği'nin teorik ve siyasi temeli, Latin Amerika entegrasyon girişimleri ve Güney Afrika ÷lkeleri arasındaki bütünleşme projeleri incelenecektir.

Tez yazım sürecinde, çalışma konusu, konunun kuramsal ve uygulama boyutu ile ilgili uluslararası işbirliği projelerinin kurucu ve ek antlaşmaları, kitaplar, bilimsel dergi ve makaleler, kurumların resmi siteleri ve haber programları olmak üzere diğer internet kaynaklarından faydalanılmıştır. Bu süreçle elde edilen veriler pratikte meydana gelen gelişmeler ile de tamamlanarak klasik realizm, neorealizm, güç dengesi ve fonksiyonalizm/neofonksiyonalizm olmak üzere uluslararası ilişkiler kuramları ışığında değerlendirilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE: NEOREALİZM, GÜÇ DENGESİ KURAMI, NEOFONKSİYONALİZM VE ULUSLARARASI ENTEGRASYON PROJELERİ

1.1. Klasik Realizm ve Neorealizm Açısından Devletlerarası İşbirliği

1.1.1. Klasik Realizm

Devletlerarası ilişkilerin güç, ulusal çıkar ve güvenlik kaygısı üzerine inşa edildiği anarşik bir yapıya sahip bir uluslararası sistemi varsayan realist kuram, uluslararası işbirliği konusunda oldukça karamsardır. Söz konusu kuramın anahtar kavramlarından biri olan ‘güç’ anlayışı ve devletlerin güç uğruna sürekli bir yarışma içerisinde olduğu varsayımı, devletlerarası işbirliği kuruluşlarının sahici bir barış getireceği iddiasını reddetmektedir. Taraflar arasında görülen devamlı güç mücadelesinden dolayı işbirliği girişimlerinin başarısız olacağını veya bu konudaki faaliyetlerin sınırlı kalacağını öne süren realist görüşün temeli, söz konusu kuramın insan doğası ve uluslararası sistemin yapısı ile ilgili varsayımlarından kaynaklanmaktadır.

Kökeni Thucydides, Machiavelli ve Hobbes’un klasik eserlerine dayanan ve Edward Carr, Hans Morgenthau gibi teorisyenlerin öncülük ettiği klasik realizme göre siyaset, bir toplum misali, insan doğasından kaynaklanan objektif yasalar tarafından yönetilmektedir. Söz konusu yasaların iyi bir şekilde yorumlanması ve anlaşılması devlet adamlarının siyaset alanında rasyonel bir yol haritası elde etmelerine yardımcı olur.¹ Ortaya çıkan her türlü vakaya karşı alternatifler sunmakla devletteki karar alma mekanizmasının bir parçası haline gelen bu yol haritası, bir devletin iç ve dış politikasının, dolayısıyla devletlerarası politikaların saptanmasında belirleyici rol oynamaktadır.

Devleti uluslararası politikanın temel öznesi olarak gören realist kuramda, devletlerarası ilişkiler güç terimi ile ifade edilen ‘ulusal çıkar’ anlayışı ile açıklanmaktadır. Zira çıkar kavramı, uluslararası politikayı anlamaya yönelik çabaların sebebi ile

¹ Morgenthau, H. (2006). *Politics among Nations the Struggle for Power and Peace* (Seventh edition). New York: Mc Graw-Hill, 7.

anlaşılması gereken siyasi gerçekler arasında bir bağ oluşturmaktadır. Aksi halde ülkeler arasındaki siyasi ilişkileri, diğer ekonomik, etik veya dini ilişkiler gibi siyasi olmayan gerçeklerden ayırmak mümkün olmamaktadır.² Dolayısıyla, bir devletin, diğer devletlerle olan siyasi ilişkilerdeki başarısı, söz konusu devletin geliştirdiği dış politikanın kendi ulusal çıkarları açısından riskleri azaltacak ve faydaları arttıracak şekilde planlanmasına bağlıdır. Ulusal çıkarın güç terimi ile ifade edilmesinin sebebi ise, devletler arasındaki ilişkileri düzenleyecek merkezi bir otoritenin olmayışı ve böyle bir ortamda gücün, devletin varlığını devam ettirmek açısından başlı başına bir amaç haline gelmesidir. Bunun sonucu olarak ortaya çıkan güç mücadelesi de ülkeler arasında varılan her türlü güvenlik anlaşmalarının veya uluslararası paktların çiğnenmesine sebep olmakta, ülkeleri karşılıklı güvensizliğe sürüklemektedir.³

Çıkarıcı insan doğası ve devletlerin güç arzusu üzerine inşa edilen uluslararası politikalar doğal olarak uluslararası sistemin yapısını da belirlemektedir. Realist kurama göre uluslararası sistem anarşik bir yapıya sahiptir. Fakat anarşi kavramı burada karışıklık ve düzensizlikten ziyade, güvenlik yarışması ve savaşın kaçınılmaz olduğu bir düzeni ifade etmektedir. Savaşın kaçınılmaz olduğu böyle bir sistemde devletler her an saldırma riski veya saldırıya uğrama tehlikesi altındadırlar. Dolayısıyla, her devlet, kendi savaş gücünü, yani askeri kapasitesini devamlı arttırma ihtiyacı duymaktadır. Böyle bir ortamda bir devletin, diğer bir devletin kendisine karşı niyetini tespit etmesi mümkün olmamaktadır. Zira niyetler her zaman belirsizdir ve belirli olduğu zaman da her an değişebilmektedir. Kendi kapasitelerini genelde yanlış tanıtarak gerçek amaçlarını gizleyen devletlerden oluşan uluslararası sistemde, her devletin en temel amacı, bağımsızlığını korumak, yani hayatta kalmaktır.⁴

Realizmin öngördüğü anarşik bir uluslararası sistemde devletlerarası işbirliği kurumlarına pek sıcak bakılmamaktadır. Realistlere göre işbirliği kurumları, gücün dünya üzerindeki paylaşımının bir yansımasından başka bir şey değildir. Çünkü bu tür kurumlar sistemdeki büyük güçlerin kendi çıkarları doğrultusunda yaptıkları çıkar hesabının bir sonucudur ve devletler üzerinde herhangi bir egemen etki doğuramamaktadır. Bundan

² A.g.e., 8.

³ Paul, R. Viotti ve Mark, V. Kauppi (2009). *International Relations Theory* (Fourth edition). London: Lonman-Pearson, 69.

⁴ İnternet: Mearsheimer, J. (winter, 1995). The False Promise of International Institutions. *International Security*, Cilt. 9, Sayı. 3, 10. Web: <http://mearsheimer.uchicago.edu/pdfs/A0021.pdf> (Erişim: 19.01.2016).

dolayısıdır ki söz konusu kurumlar dünya barışı açısından önemli bir etken olarak görülmemektedir. Bunların aksine işbirliği ilişkilerinden uzak olup rakip veya düşman ülkeler ile olan teması en aza indirmek, çatışma ihtimalini azaltmakta, barışın süresini uzatmaktadır.⁵

Fakat yukarıda sözü edilen faktörlere rağmen devletler belli bir ölçüde işbirliği girişimlerinde bulunabilmektedirler. Söz konusu girişimleri etkileyen temel faktörler ise mutlak kazanç-göreceli kazanç merakı ve aldatılma endişesidir. Herhangi bir işbirliği ilişkisine taraf olan bir devletin söz konusu ilişki ile ilgili dikkate aldığı ilk unsur, ilişkiden doğan kâr veya kazancın taraf devletler arasındaki dağılım şeklidir. Taraf devletler açısından kâr dağılımı mutlak ve göreceli olmak üzere iki şekilde gerçekleşmektedir. Mutlak kazanç söz konusu olduğu zaman her devlet kendi çıkarını arttırmaya daha çok odaklanmakta ve kendi gelişim düzeyine zarar vermediği müddetçe diğer devletlere düşen kâr veya kayıp miktarı ile pek ilgilenmemektedir. İşbirliğine göreceli kazanç anlayışı ile yaklaşıldığında ise, devletler kendi kazancını düşünmenin yanı sıra kârın diğer devletler arasındaki paylaşım oranını da yakından takip etmektedirler.⁶

Realist kurama göre işbirliğine taraf olan devletler genelde göreceli kazanç üzerinden hareket ederler. Zira işbirliği söz konusu olduğunda bir üye devlet açısından onun edindiği mutlak kazancın yanı sıra, üye olduğu birleşimden edindiği kazancın, öteki işbirliği antlaşmalarına kıyasen büyük olup olmadığı da aynı derecede önemlidir. Ayrıca, göreceli kazanç yaklaşımı devletlerarası işbirliğinin devam ettirilebilmesi açısından bir engel olarak görülmektedir. Çünkü mutlak kazanca dayalı birleşimde devletlerin kâr payının gittikçe arttığını ve birleşmeden doğan bir gelişmenin olduğunu görmeleri yeterli iken, göreceli kazanca dayalı ilişkilerde kârın üyeler arasındaki paylaşım oranı daha çok tartışılmakta ve bu tür tartışmalar işbirliği girişimlerini aksatmaktadır.⁷

Ülkeler arasındaki işbirliği girişimlerini etkileyen diğer bir unsur ise aldatılma veya hile endişesidir. Realist yazarlara göre devletlerin işbirliği projelerine katılmakta isteksiz olma sebeplerinden biri de üye devletlerin ortak anlaşmaları bozarak göreceli avantaj kazanma eğiliminde olmalarıdır. Özellikle üye devletlerden birinin askeri kapasitesinde gerçekleşen gelişmeler, taraf devletler arasındaki dengeyi kolayca bozabilmekte ve

⁵ Paul, R. Viotti ve Mark, V. Kauppi (2009), 78-79.

⁶ Mearsheimer, J. (1995), 12-14.

⁷ A.g.e.

güçlenen devletin diğer üyelerin haklarını çiğnemesine yol açmaktadır. Lakin güç kapasitelerinde meydana gelen bir değişim bazen bir önceki durumun tersine yeni bir işbirliğine yol hazırlayabilmektedir. Örneğin yükselen tek bir gücü dengeleme amacıyla zayıf devletler güçlerini birleştirerek ortak tedbirler alırken, bazen tehdit olarak değerlendirdikleri herhangi bir devletlerarası örgütlenmeye karşı yeni bir işbirliğine imza atılabilmektedir.⁸

Görüldüğü üzere klasik realist kurama göre uluslararası sistemin anarşik yapıya sahip olması ve sistemin en temel aktörleri olan devletlerin güç ağırlıklı bir dış politika izlemeleri sebebiyle devamlı bir uluslararası işbirliğinin sağlanması mümkün olmamaktadır. Lakin yine anarşik sistemin açtığı bir yoldan, yani tek bir merkezi yönetimin olmayışından kaynaklanan bir sebep ile de devletler kendi aralarında işbirliği anlaşmalarına varabilmektedirler. Çünkü bir devletin en başta gelen amacı yarışmacı bir dünyada hayatta kalmayı başarmak, bağımsızlığını korumaktır. Bundan dolayıdır ki, aralarında düşmanlık veya herhangi bir konuda güvensizlik yaşanmış olsa dahi ülke bağımsızlığı söz konusu olunca, devletin ulusal çıkarı da devletlerarası işbirliğinden yana olmak üzere değişebilmektedir. Dolayısıyla tek bir gücün diğer devletler üzerindeki baskısını önlemek veya büyüyen bir stratejik gruptan gelecek tehditleri bertaraf etmek açısından realist devletlerin de işbirliği anlaşmalarına imza atmaları kaçınılmazdır.

1.1.2. Neorealizm

Realist kuramın bir devamı olarak görülen fakat güç, ulusal çıkar ve güvenlik konularını hem teorik, hem de uluslararası sistem açısından yeniden tanımlamayı görev edinen neorealist kuram, büyük ölçüde Kenneth Waltz'un teorik düşüncelerinden ibaret olmakla birlikte diğer neorealist yazarların alternatif fikirleri ile tamamlanan bir kuramdır. Neorealizmin devletlerarası işbirliği projeleri ile ilgili temel varsayımlarına göre, her türlü işbirliği girişimlerinde, taraflar belirli bir amaç üzerinde anlaşır ve söz konusu girişimlerle ilgili eşit çıkar ve beklentilere sahiptirler. Lakin buna rağmen taraflardan biri diğerine güvenmemektedir.⁹

⁸ A.g.e.

⁹ Waltz, N. K. (2001). *Man, the State and War: A Theoretical Analysis*. New York: Columbia University Press, 168.

Uluslararası ilişkiler ile ilgili realpolitik ilkelerinin muhafaza edilmesini, lakin söz konusu ilkeler doğrultusunda amaç ve araçların, sebep ve sonuçlar olmak üzere yeniden tanımlanmasını gerekli gören neorealist yaklaşımın temeli, belli bir ölçüde klasik realizme yönelik eleştirilere dayanmaktadır. Örneğin Waltz, uluslararası sistemin aktörleri arasındaki bağı ortaya koyarken, klasik realist Morgenthau'nun siyasetin özerkliği konusunda iddialı olmasına rağmen, bu anlayışı uluslararası politikaya uygulamakta başarısız olduğu eleştirisinden hareket etmektedir. Ayrıca, devletin güç kapasitesini her imkânda artırma çabasında olan devlet adamının, rasyonel bir devlet adamı olduğunu iddia eden realist yazarları, gücü kendi içinde bir amaç olarak algılamakla sorgulamaktadır. Waltz'a göre güç, az olduğunda saldırıya uğrama, çok olduğunda da diğer devletlerin kendisine karşı birleşme riskini tetikleyen bir araçtır. Dolayısıyla duyarlı bir devlet adamının gücü her zaman uygun miktarda muhafaza etmesi gerekmektedir. Çünkü devletlerarası ilişkilerde bir devletin nihai endişesi güç değil güvenlidir.¹⁰

Neorealist görüşü üç temel varsayım üzerinden özetlemek mümkündür. İlk varsayıma göre, devletler uluslararası ilişkilerin ana aktörleri sayılmaktadır. Uluslararası örgütler ve ulus ötesi kurumlar da bir uluslararası aktör olarak kabul edilmektedir, fakat bu tür kurumların uluslararası sistemde meydana gelen gelişmeler üzerindeki etkisi sınırlıdır ve yetkileri de genelde göz ardı edilmektedir. İkinci varsayım ise uluslararası sistemi anarşik – sistemi yapılandıran tek bir merkezi gücün olmayışı - olarak nitelendirmektedir. Böyle bir ortamda devletlerin ulusal çıkarı güç kapasitesini arttırmak ve devletin varlığını devam ettirmektir. Lakin neorealizme göre devletlerin içyapıları uluslararası ilişkilerin yürütülmesinde belirleyici bir role sahip değildir. Yönetim sisteminin otoriter veya demokratik olması bir devletin uluslararası düzeydeki davranışlarında bir değişiklik yaratmamaktadır. Çünkü anarşik bir ortamda devletlerin tümü aynı şekilde hareket etmekte, güçlerini artırma yoluyla ülke güvenliğini pekiştirme amacını gütmektedirler. Son olarak, devletler arasındaki ekonomik ve askeri gücün dağılımı uluslararası sistemi anlamada en açıklayıcı faktör olarak görülmektedir. Dolayısıyla uluslararası ilişkileri

¹⁰ İnternet: Waltz, K. (1988). The Origins of War in Neorealist Theory. *Journal of Interdisciplinary History*, 18 (4), 65-66. Web: <http://www.columbia.edu/itc/sipa/S6800/courseworks/OriginsOfWar.pdf> (Erişim: 15.02.2016).

analiz ederken sistemdeki güç dağılımının göz önünde bulundurulması, ortaya çıkan yeni gelişmeleri açıklamakta yardımcı olmaktadır.¹¹

Neorealizm ile klasik realizm arasındaki fark, neorealizmin yapısal bir yaklaşım sergilemesinden kaynaklanmaktadır. Bu özelliğinden dolayı yapısal realizm olarak da isimlendirilen neorealist kuram, uluslararası politikayı, devletlerin tek taraflı hareketlerinden ziyade uluslararası sistem kavramı ve bu sistemin yapısından kaynaklanan sebepler ile açıklamaktadır. Bu nedenle klasik realizmin öne sürdüğü ve savaş veya işbirliği gibi devletlerarasındaki ilişkilerin sadece insan doğasından kaynaklandığı varsayımını geçersiz bulmaktadır. Neorealizme göre uluslararası politikanın anlaşılması açısından, uluslararası yapılanmanın bütün bir birim şeklinde ele alınması büyük önem arz etmektedir. Çünkü böyle bir yaklaşım, birim içerisinde yer alan yapıların, sistemde meydana gelen eylem ve sonuçlar üzerindeki etkisini ortaya çıkarmakla, birimler arasındaki etkileşim ile bu etkileşimden doğan uluslararası sonuçlar arasında bir illiyet bağı oluşturmaktadır. Örneğin, uluslararası politika, sistemik bir yapı olarak tasvir edildiğinde, devletler söz konusu yapıyı oluşturan üniter aktörler olarak görülmektedir. Sistem yapısının anarşik olması nedeniyle bu sistemi oluşturan aktörlerin tümü hayatta kalmak için çabalamaktadırlar. Lakin söz konusu yapının ve dolayısıyla sistemin değişmesi, buradaki büyük güçlerin sayısında meydana gelen değişime bağlıdır. Dolayısıyla uluslararası politikada meydana gelmesi beklenen gelişmelerin, gene uluslararası politikanın yapısı ve bu yapıyı oluşturan aktörlerin hareketleri ile açıklanması mümkündür.¹²

Realist kuramdan farklı olarak neorealist güç anlayışı bir amaç olmaktan çok araç niteliğinde açıklanmaktadır. Bu durumda bir devletin kendi güç kapasitesini artırma imkânlarını kullanmaması, diğer devletlerin de bu konudaki adımlarını yavaşlatabiliyorsa, söz konusu devlet ülke güvenliği uğruna daha fazla güç elde etmekten vazgeçebilmektedir. Çünkü Waltz'a göre bir devletin esas endişesi güç kapasitesini arttırmak değil, uluslararası sistem içerisinde kendi mevkiini korumaktır.¹³ Fakat anarşik bir sistem içerisinde kendi mevkiini koruma endişesi ve bu endişe gereği muhtemel tehditleri öngörme eğilimi çoğu

¹¹ İnternet: Bieler, A. (January, 2014). The Anarchy Problematique and Sovereignty: Neo-Realism and State Power. *Andreas Bieler Website*, 1-4. Web: <http://andreasbieler.net> (Erişim: 19.01.2016).

¹² Waltz, K. (1988), 617-618.

¹³ İnternet: Grieco, J. M. (1988). Anarchy and The Limits of Cooperation: A Realist Critique of the Newest Liberal Institutionalism. *International Organization*, 42(3), 498. Web: http://journals.cambridge.org/abstract_S0020818300027715 (Erişim: 15.02.2016).

zaman devletleri şüpheli ve düşmanca tavırlara sürüklemektedir. Bunun sonucu olarak, bir devletin güvenlik koşullarında meydana gelen gelişmenin, diğer devlet veya devletlerin güvenlik derecesini küçülttüğü anlamına gelen ‘güvenlik ikilemi’ durumu ortaya çıkmaktadır. Zira söz konusu gelişme korunma amaçlı olsa dahi, diğer devletler açısından bir endişe nedeni sayılmaktadır.¹⁴ Vesile olduğu bu tür koşullar nedeniyle güvenlik ikilemi bazen devletlerarası ittifaklara yol açmaktadır. Lakin kurulan ittifaklar sonucu ikilem ortadan kalkmamakta, ittifaklar arası bir güvenlik ikilemi olarak varlığını devam ettirmektedir.

Neorealist düşünceye göre ittifaklar belli bir ölçüde ortak çıkarlara sahip devletler tarafından oluşturulmaktadır. Söz konusu çıkarlar genelde taraf devletlerin endişesi gibi olumsuz nitelik taşımaktadır. Olumlu çıkarlar ise daha çok taraflar arasında uyuşmazlığa sebep olan çıkarlardır. İttifakların kurulması, devam ettirilmesi veya dağılması üyeler arasındaki güç politikasına bağlıdır. Üyelerden birinin üçüncü bir taraf ile iyi ilişki isteme ve ittifakı terk etme ihtimali işbirliği ilişkilerinde esnekliğe yol açmaktadır. Söz konusu esneklik ise taraf devletlerin davranışlarını sınırlamakta, mevcut ortakların beklentilerini karşılama yükümlülüğü doğurmaktadır.¹⁵

Güç kapasiteleri birbirine yakın olan ülkelerin taraf olduğu işbirliği anlaşmalarına genelde uzlaşma yoluyla varılmaktadır. Bundan dolayı karşı bir ittifak ile herhangi bir kriz yaşandığında üyelerden birinin yenilgiye uğraması ve birliğin bozulmasına yol verilmemekte, gerektiği zaman risk paylaşımı yapılmaktadır. Tam olarak eşit güce sahip devletlerden oluşan işbirliği söz konusu olduğunda ise üye devletlerden birinin yenilgiye uğraması diğer tüm ortakların güvenliğini tehdit altına sokmaktadır. Taraf devletler arasındaki rol farklılığı, güçlerin eşit olmadığı ittifaklarda daha çok görülmektedir. Bu tür işbirliği girişimlerinde küçük üyelerin önemi, birliğe sağladığı katkılar kadardır. Ayrıca birlikteki lider devletler küçük ortaklarının birliğe bağlılığı konusunda da endişe duymamakta, onların önündeki seçeneklerin zaten sınırlı olduğunu düşünmektedirler.¹⁶

Son olarak, devletlerarası işbirliği girişimlerinin doğası ve amaçları uluslararası sistem yapısına göre değişim göstermektedir. Örneğin, çok kutuplu bir sistem söz konusu olduğunda ittifak ilişkileri güç kapasitelerinin hemen hemen aynı olduğu az sayıda devlet

¹⁴ Waltz, K. (1988), 619.

¹⁵ A.g.e., 621.

¹⁶ A.g.e.

tarafından geliştirilmektedir. Bu tür ittifakların güvenliği açısından taraf devletlerin her birinin katkısı büyük önem arz etmektedir. Çünkü büyük müttefikler genelde askeri açıdan birbirinden bağımsız durumdadırlar ve bu müttefiklerin birinin yenilgiye uğraması diğer üyeleri rakip ittifaka karşı savunmasız hale getirebilmektedir. Eğer sistem iki kutuplu bir yapıya sahip ise, bloktaki diğer devletlerin güvenliği çoğunlukla blok liderleri (örn: ABD ve SSCB) tarafından sağlanmaktadır.¹⁷

1.2. Güç Dengesi Kuramı ve Dengeleme Politikası

1.2.1. Güç Dengesi Kuramı

Devletler, uluslararası sistem yapısından etkilenen bir aktör olmanın yanı sıra, aralarındaki devamlı etkileşim aracılığıyla söz konusu sistemin yapısını belirleyici güce de sahiptirler. Bu hususta her devletin uluslararası sistemdeki yeri, onun sistemin yapılanmasında bulunduğu katkısı, yani sahip olduğu gücü kadardır. Elde edilen konumu devam ettirmede ise, her devlet kendi toprak bütünlüğünün ve güvenliğinin sağlanmasına, bağımsız bir aktör olarak siyasi ve hukuksal statüsünün korunmasına engel teşkil eden karşı güçlerin üstesinden gelmeye çalışmaktadır. Kendi bağımsızlığı açısından tehlikeli olarak gördüğü gücü dengelemeye çalışmakla devletler sistemdeki güç dengesinin yapılanmasına da katkıda bulunmuş olurlar. Bundan dolayıdır ki, uluslararası ilişkilerde güç dengesi, hem bir dış politika stratejisi, hem de uluslararası sistem yapısının bir gereği olarak görülmektedir.

Çoğunlukla uluslararası sistemde tek bir gücün hegemonyasına karşı dengeleme stratejisi veya büyük güçler arasındaki rekabet ve güç paylaşımı olarak tanımlanan güç dengesi yaklaşımının siyasi kökeni, Rönesans İtalya'sı tarihçilerinin eserlerine dayanmaktadır. Lakin bir fikir olarak güç dengesi, Thucydides başta olmak üzere eski Yunan tarihçilerinin yazılarında da yer almıştır. Kavramın Batı dünyasında siyasi bir fikir olarak kullanılması ise Machiavelli ve onun siyaset hocası Lorenzo Medici'nin eserleri ile başlamıştır.¹⁸ Burada belirtilmesi gereken güç dengesi kuramı ile realist yaklaşımın Thucydides, Medici ve Machiavelli'nin eserleri gibi ortak yazılardan kaynaklanmasıdır. Daha sonra farklı kuramsal fikirlerle sahip yazarlar tarafından farklı açılardan

¹⁷ A.g.e.

¹⁸ Danilovic, V. (2002). *When the Stakes Are High: Deterrence and Conflict Among Major Powers*. USA: The University of Michigan Press, 72.

tanımlanmasına rağmen, temel varsayımlarında görülen benzerlikler, güç dengesi kuramının realizm ailesine tabi olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla bu çalışmada devletlerarası ilişkiler, daha çok realist çalışmalarda görülen güç dengesi anlayışı çerçevesinde ele alınacaktır.

Sistem, anarşi ve güç gibi realizm ile paylaştığı ortak kavramların yanı sıra güç dengesi yaklaşımında devletlerarası ilişkiler ‘denge’ (equilibrium) ve ‘dengeleyici’ (balancer) kavramları ile açıklanmaktadır. Fen bilimlerinin yanı sıra sosyal bilimlerde de farklı unsur veya faktörler arasındaki denklik durumunu ifade eden denge kavramı, devletlerin iç politikasında devlet organları, iktidar partileri ve diğer yönetim kurumları arasındaki yetki paylaşımını belirtmektedir. Aynı anlam devletler arasındaki politikaya aktarıldığında ise uluslararası sistemi oluşturan aktörler arasındaki yetki, yani güç paylaşımını ifade etmektedir. Güç dengesi kuramının temel kavramlarından biri olarak denge, uluslararası sistemin temel aktörleri olan devletler arasında gücün eşit dağılımı ve sistemde istikrarın korunması için güdülen bir amaçtır.¹⁹

Dengeyi koruyucu, yani dengeleyici kavramı ise sistemde istikrarın korunması için sistemi oluşturan aktörler arasında dengeyi sağlayan, yani gerektiği zaman gücünü bir taraftan çekip öbür tarafın yanında yer alan tarafsız bir aktör veya aktörleri ifade etmektedir. Dengeleyici aktörün ne daimi dostu, ne de daimi bir düşmanı vardır.²⁰

Ayrıca, güç dengesi kavramı, kuramsal ve uygulamalı açıdan tartışmalı iki ayrı anlayış içermektedir. Quincy Wright bu ayrımı bir sistem yapısı olarak denge (statik) ve güç politikasının dengesi (dinamik) şeklinde ele almıştır. Bu ayrıma göre statik denge, bağımsız yönetimlerin, içinde bulundukları ve birbirleri ile temas içerisinde varlıklarını devam ettirdikleri koşullardır. Dinamik denge ise, söz konusu koşulların sağlanmasına yönelik hükümetler tarafından benimsenen politikalar.²¹ Ernst Haas ise güç dengesinin, her şeyden önce uluslararası alanda siyasi gücün dağılımı anlamına geldiğini belirtmiştir. Ona göre güç dengesi, tek bir gücün üstünlüğünü engelleme gibi herhangi bir uluslararası gelişmeye yönelik teorik ilke veya bir dış politika rehberi anlamında da açıklanmaktadır. Lakin hemen hemen tüm devletlerin kendi dış politikalarını geliştirirken söz konusu ilkeyi

¹⁹ Morgenthau, H. (2006), 126-127.

²⁰ A.g.e., 143.

²¹ Sheehan, M. (2000). *The Balance of Power: History and Theory*. London: Routledge, 12.

rehber edindikleri varsayılırsa, gene güçlerin dengeli olarak paylaşıldığı bir uluslararası sistem ortaya çıkacaktır.²²

Gücün devletler arasında eşit bir biçimde dağılması veya tüm devletlerin eşit güce sahip olması gibi normatif varsayımların aksine, gerçekte sistemi oluşturan büyük devletlerin dahi sahip olduğu güç kapasitelerini eşit hale getirmek zordur. Bu durumda dengeyi sağlamak açısından en uygun seçenek devletlerarası işbirliği yani ittifak oluşturmaktır. İttifaklar, güç dengesi sisteminde devletlere esneklik ve anında harekete geçme imkânı sağlamakla yükselen bir güç veya rakip devletler grubundan gelebilecek tehdide karşı koymanın en hızlı yolunu kazandırmaktadır. Ayrıca ittifak oluşurken çok nüfuzlu bir gücün yanında yer almak, onun iyi niyetliliğinin daimi olduğuna inanmak anlamına gelmektedir. Lakin ülkenin bağımsızlığını korumak açısından, ortaklarını tamamen nüfuz altına alabilecek güce sahip olmayan, tarafın yanında yer almak daha güvenlidir. Burada dikkate alınması gereken diğer bir unsur, gücün tehdit olarak algılanıp algılanmadığıdır. Örneğin, 1945 sonrasında SSCB'nin gücü Batı Avrupa ülkeleri tarafından bir tehdit olarak görülürken ABD konusunda böyle bir tehdit algısı söz konusu olmamıştır.²³

Waltz bazı ittifakların, devletlerin güç dengesi kuramından kaynaklanan beklentilerinin bir sonucu olduğunu ve bu durumda karşı taraf ile işbirliği yapmamak için güçlü sebeplerin olmasına rağmen hükümetlerin söz konusu taraf ile ittifak ilişkisi içine girdiğini belirtmektedir. Yine kuramsal öngöründen hareketle, devletlerin esas amaçları herhangi bir gücün dengelenmesi olmasa dahi, kendi aralarında dengeleme davranışı sergilediklerini ve sistemde dengenin sağlanmasına eğilim gösterdiklerini görmek mümkündür. Zira buradaki beklenti bir kez oluşan güç dengesinin daimiliğinin sağlanması değil, bir kez bozulan dengenin öyle ya da böyle yeniden kurulabileceği ihtimalinin teyit edilmesidir. Maksat, güç dengesinin tekrarlanabilir bir oluşum olduğunun anlaşılmasıdır.²⁴

Görüldüğü gibi bir kez varılan güç dengesi, sistemi oluşturan aktörler, özellikle büyük güçler arasındaki etkileşimin değişmesi ile bozulabilmekte veya yeniden yapılabilmektedir. Çarlık rejimleri ve büyüyen imparatorluklar arasındaki karşılıklı

²² İnternet: Haas, E. (July, 1953). The Balance of Power: Prescription, Concept or Propaganda. *World Politics*, 5 (4), 446-447. <http://www.jstor.org/stable/2009179> (Erişim: 19.01.2016).

²³ Sheehan, M. (2000), 54-56.

²⁴ Waltz, K. N. (1979). *Theory of International Politics*. USA: Addison-Wesley Publishing Company, 125-128.

dengeleme, Batı Avrupa ülkelerinin dengeleyici konuma yükselmesi, Birinci ve İkinci Dünya Savaşlarının getirdiği değişiklikler, Soğuk Savaş'ın başlamasıyla ABD ile SSCB eksenli dengenin kurulması ve sonra tek-çok kutuplu veya çok kutuplu olmak üzere sistem yapısında meydana gelen gelişmeler güç dengesi kuramında da belli başlı değişimlere sebep olmuştur. Morgenthau bu konuyu “yeni güç dengesi” başlığı altında ele almıştır.

Morgenthau'ya göre güç dengesinde meydana gelen değişimler olumsuz yönde gelişim göstermektedir. Çünkü uluslararası politikanın yol gösterici bir ilkesi olarak güç dengesi zamanla belirsiz, gerçekten uzak ve yetersiz kalmakla eleştirilmektedir. Ona göre bu tür gelişmelerin sebeplerinden biri uluslararası politika sahasında oynayacak etkili aktör sayısının azalmasıdır. Bunun sonucunda güç dengesi esnekliğini kaybetmekte, iki veya üç büyük güç tarafından alınan kararlar karşısında diğer devletlerin hareketleri sınırlı kalmaktadır. Güç dengesi yapısında meydana gelen değişimlerin ikinci bir sebebi ise dengeyi koruyucu aktörün, yani dengeleyicinin ortadan kalkmasıdır. Sırf sistem dengesinin devam etmesi için bir taraftan çekilip zayıf tarafın yanında yer alan tarafsız bir aktörün olmayışıdır. Bu konuda sebeplerden bir diğeri de sömürge rekabetinin ortadan kalkmasıdır. Çünkü eskiden yükselen bir gücü dengelemenin etkili yollarından biri, ulusal gücün büyütülmesi anlamına gelen toprak edinme politikası idi. Devletler yeni toprak kazanmakla yayılan güce karşı koyabilmekteydiler. Son olarak, artık devletlerin hemen hepsi belli ölçüde kendi taraflarını belirlemiş durumdadırlar. Lakin bunu yaparken amaç, sistemin dengesini korumak veya yeni bir denge oluşturmak değil, hayati çıkarların elde edilmesidir.²⁵

1.2.2. Dengeleme Politikası ve Dengeleme Türleri

Geniş kapsamlı bakıldığı zaman güç dengesi sistemi *küresel* (sistematik) ve *bölgesel* (alt sistemler) boyutlara ayrılmaktadır. *Sistematik boyutta* dengeyi sağlamanın ana yöntemleri silah üretmek veya dışarıdan temin etmek ve ittifaklar oluşturmaktır. Özellikle küçük devletlerin kendi aralarında veya büyüyen tehdidin rakipleri ile ittifaka girmeleri sistemde dengeye varmanın en mantıklı yoludur. Çünkü tek bir gücün üstünlüğü, diğer zayıf devletlerin egemenlik ve bağımsızlıkları açısından büyük bir tehdit oluşturmaktadır. Ayrıca küresel boyutta sistemdeki istikrar ve meşruluk çok önemlidir. Uluslararası istikrar üzerine kurulmuş bir güç dengesi sisteminde tek bir devletin üstünlüğüne izin verilmediği

²⁵ Morgenthau, H. (2006), 270-286.

gibi tüm devletlere yaşam hakkı sağlanmaktadır. Sistem meşru olarak nitelendirildiğinde ise, devletlere herhangi bir büyüyen gücü veya bir grubu dengeleme hakkı tanınmakla birlikte tüm devletlerin sistemdeki rolü meşru olarak kabul görmektedir.

Bölgesel boyuttaki güç dengesinde ise büyüyen güç, söz konusu bölgedeki devletlerden biri olabileceği gibi bir koalisyon da olabilir. Bu ikisinden birinin güç kapasitesi arttığı zaman, bölgedeki komşu devletlere karşı saldırgan davranmaya başlamaktadır. Bu tür güçleri dengelemenin önemli yolu, tehdit altındaki devletlerin kendi aralarında veya bölge dışından gelen bir güç ile işbirliği yapmalarıdır. Ayrıca, askeri gücün modernleştirilmesi veya rakip devletin gücünü dengeleyici silahların dışarıdan temin edilmesi de bölgede dengenin korunması açısından mantıklı bir yöntemdir. Lakin burada göz ardı edilmemesi gereken, bölgesel gücün sistemdeki diğer büyük güçler karşısında daha zayıf olduğu ve bölgesel sistem yapısının da büyük güçlerin yürüttüğü politikadan ibaret olduğudur.²⁶

Sistemin yapısı ve aktörlerin rolü bakımından güç dengesi sistemi otomatik, yarı-otomatik ve manuel olmak üzere üç özelliğe sahiptir. *Otomatik* sistemde, devletlerin tümü seçme hakkına sahiptir, lakin seçim alternatifleri büyük ölçüde sistemdeki güç dağılımına göre belirlenmektedir. Dolayısıyla devletlerin benimsediği dış politika stratejilerinin, uluslararası gelişmeler üzerindeki nüfuzu oldukça azdır. *Yarı otomatik* sistemde ise, uluslararası gelişmeler açısından sadece “dengeleyici” gücün izlediği dış politika stratejileri etkili konuma sahiptir. Sistemde manuel bir yapı söz konusu ise uluslararası dengenin sağlanmasında, devletlerin tümünün veya en azından tüm büyük güçlerin izledikleri stratejiler belirleyici rol oynamaktadır.²⁷

Güç dengesi kuramcıları sistemde dengeye varılması açısından devletlere belirli stratejiler önermektedirler. Bunlardan en önemlisi dış denge ile iç denge ayrımıdır. *Dışardan* dengeleme, muhtemel saldırgana karşı ittifak veya blokların kurulması ve güç kaynaklarının yeniden dağıtılması için toprak paylaşımına gidilmesidir. İçerden dengeleme ise, her devletin kendi asker kapasitesini arttırması ve ekonomik, endüstriyel kaynaklarla orduyu desteklemesidir.²⁸

²⁶ Paul, T., Wirtz, J. Ve Fortmann, M. (Eds.), (2004). *Balance of Power: Theory and Practice in the 21st Century*. California: Stanford University Press, 7-8.

²⁷ A.g.e., 33-34.

²⁸ A.g.e., 35.

Güç dengesi sisteminde aktörlerin dengeleme politikası açısından katı dengeleme (hard balancing), yumuşak dengeleme (soft balancing) ve asimetrik dengeleme (asymmetric balancing) olmak üzere üç dengeleme stratejisinden bahsedilebilir. *Katı dengeleme* stratejisi yoğun rekabet içerisinde olan devletler tarafından uygulanmaktadır. Burada devletler, asker gücünü arttırma ve devamlı yenilemenin yanı sıra, temel rakiplerinin kapasitelerine eşdeğer kapasite elde etmek amacıyla resmi ittifaklar ve karşı ittifaklar oluşturmaktadırlar. *Yumuşak dengeleme* ise resmi ittifak ilişkilerinin kısıtlı olduğu üstü örtülü bir dengeleme stratejisidir. Böyle bir dengeleme türü, yükselen bir güce karşı devletlerin birbirleriyle itilaflar veya sınırlı güvenlik mutabakatları geliştirmesiyle ortaya çıkmaktadır. Yumuşak dengeleme, genelde sınırlı bir askeri güç oluşumu, geçici işbirliği uygulamaları ve bölgesel veya uluslararası kurumlar aracılığıyla işbirliği girişimleri şeklinde görülmektedir. Aktörler arasındaki rekabetin artması durumunda yumuşak dengeleme, katı dengeleme politikasına dönüştürülebilmektedir. Son olarak *asimetrik dengeleme*, ulus devletlerin, kendilerine yönelik dolaylı tehditleri dengeleme ya da ortadan kaldırma çabalarıdır. Söz konusu tehditler, büyük devletler ile mücadele etme kapasitesine sahip olmayan, terör grupları gibi ulus altı aktörler tarafından geliştirilmektedir.²⁹

Sözü edilen çeşitli dengeleme stratejilerinde de görüldüğü gibi, uluslararası sistemde güç dengesinin sağlanması açısından aktörler arasında kurulan ittifaklar büyük bir önem arz etmektedir. Buradan hareketle, ortak işbirliği projelerinin güç dengesi kuramının özünü oluşturduğu söylenebilir. Örneğin Morgenthau, “böl ve yönet” (divide and rule), “toprak tazminatları” (territorial compensations), “silahlanma” (armaments) ve “ittifaklar” (alliances) olmak üzere güç dengesinin dört çeşit yönteminden söz etmekte ve ittifak yönteminin güç dengesinin tarihteki en önemli tezahürü olduğunu belirtmektedir. Ona göre ittifak yoluyla dengeleme stratejisi, dünya hâkimiyetine karşı ittifaklar oluşturma (alliances vs. world domination) ve rakip ittifaklara karşı işbirliği (alliances vs. counteralliances) yoluyla gerçekleştirilmektedir.³⁰

Güç mücadelesinin bir akıbeti olarak güç dengesi sistemi, kuramsal bir düşünce olarak ele alınmaya başladığı on altıncı yüzyıldan bu yana, evrensel monarşi karşısında bağımsızlıklarını kaybetme korkusunda olan devletler tarafından ittifak oluşturma bir vasiyeti olarak görülmektedir. Zamanla ittifak ilişkilerinin gelişmesi ve yayılma amacı

²⁹ A.g.e., 3.

³⁰ Morgenthau, H. (2006), 137.

güden bir veya birkaç ittifakı dengeleme politikası nezdinde karşı ittifakların kurulması ile güç dengesi sisteminde ittifak ve karşı ittifak stratejisi yaygın kullanılmaya başlamıştır.³¹

Güç dengesi ve ittifak yöntemi ile birlikte anılan ve yükselen tehdide karşı bağımsızlığı korumada sık sık uygulanan stratejilerden bir diğeri de *bandwagoning* stratejisidir. Bandwagoning, genelde güç dengesi politikasının bir uzantısı olarak görülse de, özellikle realist kuramcılar güç dengesi ile bandwagoning arasındaki farkları göz ardı etmemektedirler. Mesela Walt, devletlerin güvenlik ve ekonomik avantajlar elde etmek için büyük güçlerin yanında yer alma veya işbirliği yapma stratejisi olan bandwagoning'in, güç dengesi fikrine karşı olduğu iddiasındadır. Çünkü bandwagoning yaklaşımı, güç dengesi girişiminin devletlerin doğal davranışının bir sonucu olmadığını ve bu tür girişimlerdeki asıl amacın güçlü olan taraf ile el birliği yaparak güvenliğini sağlamak olduğunu varsaymaktadır. Fakat Walt, karşı gücü bandwagoning yoluyla dengelemenin, güç dengesindeki ittifak stratejisine kıyasla daha az güvenli olduğu görüşünü savunmaktadır. Sebebi ittifak ilişkisinde devletlerin özgür davranış hakları korunurken, bandwagon ilişkisinde devletler korunma altında oldukları büyük güçlerin kararlarına bağlı kalmakta, onların çıkarlarının değişmesi ile de yalnız bırakılmaktadırlar. Fakat gücün intikali (power transition) veya hegemonik istikrar (hegemonic stability) düşüncesini savunan kuramcılar, sistemde istikrarın sağlanması açısından bandwagon ilişkisinin daha verimli olduğunu söylemektedirler. Onlara göre, tek bir güç veya büyük güçlerin memnun olduğu ve diğer devletlerin onların yanında yer aldığı bir uluslararası sistemde savaşın çıkma ihtimali daha düşüktür.³²

1.3. Fonksiyonalizm ve Neofonksiyonalizm'e Göre Entegrasyon Girişimleri

1943 yılında David Mitrany'nin "İşleyen Barış Sistemi" (A Working Peace System) başlıklı yazısıyla temeli oturtulmuş bir kuram olarak fonksiyonalizm, uluslararası işbirliği alanına işleyen bir alternatif sunma amacıyla geliştirilmiştir. İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle devletlerarası ilişkilere barışçıl bir düzen kazandırma maksadı güden fonksiyonalist yazarlar, insanoğlunun ortak ihtiyaçlarından hareketle devlet sınırlarının aşılacağı varsayımından yola çıkmışlardır. Onlara göre, ulus ötesi kurumlarla karşılıklı etkileşimin sağlanması ve sınırlı kaynakların verimli kullanılması, zamanla sosyal ve

³¹ A.g.e., 137-138.

³² Paul, T., Wirtz, J. Ve Fortmann, M. (Eds.), (2004), 8-9.

ekonomik ilişkileri aşacak, uluslararası siyasi işbirliğine götürecekti. Lakin konu siyasi ilişkilere geldiğinde fonksiyonalizm federal yapılanmayı öngörmekle sınırlı kalmış, işbirliğinin siyasi boyutunu farklı açılardan geliştirmek üzere neofonksiyonalist akım ortaya çıkmıştır.

Fonksiyonalizmin öngördüğü uluslararası örgütlenme biçimlerini genel olarak üç kategori altında görmek mümkündür. Kategorilerden ilki, geniş çaplı ve gevşek bir işbirliği örgütünü öngörmektedir. Bu kategoriye ise federal sistemin kurulması ve işlevsel yapılanmaların oluşturulması takip etmektedir.³³ Ortak çıkarlara odaklı olan bu tür projelerin işleyişi “low politics” olarak adlandırılan ekonomik ve sosyal etkileşim ağırlıklı olmalıdır. Zira işleyen bir barış sisteminin inşa edilmesi açısından toplumsal birleşimin önemi büyüktür. Toplumlar arası sadakatin ulus-devleti aşarak işlevsel örgütlere yönelmesi, insanların temel ihtiyaçlarının giderilmesi ve kaliteli sosyal hizmetlerin sağlanması ile mümkün olabilmektedir. Ayrıca, işlevsel kurumların her biri özel bir amaç için kurulmalı ve bu amaç kapsamında iş yürütmelidir. Lakin gerektiği zaman bu kurumlar kendi alanı ile ilgili ek görevler üstlenebilecekleri gibi bazı işlevleri birlikte yerine getirebileceklerdir.³⁴

İşleyen kurumlar arasındaki görev paylaşımı anlayışı aynı zamanda işbirliği içerisinde olan devletlerin sorumluluklarını da ortaya koymaktadır. Bu hususta devletlerin bağımsızlık haklarından ödün verip vermemeleri veya her devletin eşit oy hakkını koruması gibi siyasi sistem kurallarına uyulması zorunlu değildir. İşbirliğinin ve tarafların faydasına olduğu sürece, yapılacak işin özelliğine ve bu işte alacağı sorumluluklara göre bazı devletlere özel pozisyon tanınabilmelidir. Devletlerin taraf olduğu bu tür işlevsel işbirliği *kapsamlı* ve *seçmeli* olmak üzere iki yoldan gerçekleşmektedir. İlkinde, tüm devletler ortak refah uğruna işbirliğine imza atmaktadırlar. Fakat ideal bir durum olmasından dolayı kapsamlı işbirliğinin yerini genelde belirli faaliyetler üzerinde varılan seçmeli ortaklık almaktadır.³⁵

³³ İnternet: Mitrany, D. (1948). The Functional Approach to World Organization. *International Affairs*, 24 (3), 351. Web: http://www.lsu.edu/faculty/lray2/teaching/7971_1s2009/mitrany1948.pdf (Erişim: 19.01.2016).

³⁴ Mitrany, D. (1966). *A working Peace System*. Chicago: Quadrangle Books, 105.

³⁵ Mitrany, D. (1948), 358-359.

Devletlerarasında yapılması öngörülen işlevsel işbirliği kısaca dört aşamadan oluşmaktadır. İlk aşamada, aynı işlevi gören gruplar arasında teknik konularda veya işlevsel planların genişletilmesi konusunda işbirliği sağlanacaktır. İkinci aşamada ise, üreticiler ile takas ajansı gibi çeşitli görevleri yürüten gruplar arasında karşılıklı etkileşime varılacaktır. Daha sonra bir ve ikinci aşamada sözü edilen grup veya ajanslar ile uluslararası planlama ajansları arasında bağ kurulacaktır. Son olarak büyük miktardaki kaynakları talep eden veya hükümetler arasında antlaşmayı gerektiren konularda devletlerin siyasi yetkisi devreye girecektir. Fakat fonksiyonalizmin temel varsayımlarına göre, büyük çaplı ve ortak ihtiyaçlara yönelik işlemler devlet otoritesini aşacaktır. Dolayısıyla bu tür konuların federal konseyde görüşülmesi öngörülmüştür.³⁶

İşbirliğinin siyasi boyutlara taşındığı bu noktadan itibaren neofonksiyonalist yaklaşımın öneminin arttığı söylenebilir. Her iki yaklaşım da devlet sınırlarını aşan işlevsel bir bütünleşmeyi öngörmelerine rağmen özellikle siyasi birleşim ile ilgili farklı görüşleri savunmaktadırlar. Örneğin, küresel entegrasyonu öngören fonksiyonalist görüşten farklı olarak neofonksiyonalizm, bölgesel işbirliğini desteklemektedir. Bunu yaparken neofonksiyonalizm kurumsal yapılanmaya daha çok önem vermekte ve işbirliğinin siyasi boyutuna ağırlık vermektedir.

Ernst Haas'ın Avrupa devletlerinin birleşmesine yönelik yazıları ile başlayıp Leon Lindberg'in aynı konudaki çalışmaları ile geliştirilen neofonksiyonalist kuram, ulus aşırı işlemselcilik, federalizm ve fonksiyonalizm yaklaşımlarından esinlenmektedir. Haas'a göre *siyasi entegrasyon*, ulusal düzeydeki çeşitli siyasi aktörlerin bağlılık, beklenti ve siyasi faaliyetlerini, mevcut ulus devletler üzerinde yargısal yetkisi olan yeni bir merkez doğrultusunda yapılandırmalarıdır. Böyle bir birleşimin nihai amacı yeni bir "siyasi topluluk" (political community) oluşturmaktır. Neofonksiyonalist işbirliğinin siyasi boyutuna odaklanan Lindberg ise, söz konusu işbirliğinin siyasi topluluk olmadan da sağlanabileceğini iddia etmektedir. Lindberg, hükümetlerin temsilcileri arasında yapılacak olan kolektif karar alma yoluyla varılan ve devletlerin egemen aktör konumlarının muhafaza edildiği bir siyasi işbirliğini daha uygulanabilir bulmaktadır.³⁷

³⁶ Mitrany, D. (1966), 108-109.

³⁷ Heinonen, H. (2006). *Regional Integration and The State: The Changing Nature of Sovereignty in Southern Africa and Europe*. Helsinki: IDS, 56. Ve İnternet: Gehring, T. (1996). Integrating Integration

Neofonksiyonalizmin uluslararası işbirliğinin sağlanmasına yönelik geliştirdiği yöntemlerin başında “spill-over”, yani yayılma stratejisi gelmektedir. Söz konusu stratejiye göre, belli bir sektörde gerçekleştirilen işbirliği, ilgili alandaki diğer sektörleri de işbirliğine götürecektir. Daha sonra Lindberg bu stratejiye kapsamlı bir tanım vererek uygulama alanını genişletmiştir. Ona göre spill-over, özel bir amaca yönelik yapılan faaliyetin, asıl amaca ulaşmak için yeni bir faaliyeti gerektirdiği bir durumdur. Bu durum ilerde daha yeni faaliyetler türetecek, bu zincir devam edecektir.³⁸ Yukarıda sözü edildiği gibi neofonksiyonalist yaklaşım küresel bütünleşmeden çok bölgesel bütünleşmeye odaklanmaktadır. Buradan hareketle, bir bölgede meydana gelen bütünleşmenin diğer bölgeleri de bu tür faaliyetlere teşvik ettiğini ve bu usulle büyük çaplı devletlerarası işbirliği projelerinin geliştirildiğini söylemek mümkündür.

Son olarak, uluslararası işlevsel işbirliğinin özelliklerini belirtmek gerekirse, bu yöndeki amaçların başında, taraflar arasında görülen tartışmalara çözüm bulma ve söz konusu birleşimi temsil etme yetkisine sahip merkezi enstitülerin kurulması ve ortak politikaların belirlenmesi gelmektedir. Kurum içerisinde üsteleneceği görevler ve bu görevleri yerine getirme kapasitesi açısından merkezi enstitüler, diğer uluslararası enstitülerden önde gelmelidir. Ayrıca, taraf devletlerin çıkarları ile entegrasyon süreci arasında sağlam bir bağ olmalı, bu hususta enstitülerin görevleri doğal olarak genişleme yönünde olmalıdır.³⁹

1.4. Uluslararası Entegrasyon ve İşbirliği Projeleri

Uluslararası sistemde dengeleyici rol oynayan ve dolayısıyla sistemdeki büyük güçler tarafından geliştirilen yapılar olarak görülse de, günümüz devletlerarası işbirliği projeleri büyük devletlerin olduğu kadar zayıf devletlerin de birtakım çıkarlarını korur durumundadır. Büyük güçler açısından söz konusu projeler egemen etki alanını genişletmenin bir aracı olarak geliştirilirken, orta veya zayıf devletler mevcut projelere bağımsız aktör kimliğini koruma veya güvence altına alma amacıyla katılmaktadırlar. Dolayısıyla doğurduğu birtakım yükümlülüklerden dolayı devlet egemenliğini sınırlayıcı

Theory: Neo-functionalism and International Regimes. *Global Society*, 10 (3), 230. Web: <https://www.uni-bamberg.de> (Erişim: 04.04.2016).

³⁸ Heinonen, H. (2006), 57.

³⁹ A.g.e.

girişimler olarak nitelendirilmesine rağmen, uluslararası işbirliği, taraflar açısından bir fırsat penceresi olarak da algılanabilmektedir.

İşbirliği projelerinin taraf devletlere yönelik doğurduğu etkiler söz konusu projenin işlevsel niteliğine ve işbirliği düzeyine göre de değişim göstermektedir. Bu bakımdan projeler ‘işbirliği’ (cooperation), entegrasyon, ortaklık (partnership), ittifak (alliance) veya koalisyon olmak üzere çeşitli çatılar altında yürütülmektedir. Lakin burada belirtilmesi gereken husus, tüm bu proje çeşitlerinin kuramsal açıdan farklı tanımlarla birbirinden ayırt edilmiş olmasına rağmen, uygulamada gerek yetki, gerekse konu bakımından karma nitelikteki projelere daha sık rastlanıldığıdır. Sözü edilen proje çeşitlerinin siyasi tanımlarına kısaca değinilecek olursa, *devletlerarası siyasi işbirliğini*, dış politika, ekonomi ve güvenlik politikaları da dâhil olmak üzere belirli alanlarda birlikte hareket etme, ortak siyasi değerleri ve bir takım sorumlulukları paylaşarak uluslararası politikada ortak tutum sergileme eğilimi olarak özetlemek mümkündür. Böyle bir işbirliği, coğrafi konumların da dikkate alınması ile ülkeler arasındaki engellerin aşıldığı ve zamanla ortak işbirliği alanı oluşturularak ortak bir takım kuralların benimsendiği entegrasyon girişimleri ile derinleştirilebilmektedir.⁴⁰ Lakin yukarıda da belirtildiği gibi, Avrupa Birliği başta olmak üzere günümüzde pek çok işbirliği projesinin hem işbirliği, hem de entegrasyon kavramlarına dair özellikler barındıran karma bir yapıya sahip olduğu görülmektedir.

Devletlerarası işbirliği projelerinin karma yapıya sahip olduğunu öne süren diğer bir görüş ise ittifak (alliance) kavramı ile koalisyon kavramı arasındaki ilişkiden kaynaklanmaktadır. İttifak kavramı, ele alındığı teori kapsamına göre farklı açılardan tanımlanmış olmasına rağmen ülkeler arasındaki işbirliği girişimlerini en iyi tanımlayan kavramlardan biridir. Siyasi aktörler arasındaki işbirliğinden devletlerarası askeri işbirliğine ve özel şirketler arasındaki ticari ortaklığa kadar uzanan geniş bir kullanıma sahip olan ittifak anlayışının günümüzde yerini koalisyon ilişkilerine bıraktığı fikri öne sürülmektedir. Böyle bir fikir, günümüz devletlerinin güvenlik alanı başta olmak üzere her türlü alanda geçici işbirliğini tercih ettikleri görüşünden kaynaklanmaktadır. Lakin teorik açıdan bakıldığında, koalisyon kavramının görevi ad hoc nitelikte olup iki veya daha fazla egemen devlet arasında belirli bir görevi yerine getirmek üzere oluşturulan resmi

⁴⁰ Best, E. and Christiansen, T. (2014). Regionalism in International Affairs, Baylis, J., Smith, S. Ve Owens, P. (Eds.), *The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations*. (Sixth edition). UK: Oxford University Press, 402.

veya gayri resmi bir işbirliği şeklinde tanımlanmaktadır.⁴¹ Bu durum bir koalisyonun bir ittifakın yerini tamamlayabilecek nitelikte olmadığını göstermektedir. Ayrıca, tek bir ittifak ilişkisi kapsamında belirli konuların incelenmesi açısından birkaç koalisyonun oluşturulma ihtimali, bu iki kavramın birlikte kullanıldığını, fakat koalisyonun, ittifak içerisindeki bir alt kurum olduğunu göstermektedir.⁴²

Genel anlamıyla devletlerarası işbirliği projeleri olarak ele alabileceğimiz bu tür oluşumların kapsamını belirleyen faktörlerden biri de taraf devletlerin içyapısı (intragovernmental processes) ile hükümetler arası (intergovernmental) ilişkilerin yapısıdır. Örneğin, muayyen proje taraf devletteki siyasi rejimin ülke içi çıkarlarını desteklemediği zaman, mevcut rejim dış dünyaya kapanma ve ülke içi bütünleşme politikasını başlatırken, söz konusu çıkarların karşılanması veya en azından bu çıkarlara aykırı bir durumun söz konusu olmaması durumunda ise işbirliği ilişkileri uzun ömürlü olmaktadır. Çıkarlar genelde siyasi ağırlıklı olmakla birlikte ekonomik, sosyal ve güvenlik alanlarını da kapsamaktadır. Lakin uluslararası siyaset uzmanı olarak Henry Kissinger oluşturduğu yeni güç profilinde, ekonomik devlerin askeri bakımdan zayıf kalabileceği gibi, askeri kapasitenin de ekonomik zayıflığı örtemediğini belirtmiş, siyasi bir gücün ise, askeri veya ekonomik kapasitenin zayıf olduğu durumlarda dahi etkili olduğu iddiasında bulunmuştur.⁴³

Ulusal çıkarların devletlerarası işbirliği üzerindeki etkisini belirleyen diğer bir faktör de söz konusu çıkarların devamlı değişir nitelikte olmasıdır. Çıkarlarda meydana gelen değişimler ise mevcut işbirliğinde yeni gelişmelere yol açmaktadır. Bu durumda güç odaklı çıkarlara sahip aktörler devletlerarası girişimleri kurumsallaşmaya doğru götürmekte, güç paylaşımını öngören taraflar ise onları desteklemektedir. Kurumsal açıdan güçlü olan işbirliği ise tarafları ortak kararlara uymaya teşvik etmekte, devletlerin egemen yetkisini sınırlamaktadır.⁴⁴ Bundan dolayı her devlet herhangi bir işbirliğine taraf olmadan önce söz konusu işbirliği içerisindeki konumu, sorumlulukları ve beklentileri arasında mukayeseli bir hesaplama yapmaktadır. Walt bu konunun altını “Devletler ortaklarını nasıl seçer?” sorusuyla çizmiştir. Ona göre hemen her ortaklık belli bir tehdit veya tehditlere karşı

⁴¹ İnternet: Oest, K. N. (March, 2007). The End of Aliiance Theory. *Institut for Statskundskab* tarafından yayınlanan çalışma, 9. Web: http://polsci.ku.dk/arbejdspapirer/2007/ap_2007_03.pdf (Erişim: 08.04.2016).

⁴² A.g.e., 10.

⁴³ Waltz, K. N. (1979), 152.

⁴⁴ Bolleyer, N. (2009). *Intergovernmental Cooperation: Rational Choices in Federal Systems and Beyond*. New York: Oxford University Press Inc, 35-37.

koymak için oluşturulur. Lakin burada önemli olan söz konusu tehditlere karşı hangi tarafın ne derece sorumluluk yüklendiğidir. Zira yüklenilen sorumluluk derecesi devletlere, dengeleme (balance) politikasına dayalı işbirliği ile bandwagoning ilkesine dayalı birleşme arasında tercih yapma imkânı sağlamaktadır. Bilindiği gibi dengeleme politikası devlet egemenliğinin muhafaza edilmesi açısından daha güvenilir bir ortam sağlarken, bandwagoning stratejisi güçlü aktörün yanında yer almayı gerektirmekle zayıf tarafın egemen haklarının çiğnenmesine yol açmaktadır.⁴⁵ Uluslararası işbirliği projelerinin devletlerin siyasi egemenliği üzerindeki etkileri bir sonraki alt başlıkta ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

1.4.1. Entegrasyon ve İşbirliği Girişimlerinin Siyasi Sebepleri

Bir önceki bölümde de söz edildiği gibi entegrasyon veya işbirliği girişimlerine yol açan temel argüman, güçlü devletlerin diğer bir gücü dengeleme ve zayıf devletlerin de güçlü olana karşı bağımsızlıklarını koruma maksatlarına dayandırılmaktadır. Özellikle diplomatik ve askeri yardımlaşma üzerine inşa edilen bu tür girişimler bazen resmi antlaşmalar ile teyit edilirken bazen resmi dayanağı olmadan da devam ettirilebilmektedir. Her ne kadar ülke bağımsızlığını sınırlayıcı olarak nitelendirilse de realist yaklaşımın tanımladığı çıkarıcı aktörler tarafından oluşturulduğuna göre işbirliği projelerinin söz konusu aktörlerin belli başlı çıkarlarını karşıladığı da aşikârdır.

Uluslararası işbirliğinin siyasi ağırlıklı sebeplerinin başında devletlerin “ideolojik dayanışma” adına bir araya geldikleri varsayımı yer almaktadır. Morgenthau tarafından öne sürülen bu varsayıma göre iki veya daha fazla olmak üzere devletlerin ideolojik yapısı ne kadar yakın ise bu devletlerin tek bir ittifak çatısı altında birleşme ihtimali de o kadar yüksektir. İngiliz siyaset uzmanı Viscount Palmerston bu varsayımı en iyi açıklayanlardan biridir. Ona göre benzer ideolojik yapıya sahip devletler arasında varılan işbirliği, taraf devletlerin kendi siyasi ilkelerini savunmalarını mümkün kılan en iyi stratejidir. Ülkedeki siyasi sistemin ilgili ülke açısından uygulanabilecek en iyi sistem olduğu ile ilgili algı yaratmak ve bu algının başka ülkeler tarafından da desteklendiğine inanmak devlet adamlarına siyasi özgüven kazandıracaktır.

⁴⁵ İnternet: Walt, S. M. (spring, 1985). Alliance Formation and the Balance of World Power. *International Security*, 9 (4), 4-5. Web: <http://links.jstor.org> (Erişim: 15.02.2016).

İdeolojik dayanışma temelli işbirliğinin ikinci bir sebebi de benzer özelliklere sahip devletlerin birbirlerine karşı tehdit oluşturmayaacağı algısıdır. Bu durum aynı zamanda geniş ve popüler bir hareketin parçası kabul edilmekle işbirliği içerisindeki zayıf bir rejimin kendi meşruluğunu devam ettirmesine de kolaylık sağlamaktadır. Son olarak Marksizm-Leninizm örneğinde de görüldüğü gibi ideolojik benzerlik doğal olarak kendisiyle birlikte siyasi işbirliğini getirmektedir.⁴⁶

Bununla birlikte tüm siyasi ideolojilerin devletlerarası işbirliğini koşulsuz şartsız desteklediğini söylemek de gerçeklerle uyuşmamaktadır. Çünkü bazı ideoloji tipleri aynı ideolojiye sahip ülkeler arasında rekabet ve bölünmeye sebep olabilmektedir. Walt bu tür anlaşmazlıkları iki argümanla açıklamaktadır. Bunlardan ilki, ilgili ideolojinin işbirliği içerisindeki ülkeler arasında hiyerarşik bir yapı gerektirerek tek bir lidere hitap etmesidir. Bu durumda lider olmayan taraf kendi rejiminin meşruluk kaynağı olan ideolojisini evrensel arenada temsil edemediğini ve lider devlet karşısında kendi egemenliğinin tehdit altında olduğunu düşünmektedir. İdeolojik dayanışmayı zorlaştıran diğer bir sebep de gruptaki lider devletin ilgili ideolojiyi yorumlama yetkisinden kaynaklanmaktadır. Tek bir ideolojiyi benimsemiş olsalar bile, bazı ortak değerlerin farklı yönden yorumlanması grup üyeleri arasında ciddi tartışmalara yol açabilmektedir. Buna örnek olarak Walt, Pan-Arabizm hareketi içerisinde Nasır ile Baas Partisi taraftarları arasındaki rekabeti ve daha sonra Baas Partisinin kendi içinde yaşanan bölünmeyi göstermektedir.⁴⁷

Devlet içerisindeki siyasi sistemin başka bir devlet tarafından örtülü veya dolaylı yollardan manipüle edilmesi anlamına gelen siyasi nüfuz olgusu ise devletler arasında siyasi işbirliğini tetikleyen faktörlerden bir diğeridir. Siyasi nüfuzun bir neticesi olarak işbirliği, farklı dış aktörlere karşı sadakat besleyen devlet adamlarının, mevkilerini söz konusu devletlerle yakınlaşma yönünde kullanmaları, lobicilik ve diğer sivil toplum kuruluşları aracılığıyla siyasi kararların herhangi bir işbirliği projesinden yana değiştirilmesi, yurtdışı propagandanın yerel elit ve kamuoyu algılarını etkilemek üzere kullanılması yoluyla gerçekleştirilmektedir. Bu tür işbirliği, değişime ve dış etkileşime açık ülkeler arasında meydana gelmektedir. Ayrıca, ilgili ülkelerin bu konuda benzer amaçlar gütmeleri ve ortak ihtiyaçlara sahip olmaları kuşkusuz işbirliğini kolaylaştırmaktadır. Siyasi nüfuz olgusunun en önemli araçlarından biri de dış yardımdır. Dış yardım, bir araç olmanın

⁴⁶ A.g.e., 19-20.

⁴⁷ A.g.e., 22.

yanı sıra başlı başına bir işbirliği sebebi olarak da değerlendirilebilmektedir. Zira ‘yardım miktarı ne kadar çok ise, alıcı üzerindeki kontrol de o kadar büyüktür’ algısı dış yardımı uluslararası işbirliğinin en etkin unsuru haline getirmektedir.⁴⁸

Devletlerarası işbirliğini temsil eden başarılı örneklerden bir diğeri de bölgesel entegrasyon projeleridir. Bölgesel işbirliğinin tarihsel sebeplerinin başında ‘egemenliği yönetme’ (management of independence) ilkesi gelmektedir. Söz konusu ilke gereği devletler ilk önce kendi aralarında, sonra geçmişteki sömürgeci aktörler ve genelde rakip ülkeler olmak üzere diğer uluslararası aktörler ile entegre olmaktadır. Bu süreç devletlerin uluslararası kimliklerini pekiştirme süreci veya onların uluslararası ilişkilere katılımını sağlayacak ‘aktörlük’ statüsü kazanma süreci olarak özetlenmektedir. ‘Karşılıklı bağımlılığın yönetimi’ (management of interdependence) ilkesi ise bölgesel entegrasyonun ikinci sebebini oluşturmakta, güvenlik, barış, sosyal ve ekonomik işbirliği gibi konularda ortak norm ve davranışlara yol açarak devletlerin sosyalleşmesini sağlamaktadır. Son olarak ‘uluslararasılaşma sürecinin yönetimi’ (management of internationalization) aşaması, bölgesel kurumlar ile dünyadaki diğer aktörler arasındaki işbirliğini amaçlamaktadır. Bölgesel işbirliği bu aşamaya geldiğinde, ittifakların siyasi ve stratejik boyutu ağırlık kazanmakta, devletler bağımsızlıklarını çok yönlü koruma fırsatını elde etmektedirler.⁴⁹

Ayrıca evrensel düzeyde veya bölgesel düzeyde olsun uluslararası işbirliği projeleri taraf ülkelerin iç işlerini de derinden etkilemekle iç siyasetten kaynaklanan sebeplerin de bir sonucu olabilmektedir. Fonksiyonalistlerin de belirttiği gibi, proje çerçevesinde uygulanan ilke ve normlar, karar alma süreci ve diğer ortak kurallar, taraf devletlerin iç politikasını yapılandırmakta, hükümetler arasında güvenli bilgi alış verişini geliştirmektedir. Bu durum aynı zamanda yerel aktörlerin uluslararası rejime dâhil olmasını sağlayarak hükümetlerin söz konusu aktörler üzerindeki denetimini etkinleştirmekte, ikisi arasında karşılıklı dayanışmayı arttırmaktadır. Bu yolda hükümet

⁴⁸ A.g.e., 30-31.

⁴⁹ Best, E. and Christiansen, T. (2014), 403.

başkanları ulusal çıkarlarını uluslararası ortama çıkartabilmekte, dolayısıyla ülke içi egemenliğin meşruluk temelini de sağlamlaştırabilmektedirler.⁵⁰

Bahsi geçen siyasi sebeplerin tümü tek bir işbirliği projesinde yer alamadığı gibi, taraf devletlerin her birinin bu sebeplere istinaden işbirliğine katıldığı da söylenemez. Üye devletlerin tarihi geçmişi, egemenlik kaynağı, ülkedeki siyasi iradenin yapısı ve nihayet jeostratejik konumdan kaynaklanan jeopolitik ihtiyaçlar devletlerarası işbirliğinin siyasi sebeplerinde ciddi farklılıkları ortaya koymaktadır. Bu bölümde sırasıyla sözü edilen politik sebepler her ne kadar kuramsal veya deneysel yöntemlerle tespit edilmiş olsa da, mevzubahis okumalarda devletlerin içyapısındaki farklılıkların ve sadece ilgili devlete has özelliklerin göz ardı edildiği bir gerçektir.

1.4.2. Entegrasyon Projelerinin Alt Yapıları

1.4.2.1. Avrupa Birliği'nin Teorik ve Siyasi Temeli

Demokrasinin temel ilkeleri gereği, halkların kendi geleceklerini tayin etme ve ulusal egemenlik haklarını iddia eden, fakat ulus-üstü bir yapılanmaya sahip olmakla belli başlı siyasi ve ekonomik yetkileri üye devletlerin elinden alıkoyan çelişkili bir örgüt olmasına rağmen Avrupa Birliği, hem kuramsal, hem de uygulamalı boyutu ile bölgesel işbirliğini en iyi temsil eden bir projedir. Egemen devlet imzasını ellerinde bulunduran, lakin hem iç hem de dış güçlerini kendi parlamentosu, yürütme organı ve yargı sistemi olan siyasi bir tüzel kişiye devretmiş devletlerin devleti olmakla Avrupa Birliği (AB), üye ülkelerin egemenlik haklarından verdikleri ödünlerin bir sonucudur.

'Avrupalılaşma' adı altında bir takım ulusal politikaların bölgesel normlara aktarıldığı bir süreç olan AB entegrasyonunun teorik temeli, Jean-Jacques Rousseau ve Immanuel Kant'ın Avrupa Topluluğu (Commonwealth of Europe) ve Ebedi Barış fikirleriyle atılmıştır. Buradan yola çıkarak, yirminci yüzyılın bir ürünü olmasına rağmen birliğin fikri yapısının daha on yedinci yüzyılda sistematik hale getirilmiş olduğu söylenebilir. Özellikle Rousseau'nun yazılarına bakıldığında, ulus devletin milletlerarası

⁵⁰ İnternet: Moravcsik, A. (1994). Why the European Union Strengthens the State: Domestic Politics and International Cooperation. *Center for European Studies, Harvard University*, Çalışma no. 52, 7-14. Web: <http://aei.pitt.edu/9151/1/Moravcsik52.pdf> (Erişim: 24.04.2016).

ilişkilere egemen olan tek aktör olduğu dönemlerde dahi Avrupa Topluluğu fikrinin egemenlik yetkilerinden verilecek ödünler üzerinde inşa edildiği görülmektedir.

Rousseau'nun çizdiği kuramsal çerçeveye göre, ilk önce egemen devletler kalıcı ve geri dönüşü olmayan bir ittifaka imza atmalı ve bu anlaşma gereği taraflar arasında meydana gelecek her türlü meselenin gerek tahkim yolu, gerekse adli bildiriyle çözüme kavuşturulduğu daimi bir Meclis kurulmalıdır. Daha sonra sözü edilen mecliste oy kullanma hakkına sahip yetkilileri atayacak egemenlerin sayısı belirlenmelidir. Bu yol itibariyle ortaya çıkacak olan Federasyon ise, üyelerin her birine, onların anlaşma sırasında elde ettikleri hakimiyet ve yönetim haklarının, her vilayetin temel yasalarına göre kullanılmasını garanti etmelidir. Son olarak, Avrupa Federasyonu yetkilileri, Avrupa Beraberliği'ne hizmet edecek kurumlar aracılığıyla federasyon yapısını güçlendirmeli, işbirliği anlaşmasını bozan taraflara ise kamu düşmanı ilan edilerek Avrupa yasağı konulmalıdır.⁵¹

Bu tür klasik düşüncelerin yanı sıra Avrupa entegrasyon süreci, fonksiyonalizm, federalizm, confederalizm, supranasyonalizm, uluslararası rejim veya karşılıklı bağımlılık gibi çok boyutlu yaklaşımlar çerçevesinde ele alınmıştır. Bunların içinden supranasyonalizm yaklaşımı kendi içerisinde federalist, fonksiyonalist ve enternasyonalist fikirleri de barındırmakla Avrupa entegrasyon süreci ile ilgili geniş çerçeveli bir açıklama sunmaktadır. Günümüz uluslararası ilişkiler disiplininde Avrupa Birliği'nin ulus-üstü (supranasyonal) bir örgüt olarak anılması ile de supranasyonalizm, örgütün temel niteliği haline gelmiştir. Bu hususta supranasyonal bir karakter, adı itibariyle, Birliğin üstünlüğü karşısında devlet egemenliğinden bir takım tavizlere varıldığı anlamına gelmektedir.

Birliğin kuruluş yıllarında, üye devletlerin hemen her biri uluslararası sistemde kendi başına etkin aktör konumundalardı. Bu durumda Avrupa devletlerinin mutlak egemenlikten tavize vararak işbirliğine yanaşmalarında bölgesel sebeplerin öne çıktığı görülmektedir. Siyasi açıdan bakıldığında bu sebeplerin başında Avrupa'nın bölgesel bütünlüğü ve aktörlük meselesi gelmektedir. Özellikle 1. Ve 2. Dünya Savaşı sonrası, Doğu Avrupa Sovyetler Birliği'nin nüfuzu altına alınırken, bölgenin batı tarafı Pax Americana ile karşı karşıya kalmıştır. Merkeze doğru ilerleyince de Fransa ve Almanya arasındaki

⁵¹ İnternet: Rousseau, J. J. (2002). *The Social Contract or Principles of Political Rights*. (Çev. G.D.H. Cole). USA: The Constitution Society, 8-9 (Orijinal Makalenin Yayın Tarihi, 1762). Web: <http://www.constitution.org/jjr/socon.txt> (Erişim: 03.05.2016).

anlaşmazlıklar bölgede ortak girişimleri gerektirmekteydi. Bu şartlar bölgedeki merkezi ülkelere karşılıklı siyasi desteği ve işbirliğini mecbur kılmıştır. Ortak güvenlik, karşılıklı ekonomik destek ve sosyal dayanışma gibi birçok ihtiyaçların üst düzey siyasi işbirliği olmadan karşılanması zordu. Dolayısıyla bu tür işbirliğine taraf olacak devletler Ortak Otorite adına bir takım egemenlik haklarından feragat edeceklerdi.⁵²

Devlet egemenliği ilkesi, AB'nin Ekonomik işbirliğinden ulus-üstü yapılanmaya kadar uzanan tarihinde, en çok kaleme alınan konulardan olagelmıştır. Konunun hukuksal boyutu, Avrupa entegrasyonu lehine yapılan egemenliğin sınırlandırılması işlemini üye devletin anayasa hukukuna dayandırmaktadır. Örneğin Alman Anayasa Hukuku'nun 23. Maddesi, AB'ye üye olma ve "egemen otoritenin" (sovereign powers), yani iç yetkilerin Birliğe devredilmesi ilkesini öne sürmektedir.⁵³ Hukuksal açıdan egemenliğin sınırlandırılması, "alan önceliği" (field pre-emption), "kural önceliği" (rule pre-emption) ve "engel önceliği" (obstacle pre-emption) gibi öncelik ilkeleriyle gerçekleşmektedir. Burada alan önceliği, AB'ye politika alanında yetki tekeli tanımakta ve ulusal hukuk, Birlik tarafından açık bir yetki tanınması durumunda uygulanmaktadır. Kural önceliği ise, belirli alanlarda tarafların ikisine de yetki tanımakta, lakin ulusal mevzuat Birlik kuralları lehine kullanılmaktadır. Son olarak engel önceliği uyarınca, üye devletler AB politikalarının etkin bir şekilde uygulanmasına herhangi bir engel oluşturamamaktadırlar.⁵⁴

Konuya siyasi açıdan bakıldığında ise, devlet egemenliğinin sınırlandırılmasının, ulusal devlet yetkilerinin uluslararasılaştırılması ve dolayısıyla Avrupa'nın ortak muhafazası anlamına geldiği iddia edilmektedir. Birlik yanlıları ile karşıt görüşlü olanlar arasında da devamlı tartışmalara yol açan siyasi egemenliğin AB politikalarıyla sınırlandırılması birçok yönden gerçekleşmektedir. Bunlardan biri, nitelikli çoğunluk oylama sisteminin geliştirilmesi ve Bakanlar Kurulunda ulusal veto uygulamasının azaltılması yoluyla ulusal egemenliğin bölünmesidir. 2014 Kasım ayından itibaren

⁵² O'Neill, M. (2005). *The Politics of European Integration* (Second edition). New York: Routledge, 9-10, 33.

⁵³ İnternet: Arnold, R. (Ed.), *Limitations of National Sovereignty through European Integration* (e-book). Netherlands: Springer, 1. Web: <http://www.springer.com/us/book/9789401774697> (Erişim: 10.04.2016).

⁵⁴ İnternet: Does the Design of European Integration Protects the Sovereignty of EU Member States? (November, 2011). *NaturAdvocate*. Web: <https://naturadvocate.com/does-the-design-of-european-integration-protect-the-sovereignty-of-eu-member-states/> (Erişim: 10.04.2016).

uygulanan ve üye devletlerden %55, AB nüfusundan ise %65'lik oy oranının arandığı bu sistem, karşı görüşlü olan devletlere de ilgili yasayı kabul etme zorunluluğu getirmektedir.⁵⁵

Üye ülkelerin egemenlik yetkilerindeki bir sonraki azalma, daha önce üye devletlere ait olan politika alanlarının AB ulus-üstü kurumlarının yetkisi altına alınması sonucu ortaya çıkmaktadır. Devlet temsilcilerinden ziyade, ortak topluluklardan oluşan bu tür kurumların görevi Birlik adına hizmet vermektir. Örneğin, siyasi liderlik rolü ve politik gelişmeler üzerindeki nizami etkisinden dolayı Avrupa Komisyonu ve olağan yasama usulü ile güçlendirilmiş Avrupa Parlamentosu ulusal egemenliği sınırlayıcı ulus-üstü kurumların başında yer almaktadır. Ayrıca, ulusal hükümetler, parlamento ve seçmenler karşısında sorumlu iken, ulus-üstü kurumlar seçmenlerin doğrudan kontrolünden tecrit edilmekle vatandaşlar ile karar alma organı arasındaki bağı zayıflatmaktadır. Bunların dışında, devlet egemenliği, ulusal çıkar ve güvenlik ile ilgili ciddi meseleler karşısında hükümetlerarası kuruluşlar harekete geçmektedir.⁵⁶

Avrupa Birliği konusunu çalışan bazı bilim adamlarına göre AB açısından devletler, 16. yüzyıl ile 20. yüzyıl arasında meydana gelen ve belli bir kurumsallaşmayı zorunlu kılan siyasi, ekonomik ve toplumsal ilişkilerin bir sonucundan başka birşey değildir. Dolayısıyla, farklı zaman ve şartlarda hükümet ve politika klasik devlet anlayışından bağımsız olarak yürütülebilmektedir.⁵⁷ Günümüz devletlerine bakıldığında hemen her devletin kendi egemenlik yetkilerinden çeşitli ölçülerde ödün verdiğini ve diğer ülkeler ile birbirine bağımlı duruma düştüğünü görmek mümkündür. Söz konusu ödünler bazen rızayla, bazen de zorla kabul edilmek üzere karşılıklı işbirliği veyahut ortak projeler çerçevesinde verilmektedir. Nihayetinde, AB'nin de küreselleşme adı altında yürütülen bir takım politikaların ve bazen zorla, bazen de rızayla gerçekleşen ödünlerin bir neticesi olduğunu söylemek mümkündür.

⁵⁵ İnternet: Mon, C. O. (May, 2016). The EU and Member States Sovereignty. AALEP Web: <http://www.aalep.eu/eu-and-member-states-sovereignty> (Erişim: 10.04.2016).

⁵⁶ A.g.e.

⁵⁷ Hix, S. Ve Hoyland, B. (2011). *The Political System of the European Union* (Third edition). UK: Palgrave Macmillan, 14.

1.4.2.2. Latin Amerika’da Entegrasyon Girişimleri

Gelişmekte olan dünyada bölgesel bütünleşme adına en çok çaba harcanan bölge olarak anılan Latin Amerika bölgesi, devletlerarası işbirliği açısından tek bir örgütlenmeden ziyade çeşitli alanlarda yapılan birden fazla projeye sahne olagelmektedir. Bu tür gelişmeleri bir başarısızlık olarak değerlendiren bazı konu uzmanları, bölgede siyasi bütünleşme ile ilgili tasarılar dile getirilmeye başladığı zaman, söz konusu bütünleşmeye taraf olacak devletlerin henüz kendi bağımsızlık mücadelelerini tamamlayamamış olduklarını söylemektedirler.⁵⁸ Lakin bu eleştiri, devletlerin egemenliklerine kavuşur kavuşmaz elde ettikleri yetkileri bölgesel bir yapı altında birleştirme çabasını göstermekle, bölge dışı tehditlerin ciddiyetini de ortaya koymaktadır. Dolayısıyla, AB formatında bütünleşme girişimlerinin başarısız olduğu ve bölge devletlerinin bağımsızlık haklarından ödüne varmadıkları iddialarını kabullenmeden evvel, Avrupa bütünleşmesine verilen dış destek ile, Latin Amerika birleşimine karşı dış güçlerden gelen engellerin gözden geçirilmesinde fayda vardır.

Latin Amerika’daki bölgesel işbirliğinde önde gelen projeleri, siyasi yönleri ağır basan Latin Amerika İçin Bolivarcı İttifak (ALBA), Güney Amerika Uluslar Birliği (UNASUR), Latin Amerika ve Karayip Devletleri Topluluğu (CELAC) ve ABD ile Kanada’yı içermemekle siyasi alt amaçları bulunan Karayip Ortak Pazarı (CARICOM), And Milletler Topluluğu (CAN) ve Güney Amerika Ortak Pazarı (MERCOSUR) gibi ticari bloklar oluşturmaktadır. Bu tür projelerin siyasi temelini ise, dışarıda Avrupa ve ABD’den, içeride de ulusal çıkar ve rejim farklılığından kaynaklanmak üzere bölge bütünlüğüne yönelik bir takım endişelerde aramak mümkündür.

Avrupa’nın kolonizatör nüfuzundan henüz kurtulamamışken ABD’nin etki alanına giren Latin Amerika devletleri, bağımsızlıklarını elde ettikleri 19. yüzyıldan bugüne aynı güçlere karşı bütünleşme uğraşı içerisindeyler. Özellikle Theodore Roosevelt’in “kronik yanlış hareketler” (Chronic wrongdoing) olarak nitelendirdiği ve bu tür hareketler sonucu “kendi sorumluluklarını yerine getiremeyen komşulara karşı uygar bir ulusun

⁵⁸ İnternet: Malamud, A. (2010). Latin American Regionalism and EU Studies. *Journal of European Integration*. 32 (6),638. Web: <http://dx.doi.org/10.1080/07036337.2010.518720> (Erişim: 04.04.2016).

müdahalesinin zorunlu olduğunu”⁵⁹ öne süren konuşması bölge ülkelerinde işbirliğini başlatan ilk etkenlerden olmuştur. ABD’nin bölge ülkelerinin iç siyasetine karışmakta haklı olduğunu öne süren bu konuşma sonrası, Latin Amerika ülkeleri Rio de Janeiro’da bir araya gelmiş, Drago İlkeleri gereği⁶⁰, ABD’den bölge ülkelerinin iç işlerine karışmamakla ilgili yazılı ve yasal bir taahhüt talep etmişlerdir. Lakin söz konusu ilkeler ABD’de henüz tam olarak yürürlüğe girmediği gibi, bölge devletlerinin “Büyük Ağabeyi” olarak iç işlere müdahale politikası da devam etmiştir.

ABD’nin İspanya emperyalizminin yerini alacağı korkusunu yaratan ABD-Meksika savaşı, ABD’nin bölgedeki rolünü belirleyen İspanya-ABD savaşı, 1. Ve 2. Dünya Savaşları, bölge ülkelerinin ulusal egemenlik haklarına müdahaleyi tazeleyen Soğuk Savaş dönemi ve yine “Büyük Ağabey” desteğiyle gerçekleşen askeri darbeler, Latin Amerika ülkelerinde bağımsızlığı kaybetme korkusunu daima canlı tutmuştur.⁶¹ Ve yine bu unsurlar bölge ülkelerinin bütün bir bölgesel aktör olma ve bu amaçla belli başlı egemenlik yetkilerinden ödün verme girişimlerine sebebiyet vermiştir. Bir cephede bunlar olurken diğer tarafta bölgeye kendi birleşme modellerini oturtmaya çalışan eski kolonizatör ülkeler, yani AB vardı. Lakin, geçmişinde pek çok sömürge topraklarına sahiplik eden Avrupa’nın zengin devletleri 1960’larda bölgesel birlik adına ulusal egemenlik haklarından feragata varırken, sömürgeciliğin etkisinden henüz kurtulamamış olan Latin Amerika ülkelerinden aynı şeyin beklenmesi elbette ki mümkün değildi. Bundan dolayıdır ki, bölge söz konusu dönemlerde ticari alanda yapılan bir takım işbirliği projeleriyle sınırlı kalmıştır.

Bu kapsamda, başarısızlığa uğrayan bir takım siyasi birleşme çabaları sonucu oluşan ve bölge devletleri arasındaki ilişkileri yürütmenin daha yumuşak bir yolu olan pan-Amerikanizm hareketi de zamanla yerini ekonomik işbirliği projelerine bırakmıştır. Bu tür eğilimin sebepleri ise, uluslararası örgütlerin ekonomik, sosyal veya kültürel alanlarda daha verimli hizmet verdiği varsayımına dayandırılmıştır. Fakat ister bölgesel düzeyde, ister uluslararası ilişkilerde olsun her türlü ekonomik veya sosyal işbirliğinin, barışı sağlama ya da demokrasiyi koruma gibi üstün bir siyasi iradeye dayandığı ve politik amaçlara giden yolda araç olarak kullanıldığı bilinmektedir. Süreç ilerledikçe, siyasi

⁵⁹ İnternet: Roberto de Almeida, P. (December, 2013). A Latin American Quandary: National Sovereignty and Regional Integration. *Contexto Internacional*, 35 (2), 474-475. Web: http://www.scielo.br/scielo.php?script=sci_arttext&pid=S0102-85292013000200006 (Erişim: 21.06.2016).

⁶⁰ Drago Doktrini ile ilgili bkz. <http://www.encyclopedia.com/humanities/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/drago-doctrine>

⁶¹ Roberto de Almeida, P. (December, 2013), 479.

amaçlar elde edilmekte, değiştirilmekte veya terk edilmekte, ve bir sonraki siyasi süreç başlatılana kadar ekonomik araçlar kendi başına bir amaçmış gibi tanıtılmaktadır.⁶²

Genel anlamıyla Latin Amerika'daki bölgesel entegrasyon sürecini iki döneme ayırmak mümkündür. 1960'lı yıllarda imzalanan Latin Amerika Serbest Ticaret Birliği (LAFTA), Karayip Topluluğu (CARICOM), Karayip Serbest Ticaret Bölgesi (CARIFTA) çerçevesindeki anlaşmalar ilk dönemi temsil ederken, 1990'larda imzası atılan MERCOSUR ve Orta Amerika Entegrasyon Sistemi (SICA) anlaşmaları ile bölgesel işbirliğinin yeni bir dönemi başlamıştır. Sözü edilen kuruluşların hemen hepsinin iktisadi nitelik taşıdığı görülmektedir. Lakin bölge devletleri arasındaki siyasi ilişkilerin ele alındığı çoğulcu görüşmelere bakıldığında söz konusu görüşmelerin de 60'lı ve daha sonra 90'lı yıllarda gerçekleştiğini görmek mümkündür.

Örneğin, 1969'da düzenlenen Latin Amerika Dışişleri Bakanları Toplantısı, Latin Amerika ile ABD arasındaki ilişkilerin, ABD'nin katılımı olmadan ve bölge devletlerinin tümünün katılımıyla görüşüldüğü ilk ve tarihi toplantı olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca toplantı sonucu varılan "Vina del Mar" anlaşmasında da, 'değiştirilemez ve meşru' bir Latin Amerika kimliğinin oluşturulması, devletlerin hukuki eşitliği, iç işlere karışmama ve koşulsuz işbirliği ilkeleri vurgulanmıştır.⁶³ Aynı şekilde, 1990'larda başlayan yeni ekonomik işbirliği dalgasının da 1987'de cumhurbaşkanları düzeyinde gerçekleşen ve 'Barış, Kalkınma ve Demokrasi İçin Uzlaşma' belgesinin imzalandığı zirve sonrası meydana geldiği görülmektedir.⁶⁴

Coğrafi ve kültürel özellikleriyle "ayrı" bir kıta olarak Latin Amerika'da meydana gelen entegrasyon girişimlerini belirli bir ulus kimliğinden çok 'kıta vatandaşlığı' ve ulusal egemenlikten ziyade devlet egemenliği kavramları üzerinden açıklamak, bölgedeki gelişmeleri anlamada birtakım kolaylıklar sağlamaktadır. Örneğin, daha önce çalışmanın kuramsal boyutunda da belirtildiği gibi tek bir ideoloji çatısı altında birleşmek isteyen devletler arasında, söz konusu ideolojiye sahip çıkma, yani liderlik tartışması sık sık görülmektedir. Latin Amerika ülkelerini bir araya getirecek tek bir kolektif otoritenin sağlanamayışı veya Pan Amerikanizm ve Kıtasal Birlik girişimlerinin başarısızlığı da buna

⁶² Smouts, M. C. (2001). *The New International Relations. Theory and Practice*. Aktaran: Dabene, O. (2009). *The Politics of Regional Integration in Latin America: Theoretical and Comparative Explorations*. USA: Palgrave Macmillan, 28-29.

⁶³ A.g.e., 19.

⁶⁴ A.g.e., 21.

bir misal oluşturmaktadır. Ayrıca, benzer ulusal karakterlere rağmen devlet egemenliği anlayışının üstünlüğü, Simon Bolivar'ın da belirttiği gibi rejim farklılığı, istikrarsızlık ve birbirine karşıt çıkarılardan kaynaklanan birlik engellerine yol açmaktadır.⁶⁵

Lakin yine kuramsal bölümde belirtildiği gibi tek bir çatı altında birleşme veya ulus-üstü bir otoriteye sahip olma gibi mevcut bir modelin diğer bölgelere zorla oturtulması ilgili bölge şartlarına hitap etmediği gibi başarısız sonuçlar getirebilmektedir. Bu hususta, Latin Amerika ülkeleri arasında işbirliğini gerektiren koşullara bakılırsa, ilk sırada güvenlik meseleleri, istikrar ve ABD'nin tek taraflı stratejilerine karşı siyasi ortaklık gibi bölgeye has jeopolitik unsurlar yer almaktadır. İkinci sırada ise, ilk sıradaki meselelerin çözümü açısından mühim olan ve iktisadi kalkınmayı, dolayısıyla demografik istikrarı getirecek ekonomik faktörler gelmektedir. Ayrıca, tüm bu faktörlerin dengeye oturtulması ile elde edilecek olan uluslararası rekabet gücünü arttırmak, bölgesel aktör kimliğini sağlamlaştırmak gerekmektedir.⁶⁶ Sonuç olarak, Latin Amerika'da meydana gelen ve birden fazla başlık altına bürünen bölgesel entegrasyon projelerini, bölgenin jeopolitik şartlarına has ayrı bir örgütlenme veya işbirliği formatı olarak değerlendirmenin daha gerçekçi olduğunu söylemek mümkündür.

1.4.2.3. Güney Afrika'da Bütünleşme Projeleri

Az gelişmiş ve istikrarsız sıfatlarıyla anılan ülkeleriyle Güney Afrika, postkolonyal dönemi ve sömürgeci politikanın bıraktığı izleri en iyi tasvir eden bir bölgedir. Bölge ülkeleri arasındaki işbirliği girişimleri ise yine geleneksel analiz tavrıyla AB üzerinden değerlendirilmekte ve doğal bir netice olan başarısızlığın sebebi de durumun “aşırı siyasallaştırılması”nda aranmakta, yönetici elit ise sürekli devlet inşasıyla meşgul olmakla eleştirilmektedir. Oysa ki, bölgenin bütünleşmesinde meydana gelen aksamaların çoğu, işbirliğinin ilk adımları olan siyasi emellerin, geçmişten kalma ekonomik ve toplumsal engelleri aşamaması gerçeğine dayanmaktadır.

Afrika genelinde olduğu gibi Güney Afrika devletleri arasındaki bütünleşme girişimleri de kolonyalizme karşı mücadele ihtirasından kaynaklanmaktadır. Bu hususta geliştirilen ticari birlikler ülkelerdeki siyasi yönetimin küçük ortakları rolünü oynarken,

⁶⁵ A.g.e., 3-4.

⁶⁶ İnternet: Khadorich, L. and Jiefets, V. (November, 2014). The Impact of Latin American Political Integration on the Evolution of the OAS. *HASSACC*, 218. Web: www.hassacc.com (Erişim: 21.06.2016).

lkeler arasında oluşturulan serbest ticaret bölgeleri ve ortak pazarlar bölgesel düzeydeki siyasi birliğe giden yolu inşa etme yönündeydi. Bundan dolayıdır ki sömürgeci politikaya maruz kalan dünyanın öbür bölgeleri misali, Güney Afrika topraklarında ekonomik küreselleşme ile siyasi bölgeselleşme süreçleri aynı anda yürütülmüştür. Örneğin, sonraki parağraflarda sözü edilecek olan Güney Afrika Kalkınma Topluluğu (SADC), hem ticari entegrasyon girişimlerini, hem de siyasi ve güvenlik alanlarındaki işbirliği planlarını kapsamak üzere bölgedeki en etkin projelerden biri konumundadır.⁶⁷

1960'ların başında, sömürgeci yönetimden ayrılma duygusunu yaşayan ve bağımsızlığın tadını alan bölge devletleri, herhangi bir bölgesel veya kıtasal işbirliğine sıcak bakmamaktalardı. Lakin yine özgürlük ve bağımsızlık duygusu söz konusu devletleri 1963 yılında Afrika Birliği rgt'n kurma ve "Sömürgecilik ve ırkçılığa (apartheid) karşı özgürlük" girişimleri çerçevesinde bir araya getirmiştir. Bu bağlamda bölge devletleri bağımsızlıkları pekiştirme, iç işlerine müdahale etmeme ve sömürge sınırlarına karşılıklı saygı ilkeleri ğruna kendi egemenlik yetkilerini birleştirme kararı almışlardır.⁶⁸ özellikle apartheid politikasını, siyasi işbirliği başta gelmek üzere Güney Afrika'daki diğer bütünleşme projelerini başlatan bir dürtü olarak değerlendirmek mümkündür. Zira bölgeyi bölme ve istikrarsızlaştırmaya yönelik bir politika olduğu kadar apartheid, bölge devletlerini birlikte varolma hakkı aramaya, ortak çatışma çözümüne ve siyasi diyaloga gtrmştir.

Güney Afrika'daki bölgesel girişimlerin bir diğer özelliği ise, bu girişimlerin bölgede yer alan ve diğer ülkelere nazaran güçlü olan lider devlet ağırlıklı yürütülmesidir. Güney Afrika devletinin nıgehban olmaya çalıştığı bu tür bölgeselleşme girişimlerinde, diğer entegrasyon projelerinde merkezi konuma sahip olan ulus-üstü kuruluşların rolünü söz konusu lider devlet üstlenmektedir. Böyle bir entegrasyon modelinde, lider devlet ile diğer taraf devletler arasındaki ilişkide ciddi farklar yaşanmamakla birlikte, iletişim bazen "göbek ve ispet" (hub and spoke) şeklini almaktadır. Ayrıca, bölge devletlerine kalkınma koridoru sunma ve aynı devletler ile iki veya çok taraflı işbirliği kurma stratejileriyle Güney Afrika devleti, bölgede meydana gelen bütünleşme projelerinde aktif bir g konumuna sahiptir. Özellikle apartheid dönemi sonrası meydana gelen siyasi, ekonomik

⁶⁷ İnternet: Soko, M. (December, 2007). The Political Economy of Regional Integration in Southern Africa. *Notre Europe Publications*, 12. Web: <http://www.notre-europe.eu> (Erişim: 01.08.2016).

⁶⁸ Farrel, M., Hettne, B. Ve Langenhove, L. (Eds.), (2005). *Global Politics of Regionalism: Theory and Practice*. London: Pluto Press, 174.

ve güvenlik sorunlarına çözüm üretme girişimleriyle, bölgeyi devlet dış politikasının kilit taşı haline getirmiştir.⁶⁹

Fakat, ister bir devletin liderliğinde, ister bölge devletlerinin ortak girişimleriyle ortaya konulmuş olsun, sömürülmüş bir geçmişe sahip ülkelerin çoğunda olduğu gibi Güney Afrika topraklarında da bölgesel bütünleşme ile ilgili projeler soyut siyasi emellerle sınırlı kalmıştır. Özellikle ülke içi ve ülkeler arası çatışmalar, ekonomik güçsüzlük ve sosyal dengesizliğin yarattığı meydan okumalar mevcut siyasi emelleri destekleyecek ön projeler gerektirmiştir. Şüphesiz ki söz konusu projeler hem halka, hem de devlete mali destek, dolayısıyla da istikrar sağlamalıydı. Bu bağlamda, 1980’lerde Lagos Hareket Planı ile başlatılan ve zamanla ekonomik işbirliğini aşarak Pan-Afrika Parlamento’suna kadar büyümesi öngörülen Afrika Ekonomik Birliği (AEC) projesi ortaya atılmıştır. Afrika kıtasındaki tüm bölgeleri kapsamı öngörülen söz konusu birliğin bölgesel alt bloklarından birini de Güney Afrika devletleri oluşturmaktaydı. Güney Afrika Kalkınma Topluluğu (SADC), Doğu ve Güney Afrika Ortak Pazarı, Hükümetler Arası Kalkınma Otoritesi ve Güney Afrika Gümrük Birliği projeleri çerçevesinde AEC’e taraf olan bölge devletleri, daha sonra iktisadi gelişmelerden çok siyasi girişimlere odaklanmakla eleştirilmiştir. Gerçekte de 2000’lerin başında Afrika Birliği Örgütü’nün Afrika Birliği’ne dönüşmesinde AEC merkezi rol oynamıştır.⁷⁰

Afrika genelinde Güney Afrika bölgesini temsil eden ve mukayeseli başarı gösteren projelerden biri de Güney Afrika Kalkınma Topluluğudur (SADC). 1980’de apartheid dönemi sonrası bölgenin ekonomik bağımsızlığını güçlendirmek amaçlı geliştirilip, zamanla sınır aşan özel sektör projeleriyle bölgesel kalkınma koridorları çizen SADC projesi, Afrika topraklarında başarılı bir entegrasyon modeli olarak görülmektedir.⁷¹ 2001-2003 yılları arasında yapılan değişiklikler sonucu ortaya atılan Bölgesel Göstergeli Stratejik Kalkınma Planı, SADC kapsamında yürütülen entegrasyon çalışmalarının yol haritası olmakla birlikte, proje kapsamına siyaset ve güvenlik alanlarını dahil eden Siyaset, Savunma ve Güvenlik Organı’nı da beraberinde getirmiştir. Söz konusu organın işleve

⁶⁹ A.g.e., 181.

⁷⁰ A.g.e., 175-176.

⁷¹ İnternet: Hartzenberg, T. (October, 2011). Regional Integration in Africa. *WTO/Economic Research and Statistics Division*, 5-6. Web: https://www.wto.org/English/res_e/reser_e/ersd201114_e.pdf (Erişim: 01.08.2016).

girmesi de topluluğun çalışma amacını büyütmüş, “Bölgesel kimliği geliştirme ve koordinasyon sağlama” şeklinde yapılandırmıştır.⁷²

Wallerstein’ın “dünya sistemi kuramı”nda tasvir edilen konumu değişerek Afrika’nın bir ‘periphery’ olmaktan çıkacağı ve bölgede bir ‘Afrika rönesansı’ yaşanacağı iddialarıyla başlayan Güney Afrika entegrasyon girişimlerini henüz devam eden bir süreç olarak nitelendirmek mümkündür. Köle ticareti ile başlayan sömürgeci yönetimin ardından ırkçılığın neredeyse zirvede yaşandığı bir bölge olan Güney Afrika’nın, günümüz büyük güçleri arasında stratejik tartışmaların kaynadığı bir merkez olduğu da dikkate alınırsa, bölgedeki entegrasyon çabalarına karşı mevcut engeller de ortaya çıkacaktır. Dolayısıyla, bu topraklarda devam eden bölgesel bağımsızlık projelerinin başarı seviyesi, herhangi bir “başarılı” birlik veya bölge dışı gelişmiş bir proje nezdinde ölçülememektedir.

1.5. İşbirliği Projelerinin Kuramsal ve Uygulamalı Değerlendirilmesi

Kuramsal alt yapısıyla uygulamalı boyutu arasında sistematik bir bağı olan ve bu özelliğiyle bölgesel işbirliği açısından bir örnek haline gelen AB ile buna müteakip oluşan diğer bölgesel işbirliği projelerindeki ortak amaç, ülkelerin eşit güç edinme imkanlarının olmadığı realist bir sistemde var olan güçleri birleştirmek, bağımsızlığı devam ettirmektir. Bölgeselleşmeye ilk örnek olarak Avrupa ülkelerinin birleşme amacı da Doğu Avrupa’da ilerleyen Sovyetler Birliği’ne karşı bir araya gelmekle beraber bölgedeki ABD hegemonyasını dengelemektir. Lakin Soğuk Savaş’ın yol açtığı iki kutuplu sistem Avrupa ülkelerine SSCB ile ABD’yi aynı anda dengeleme imkanı vermemiş, Birlik ABD’nin SSCB’yi dengeleme aracına dönüşmüştür.

Soğuk Savaş’ın sona ermesiyle Avrupa devletleri, aralarındaki birliği yeniden ABD’yi dengeleyici birleşme olarak görmeye başlamışlardır. Kendi bağımsızlığı açısından tehlikeli olarak gördüğü gücü dengelemeye çalışırken AB, bütünleşmiş ve genişlemiş bir aktör olarak uluslararası sistemdeki güç dengesinin yapısına da katkıda bulunmuş, dengelenmesi gereken bir güç konumuna gelmiştir. Eski sömürgeci devletlerden oluşan bir güç olarak AB’yi dengeleme arayışı bu sefer Latin Amerika ve Güney Afrika bölgelerindeki işbirliği projelerinde görülmeye başlamıştır. Lakin, sömürgeciliğin

⁷² Soko, M. (December, 2007), 13.

etkisinden henüz kurtulamamış olan bu bölgelerdeki birleşim, ticari, ekonomik alanlardaki projelerle sınırlı kalmıştır.

Latin Amerika ile Güney Afrika'daki denge arayışı, tarihi birtakım farklılıklara rağmen eski Sovyet ülkelerinin Rusya'yı dengeleme girişimlerine benzemektedir. Ülkelerin egemenliklerine kavuşur kavuşmaz bölgesel bir yapı altında birleşme çabaları, bu birleşimi jeopolitik fırsatlara çevirmek isteyen dış güçlerin ABD, AB ve Rusya gibi geçmişte bu topraklara nüfuz etmiş devletlerden oluşması ve nihayet bölge içerisinde meydana gelen ulusal çıkar ve siyasi rejim farklılığından kaynaklanan uyuşmazlıklar söz konusu bölgelerdeki denge arayışlarının benzer yönlerini ortaya koymaktadır.

Bu bölümde ele alınan işbirliği projelerinin siyasi ağırlıklı sebeplerinden bir diğeri ise, Morgenthau tarafından öne sürülen “ideolojik dayanışma” varsayımına dayandırılabilir. Bu varsayım göre iki veya daha fazla olmak üzere devletlerin ideolojik yapısı ne kadar yakın ise bu devletlerin tek bir ittifak çatısı altında birleşme ihtimali de o kadar yüksektir. Palmerston bu varsayımı, benzer ideolojik yapıya sahip devletler arasında varılan işbirliği, taraf devletlerin kendi siyasi ilkelerini savunmalarını mümkün kılan en iyi stratejidir şeklinde açıklamaktadır. Gerçekte de demokratik değerlerin Avrupa ülkelerini bir araya getirdiği gibi, Latin Amerika'da meydana gelen komünist ve sosyalist rejimler bölgede ABD etkisini dengeleyecek ortaklıklara yol açarken, apartheid karşıtı hareketler, Güney Afrika ülkelerinin eski sömürgeci güçleri dengeleyecek girişimlerine zemin hazırlamıştır.

İdeolojik dayanışma temelli işbirliğinin ikinci bir sebebi de benzer özelliklere sahip devletlerin birbirlerine karşı tehdit oluşturmayacağı algısıdır. Buna misal, genellikle AB ülkeleri açısından öne sürülen ve demokratik devletlerin birbirleriyle savaşa girmeyecekleri varsayımına dayanan “demokratik barış” yaklaşımıdır. Lakin, Avrupa ülkelerini bir arada tutan böyle bir yaklaşım, dış dünyada büyük bir destek görürken, örneğin Latin Amerika ülkeleri arasında varılan ve devletlerin hukuki eşitliği, iç işlere karışmama ve koşulsuz işbirliği ilkelerinin yer aldığı demokratik uzlaşmaya dayalı işbirliği girişimleri, birtakım eleştiri ve engellere maruz kalmıştır. Zira, Avrupa'da meydana gelen demokratik barış, AB-ABD işbirliğine yol açarken, Latin Amerika'da planlanan projelerde, AB-ABD işbirliğini dengeleme amacı ağır basmıştır.

Son olarak, sözü edilen bölgesel entegrasyon girişimlerinin işlevsel boyutuna bakmak gerekirse, AB dışında gelişen projelerin fonksiyonalizmin öne sürdüğü ‘seçmeli işbirliği’ modeline dair olduklarını söylemek mümkündür. Üye devletlerin ortak refah uğruna imza attıkları ‘kapsamlı işbirliği’ni temsil eden AB modelinden farklı olarak Latin Amerika ve Güney Afrika’da meydana gelen projeler, iktisadi veya içtimai alanların ağır bastığı seçmeli işbirliğine dayanmaktadırlar. Ayrıca, geçmişte kolonyal yönetime tabi olan ülkeler arasında varılan seçmeli proje modellerini, belli bir alanda başlayıp ilgili alandaki diğer sektörleri de ortak faaliyetlere teşvik eden spill-over yayılma stratejisiyle de açıklamak mümkündür. Örneğin, Latin Amerika’da birbirini izleyen CARICOM, CARIFTA, LAFTA ve MERCOSUR gibi ticari-ekonomik projeleri veya ticari entegrasyon girişimlerinin yanı sıra siyasi ve güvenlik alanlarındaki işbirliği planlarının da yer aldığı Güney Afrika Kalkınma Topluluğu ülkeler arası ilişkilerdeki spill-over etkisini ortaya koymaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

ORTA ASYA’DA İŞBİRLİĞİ PROJELERİ VE SİYASİ BAĞIMSIZLIĞI PEKİŞTİRME ARAYIŞLARI

2.1. Yeni Bağımsız Olan Ülkelerin Bağımsızlık Konusunda Hassasiyetleri

Bağımsızlığı yeni elde etmiş bir devletin, kendi hususi özelliklerinden kaynaklanan faktörlerin yanı sıra, yeni oluşmuş diğer devletler ile paylaştığı muayyen ortak meseleler mevcuttur. Devlet oluşumu, ulusal kimlik, idari yapılanma ve yönetim şekli gibi devlet egemenliğini temelden etkileyen bu meseleleri analiz etme yöntemlerinden biri de, ilgili devletlerin bağımsızlık kazanma sürecini incelemektir. Çünkü yeni bağımsız olan ülkelerin özellikle siyasi bağımsızlık konusunda yaşadıkları hassasiyetlerin büyük bir kısmı, daha önce tabi oldukları yönetim sistemine, bu sistemden ayrılma sebebine ve yine aynı yönetim sisteminin bağımsızlık sonrası politikasına göre şekil almaktadır.

Mevzubahis hassasiyetler, ilgili ülkelerin sömürgeci bir yönetimden ya da belli bir devletler birliğinden ayrılma durumuna göre değişim göstermektedir. Örneğin, sömürgeci yönetimde yöneten ve yönetilen ayrımı güçlüdür ve bunun sonucu olarak sömürülen tarafın dış dünyaya erişme imkanı engellenmiştir. Devletler birliğinde ise sömürge yönetiminin aksine, tarafları homojenleştirme ve topluca evrensel amaçlara yönelme eğilimi söz konusudur.⁷³ Buradan yola çıkarak geçmişteki idari tabiiyetin bağımsızlık sonrası gelişmeler üzerindeki rolünü ve dolayısıyla yeni oluşan devletlerde meydana gelen zorlukların nedenlerini ve geleceğini analiz etmek mümkündür. Tarihe bakıldığında, sömürülmüş bir geçmişe sahip bazı ülkelerin, siyasi bağımsızlıklarını ilan ettikten sonra da belli bir süre sömürgeci devletin doğrudan veya dolaylı (bizzat sömürgeci devlet tarafından atanan liderler aracılığıyla) yönetimi altında kaldığı görülmektedir. SSCB’nin dağılması sonucu meydana gelen bazı devletlerde ise (örn. Gürcistan ve Baltık ülkeleri), bir önceki örneğin aksine bağımsızlık konusunda hızlı ilerleme sağlanmıştır.

Bağımsızlığın pekiştirilmesinde yaşanan zorlukların bir grubu da bağımsızlık sürecini başlatan sebepler kaynaklıdır. Söz konusu süreç genellikle bir savaş veya bir çatışma neticesinde başlatılmaktadır. Bu bir dünya savaşı veya ilgili imparatorluğun taraf

⁷³ Dave, B. (Ed.), (2010). *Politics of Modern Central Asia*. New York: Routledge, 96.

olduğu ikili bir savaş olabileceği gibi, imparatorluğun kendi içerisinde meydana gelen ulusal kurtuluş mücadelesi de olabilmektedir. Böyle bir yoldan elde edilen bir bağımsızlık, ilgili ülkedeki siyasi sistemin yapısını belirlemekte ve bazen anarşi, devrimci ayaklanmalar, rejim zayıflığı ve siyasi istikrarsızlık gibi sorunlarla karşı karşıya kalabileceği gibi, bazen de emperyal yönetimin aynen devam etmesi ile hassas bir egemenlik durumuna düşebilmektedir.⁷⁴ Ayrıca, sözü edilen ihtimallerin ilkinde, ülke bağımsızlığı dış aktörlerin de müdahalesine maruz kalırken, ikinci durumda mevcut emperyal yönetimin daha güçlü baskısı veya kontrolü altında kalınmaktadır.

Bağımsızlığın yönetimi ve sürdürülmesi açısından yaşanan sorunların önemli bir bölümü de ilgili ülkenin sömürgeci yönetime tabi olmadan veya belli bir devletler birliğine katılmadan önceki siyasi hayatına göre şekil almaktadır. Örneğin, daha önce devlet tecrübesine sahip olanlar, geçmişten kalan bu tecrübeye dayanarak karşılaştıkları kritik olaylarda daha kolay karar verebilmekte, dış politikada aktif rol alabilmektedirler. Daha önce devlet tecrübesi yaşamayan ülkelerde ise, tecrübeli olanlara kıyasen, karar alma süreci gecikmekte, bağımsız karar almakta tereddütler yaşanmakta ve dış egemenlik uygulamasında da pasif hareket edilmektedir.⁷⁵ Ayrıca, eskiden devlet tecrübesi yaşamış olmak, ilgili devlete emperyal yönetim öncesini ve sonrasını değerlendirme imkanı sunmakla rasyonel davranışlara yol açarken, bağımsızlığı ilk defa yaşamak, ülkeyi siyasi sistem karmaşasına sürüklediği gibi, dış güçlerden gelen çeşitli propagandalar tek bir yol haritasının, bir ideolojinin belirlenmesini zorlaştırabilmektedir.

Devletin yönetim şekli nasıl olmalı? Devlet politikalarının yapılması, uygulanması ve aynı zamanda rejim güvenliğinin sağlanması için gerekli olan kurumsal mekanizmalar nelerdir? Devlet ile vatandaşlar arasındaki ilişki nasıl kurulmalı? Yönetimde vatandaşların temsiliyeti ve mesuliyet hangi yoldan sağlanmalı?⁷⁶ gibi sorularla başlayıp, diğer uluslararası aktörler ile ilişkiye kadar uzanan bağımsızlık arayışı ve bu konudaki hassasiyetler bir sonraki başlıkta Orta Asya cumhuriyetleri üzerinden örneklenecektir.

⁷⁴ Cummings, N. S. (Ed.), (2002). *Power and Change in Central Asia*. New York: Routledge, 25.

⁷⁵ İnternet: Döğer, Y. (2013). Küresel Dünyada Devlet Tecrübesi. *Küremedy*. Web: <http://www.kuremedya.com/yakup-doger-kuresel-dunyada-devlet-tecrubesi-12631y.html#> (Erişim: 15.10.2016).

⁷⁶ Rumer, E., Trenin, D. Ve Zhao, H. (2007). *Central Asia: Views from Washington, Moscow and Beijing*. New York: M.E. Sharpe, Inc., 3.

2.2. Orta Asya Ülkelerinde Siyasi Bağımsızlık ve Rejim Güvenliği Kaygısı

Rejim güvenliği ve mevcut rejimi sürdürülebilir kılacak bir siyasi bağımsızlık, Orta Asya ülkelerinin yer alacağı bölgesel entegrasyon veya devletlerarası işbirliği projelerinde aranan en önemli unsurlardır. Çünkü bölge devletlerinde hakim olan siyasi sistemlerin her biri ayrı bir örümcek ağıdır. Ağın kılavuz ipi ise sistemin merkezinde yer alan devlet liderinin elinde bulunmaktadır. Devletlerin her birinin rejim güvenliği kendi ağ sisteminin sağlamlığına bağlıdır, ki hiçbir lider tek bir ipin dahi kopması riskini alamaz durumdadır. Bu durum, her ülkeyi kendi siyasi bağımsızlık anlayışını değiştirmeden muhafaza etmeye yöneltmektedir. Böyle bir sistem yapısı bölge devletlerinin taviz sınırını daraltmakta, tek bir bölgesel egemenlikten ziyade, her ülkenin bağımsızlığını ayrı ayrı koruyacak siyasi güç dengesi arayışına sürüklemektedir.

Bağımsızlığı bölge dışı aktörler ile olan işbirliğinde aramanın ilk nedeni bağımsızlığın kendisidir. Orta Asyalı siyaset uzmanı Farkhod Tolipov'un da belirttiği gibi, SSCB'nin dağılması, bölgedeki her devlete kendi istediği şekilde bağımsızlık uygulama imkanı sağlamıştır. Söz konusu uygulamalar, bölgedeki diğer bir devletin bağımsızlığına zarar verecek kadar sınır tanımazlığa yol açmıştır. Ülkeler arasında devam eden sınır sorunları, su paylaşımı ile ilgili yaşanan anlaşmazlıklar buna bir örnektir.⁷⁷ Bu tür bağımsızlık uyuşmazlıkları, ülkeleri çeşitli bölge dışı aktörler ile işbirliğine ya da zayıf devletler ile büyük güçler arasında meydana gelen bandwagoning ilişkisine yöneltmiştir. Çünkü bölgedeki zayıf devletler ile olan işbirliği ülkeleri bağımsızlıktan ödüne zorlarken, büyük güçler ile olan işbirliği onlara 'koruyucu entegrasyon' (protective integration) fırsatı sunmaktadır.⁷⁸

Bağımsızlığı koruyacak güç dengesi arayışının ikinci bir sebebi ise Orta Asya ülkelerinin tarihi, daha doğrusu siyasi yapılanma tarihidir. Buradaki tarihi sebebi, Rus yönetimi öncesi siyasi yapılanma ve bağımsızlık sonrası Rusya hegemonyası olarak ele almak mümkündür. Bölgedeki beş devletin SSCB öncesinden geçmişe uzanan tarihte belli bir devlet deneyimi yaşamış olmalarına rağmen (O zamanlardaki devlet anlayışına göre: Hanlıklar, Kağanlıklar, Emirlikler) kabile veya etnik boylardan oluşmuş olmakla tam

⁷⁷ İnternet: Dadabaev, T. (April, 2007). Central Asian Regional Integration. *Central Asia-Caucasus Analyst*, 9(9), 8. Web: <http://www.cacianalyst.org/> (Erişim: 15.02.2016).

⁷⁸ İnternet: Allison, R. (June, 2008). Virtual Regionalism, Regional Structures and Regime Security in Central Asia. *Central Asian Survey*, 27(2), 185. Web: <http://www.tandfonline.com/page/terms-andconditions> (Erişim: 22.01.2013).

anlamıyla bir devlet tecrübeleri bulunmamaktadır. Dolayısıyla, bir diğer Orta Asya siyaseti uzmanının tanımladığı gibi, bölge devletlerinde ‘tarihi meşruiyet deneyimi’ zayıftır.⁷⁹ Bu zayıflık doğal olarak ülkelere tecrübeli devletlerden yardım almayı ve onlarla işbirliğine girmeyi gerektirmiştir.

İkinci bir sebep olarak SSCB’nin dağılması ile başlayan ve günümüze kadar devam eden Rus hegemonyası, bölge devletlerini bir Rusya kadar etkili olan dengeleyici güç arayışı içine sokmuştur. Ayrıca, bağımsızlığın ilk yılları her ne kadar Rus desteğini aratmış olsa da, Vladimir Putin’in iktidara gelmesi ile Rusya’nın yeniden büyük güç haline yükselerek diğer büyük güçler ile jeopolitik rekabete girmesi, dengeleyici güç arayışında bölge ülkelerine bir nevi fırsat kapısı açmıştır. Çünkü Rusya’nın etki alanından tam olarak çıkma söz konusu olmazsa dahi, rekabet içerisindeki diğer güçlerle olan ilişkilere dayanarak Rusya’nın belli başlı politikalarda geri adım atmasını sağlama imkanı doğmuştur.

Daha önce bağımsızlık tecrübesi yaşamamış yeni bir devletin başına geçmek Orta Asya liderleri için ayrı bir bağımsızlık arayış sebebi daha oluşturmıştır. Çünkü lideri oldukları ülkeyi baştan inşa etmekle devlet başkanları ömür boyu ‘Halkın Atası’, ‘Arkadağ’, ‘Padişah’ ve ‘Peşvoi Millat’ (ulus lideri) ünvanlarını edinmişlerdir, ki bu ünvanların daimiliği de ülkedeki rejim güvenliğini sağlayacak güç dengesine bağlıdır. Karizmatik lider olarak da nitelendirilen ve genelde liderlerin ömrü veya iktidarda kalma süresi ile sınırlı olan böyle bir rejim özelliği, bölgedeki her devletin diğer komşu devletlerden farklı bir uluslararası imaj, bir tanıtım oluşturmalarını gerektirmiştir. Zira, her ülkeyi kendi tanıttığı imaj çerçevesinde algılayacak ve dolayısıyla mevcut rejimin yürüttüğü bağımsızlık politikasını destekleyecek bölge dışı aktörlerle olan işbirliği, liderlerin ünvanlarını da meşrulaştırmaktadır.

Hem liderlik ünvanını, hem de rejim güvenliğini pekiştirecek birbirinden bağımsız imajlar ise şöyledir: Kazakistan’ın Avrupa ile Asya arasındaki köprü olduğu veya ekonomik olarak bir ‘Asya leoparı’ olduğu imajı;⁸⁰ Özbekistan’ın tarihi zenginliklerin ve kültürel değerlerin merkezi olmakla doğu ve batıyı birleştiren ticari ve kültürel köprü olduğu imajı;⁸¹ Türkmenistan’ın tarafsızlık stratejisi, Kırgızistan’ın ‘demokrasi adası’ veya Dünya

⁷⁹ Cummings, N. S. (Ed.), (2002), 33.

⁸⁰ Nazarbaev, N. (2003). *Strategiya Nezavisimosti*. (Bağımsızlık Stratejisi). Almatı, 21-23.

⁸¹ Karimov, İ. (2011). *Uzbekistan na Poroge Dostijeniya Nezavisimosti*. (Özbekistan Bağımsızlığın Eşiğinde). Taşkent, 72.

Göçmenler Oyunları nezdinde yeniden oluşturulmaya başlayan ‘Göçmen uygarlığının merkezi’ imajı vs.

Ayrıca, bağımsızlıkları koruyacak güç dengesinin bölge dışı aktörler ile olan projelerde aranması, bölge ülkelerinin kendi aralarında yaptıkları projelerin başarısızlığına neden olmaktadır. Bütün bir bölgesel aktör olarak hareket etmenin, dış güçler arasında tek tek gidip gelmekten daha sağlam ve avantajlı olduğunun farkında olsalar dahi, bölgedeki devletler, birtakım bölge içi sorunlar ve kısa vadeli çıkar politikalarına yenik düşmektedirler. İlişkilerin böyle gelişmesinde elbette ki dış aktörlerin de etkisi büyüktür. Bağımsızlığı büyük güçler ile işbirliğinde aratan sebepleri, genel anlamıyla bölgesel ve bölge dışı faktörler çerçevesinde değerlendirmek mümkündür.

2.2.1. Bölge İçi ve Bölge Dışı Faktörler

Bağımsızlık sonrası Orta Asya ülkeleri, ülke egemenliğini pekiştirme işlemleri ile ülkelerarası entegrasyon ilişkilerini aynı zamanda yürütmek zorunda kalmışlardır. Bu durumda, kendi aralarında entegrasyon oluşturma yanı sıra, birden fazla büyük güç ile işbirliği içine girmek, bölge devletleri tarafından egemenliği pekiştirmenin bir yolu olarak tercih edilmiştir. Böylesine paralel bir gidişatta, yeni elde edilen bağımsızlık gücünün zayıflığı ve her ülkenin kendi devlet inşasına verdiği ağırlık, bölge içi entegrasyonu aksatırken, bölgenin dünyaya açılışı ile gelen dış güçlerin akını, bağımsızlığı dış güçler arası manevralarla pekiştirme eğilimini arttırmıştır.

Bağımsızlık güvencesinin devletlerarası projelerde aranmasının bölge kaynaklı nedenlerinin başında, ülkelerdeki bağımsızlık yanlısı hareketlerin zayıf olması gelmektedir. Gerçekte, hem yönetici sınıf, hem de halk kesimlerinin çoğu tabi oldukları sosyalist sistemden ayrılma gibi bir istek taşımamaktaydılar. Örneğin, 1990 ve 1991 yılları arasında kabul edilen bağımsızlık bildirgeleri ve SSCB’nin geleceğine dair yapılan referandum sonuçlarına bakıldığında zaman, Baltik ülkeleri, Gürcistan, Ermenistan ve Moldova halkı ülkelerinin bağımsızlığından yanayken, Orta Asya genelinde her on kişiden dokuzu birliğin korunması yönünde oy kullanmıştır.⁸² Ayrıca, bu ülkelerin başına geçen liderlerin iş

⁸² İnternet: Olcott, M.B. (1998). Central Asia: Confronting Independence. *The James A. Baker Institute for Public Policy of Rice University*, 3 Web: <http://www.bakerinstitute.org/media/files/Research/133113ba/central-asia-confronting-independence.pdf> (Erişim: 15.02.2016).

tecrübesi, bağımsız bir ülkeyi yönetmekten ziyade, merkezi yönetim tarafından alınan kararları yerine getirmekten ibaretti. Aynı durum halk kesimi için de geçerliydi. Çünkü merkezi yönetim topluma talep etmeyi değil, talebi yerine getirmeyi zorunlu kılmıştır ki, bağımsızlığın ilk yıllarında vatandaşlar tarafından devlet yönetimini teşvik edecek beklentiler de dile getirilememiştir. Tüm bunlar, bölge ülkelerinin bağımsızlık akımına hazırlıksız yakalandığı gibi, işbirliği projelerinin vazgeçilmez unsuru olan her türlü dış yardıma açık vaziyette olduklarını göstermektedir.

Aynı coğrafyayı, ortak kültür ve tarihi paylaşmanın yanı sıra SSCB döneminde ortak sosyal ve ekonomik alt yapı sistemine bağlanmış olan bölgedeki beş devletin, bağımsızlık sonrası karşı karşıya kaldıkları yönetim sorunları da aynıydı. Toplumun her kesimine hitap edecek dil, kültür, tarih yazımı ve vatandaşlık politikası nasıl yapılmalı? Burada etnik azınlıkların, özellikle önemli sayıdaki Slav kökenli vatandaşların yeri nasıl olmalı? Halkın tarihi kimliklerinden biri olarak İslamın rolü nasıl çizilmeli ve dinin radikal siyasi hareketlerde kullanılması nasıl önlenmeli? Dış politika hangi ilkeler çerçevesinde oluşturulmalı? Burada eski merkez olan Moskova ile ilişkiler nasıl devam etmeli ve ülke bağımsızlığı nasıl sürdürülmeli? Rusya'yı dengeleyecek diğer bölge dışı devlet ve örgütler ile temas nasıl geliştirilmeli?⁸³

Tüm bunlar bağımsızlık sonrası devlet inşası sürecini tanıtmının yanı sıra, Orta Asya devletlerinin bugüne kadarki iç ve dış politikasını belirleyen önemli faktörleri de ortaya koymaktadır. Tıpkı alt yapı sistemindeki bağımlılık gibi ülkelerarası işbirliğini çıkmaza sokan faktörler de bir zincir şeklinde devam etmektedir. Hareket noktasına göre değişse de söz konusu ilişki zincirinin bölgedeki etnik yapılanmadan başladığını söylemek mümkündür. SSCB çatısı altında çeşitli etnik grupları bir arada tutan merkezi yönetimin sona ermesi ve ülkelerarası sınır çizme politikası sonucu, uzun zamandır sıkı ilişkiler içinde yaşayan bölge halkı birbirinden ayrılmış, halkın önemli bir kısmı da sınırları içinde kaldığı devletlerde etnik azınlık konumuna gelmiştir. Örneğin, Kırgızistan, Türkmenistan ve Tacikistan'daki Özbek azınlıklar, Özbekistan'daki Tacik azınlık, Kazakistan ve Kırgızistan'daki Slav kökenli azınlıklar vs. Bunlardan Slav kökenli kesim bölgedeki Rus hegemonyasının bir enstrümanı iken, sınır bölgelerinde yaşayan Orta Asya kökenli azınlıklar ülkelerarası sınır meselelerini zorlaştırmakta ve hepsi birlikte aynı zamanda

⁸³ Rumer, E., Trenin, D. Ve Zhao, H. (2007), 4.

azınlık hakkı ve statü ile ilgili birtakım meselerle batı ülkelerinin dikkatini çekme rolüne sahiptirler.

Özellikle sınır bölgelerindeki etnik anklavlar⁸⁴ bölge devletleri arasındaki sınır anlaşmazlıklarının temelini oluşturmakta, sınır çizgilerinin belirlenmemiş olması da yasadışı silah satışı, uyuşturucu ticareti ve radikal dini grupların karşılıklı akını gibi güvenlik problemlerine yol açmaktadır. Aslında tüm bunlar bölge devletleri arasında bir entegrasyon, bir ortak hareket sebebi iken, gerçekte bunun tersi olmakta, her ülke kendi doğru bulduğu şekilde ve kendi imkanlarına göre tedbirler uygulamaktadır. Örneğin, Rusya ve Çin ile paylaşılan sınırlar bu iki devletle işbirliği nezdinde belirlenmişken, bölgedeki beş devletin birbirleriyle paylaştıkları sınırlar bazen geçişe kapatılmakta, bazen de karşı tarafın askeri baskısı altında kalmaktadır. Burada bölge devletleri ile masaya oturmanın gerektirdiği siyasi ödünlerin yerine, bölge dışı güçler ile yapılan işbirliğinin, daha doğrusu bandwagoning'in daha kârlı bulunduğu görülmektedir. Zira bu tür işbirliğinde, yukarıda sözü edilen sınır, güvenlik veya ulaşım meselelerinin çözümü ile ilgili masrafların, Çin'in "Tek Yol, Tek Kuşak" planı, Rusya önderliğindeki "Avrasya Ekonomik Birliği" veya ABD tarafından desteklenen "Büyük Orta Asya" stratejisi gibi ortak projelerin hayata geçirilişi sırasında mevzubahis büyük devletlerce giderilmesi beklenmektedir.

Siyasi tavize dayalı bölge içi işbirliğindeki aksamaların diğer bir sebebi ise liderler arasındaki değişen ilişkililerdir. Bölgedeki her liderin 'bir devlet' konumunda olması da liderler arasındaki ilişkinin aynı zamanda devletlerarası ilişkiyi teşkil ettiği anlamına gelmektedir. Bu konuda Türkmenistan lideri tarafsızlık politikasının arkasında dururken, Kırgızistan'da devrim yoluyla gerçekleşen lider değişimleri ve Tacikistan'daki kalkınma fırsatlarının azlığı, bölgesel işbirliği tartışmalarında Kazakistan ile Özbekistan'ı öne çıkarmaktadır. Zayıf devletler ile işbirliği adına ülkesinin bağımsız gelişiminden tavize varamayacağını söyleyen Kerimov: "Devletler arasında bir birliğin oluşturulabilmesi için ilk önce söz konusu devletlerdeki ekonomik ve sosyal durumun aynı seviyede olması gerekir. İkinci olarak, ülkelerin yürüttükleri siyaset çelişkili olmamalıdır. Dolayısıyla herhangi bir birlikten söz etmek için şimdilik daha erkendir. Son kez daha belirtmek isterim ki, Özbekistan'ın Orta Asya devletleriyle herhangi bir birliğe katılma niyeti

⁸⁴ Yabancı bir ülke toprakları ile çevrelenmiş başka bir ülkeye ait bölge

bulunmamaktadır”⁸⁵ diyerek bölge içi entegrasyonu desteklememişken, Kazakistan lideri Nazarbayev: “Kazakistan bölgesel entegrasyonun güçlü bir taraftarıdır”, “Biz bölgedeki diğer ülkeler böyle bir işbirliğinin önemini anlayacak derecede olgunlaşana kadar bekleriz”⁸⁶ imajıyla entegrasyon yanlısı politikasını sürdürmektedir.

Tüm bunlara bakıldığında, her ne kadar rejim güvenliği konusunda birbirlerini destekler gibi görünseler de, sahip oldukları kalkınma kapasiteleri ve avantajları arasındaki farklılıklar ve bölgesel sorunların çözümü ile ilgili görüş ayrılığı, ülkelerin bağımsızlıkları ‘Orta Asya Entegrasyonu’ çerçevesinde değil de, bölge dışı güçler ile işbirliği nezdinde muhafaza etmelerine neden olduğu görülmektedir. Ayrıca, bağımsızlığın daha ilk on yılında Tacikistan’ın iç savaşa sahne olması, Özbekistan’ın islami hareketlerle mücadeleye girmesi ve Rusya’nın da henüz toparlanmamış bir hal sergilemesi bölge devletlerini alternatif güvenlik arayışına sürüklemiştir. Daha bağımsızlığın ilk yıllarından itibaren liberal reformlara yönelik destek arayışına düşen Kırgızistan ve Kazakistan’ın dışarıya açılması ise ekonomik yönde başlamıştır. Her ülkenin kendi ihtiyacına ve kalkınma fırsatlarına göre işbirliği seçimi bölge ülkeleri arasındaki mesafeyi büyütürken, bu ülkelerin egemenlik inşasında rol almak isteyen dış aktörler sayısının giderek artması da Orta Asya hükümetleri açısından güç dengesi arayış alanını genişletmiştir.

Bölge ülkelerinin bağımsızlık inşasında rol alan dış aktör sayısındaki artış aynı zamanda söz konusu aktörlerin kendi aralarında jeostratejik rekabete yol açmıştır. Stratejik denge arayışının bir sonucu olan bu rekabet, aynı zamanda Orta Asya ülkelerinin kendi aralarında meydana gelebilecek entegrasyon girişimlerinin yolunu kesen dış etkenlerin başında yer almaktadır. Çünkü, Orta Asya ülkeleri açısından, güçler arası rekabeti kendi ulusal çıkarları çerçevesinde kullanmak, bölge içi işbirliğinden daha kârlı bulunmaktadır. Genel anlamıyla Rusya, Çin, ABD ve diğer aktörler olarak gruplandırılacak dış aktörleri, kendi içerisinde Rusya-Çin işbirliğine yakın olanlar ve Batı taraftarları olarak da ayırmak mümkündür. Zira, bölge ile sınırdış olmaları, otoriter yönetimi desteklemeleri ve Şanghay İşbirliği Örgütü başta olmak üzere bölgesel projelerde birlikte yer almaları sebebiyle Çin ile Rusya işbirliği, bölgeden uzak bulunan ve otoriter yönetime karşı tutum

⁸⁵ İnternet: Rasov, S. (11 Eylül, 2012). Protiv Kogo Drujat Karimov i Nazarbayev? (Karimov ve Nazarbaev Kime Karşı Dost Olur?). Web: <http://www.respublika-kz.info/news/politics/25192> (Erişim: 03.01.2015).

⁸⁶ Nazarbayev, N. (1997). *Evrasiyskiy Soyuz: İdei, Praktika, Perspektivi*. (Avrasya Birliği: Düşünceler, Uygulama ve Perspektifler). Moskova, 66.

sergileyen ABD'ye karşı bir gruplaşma olarak değerlendirilmektedir. Bundan dolayıdır ki, Orta Asya ülkelerinin bağımsızlık için denge arayışında, yüz seksen dereceli dönüşüm Rusya ile ABD arasında gerçekleşmekte, ülke içerisindeki yönetici sınıf ayrımında da Çin veya başka herhangi bir dış aktörden yana değil, Rusya ve ABD'den yana bir bölünme söz konusudur.

Orta Asya, Rusya Federasyonu'nun tarihi arka bahçesi ve günümüz 'yakın çevre' politikasında da vazgeçilmez bir 'etki alanı' olmasından dolayı, bölge ülkelerinin bağımsızlıktan bugüne geliştirdikleri güç dengesi stratejileri, Rus üstünlüğünü dengeleme yönündedir. Bölge ile ilgili önemli çalışmaların yazarı olan Sally Cummings'in de belirttiği gibi, Rusya ile Orta Asya'nın kaderi, Avrupa ile onun kolonileri arasındaki ilişkiden çok daha farklıdır. Bunu anlamak için sadece coğrafi konuma bakmak yeterli olacaktır. Rusya, İngiltere, Fransa veya Portekiz gibi eski koloni topraklarında meydana gelen kaotik olayları görmezlikten gelemeyiz.⁸⁷ Aynı durum Orta Asya ülkeleri için de söz konusudur. Çünkü Rusya'da meydana gelen siyasi, ekonomik veya güvenlik alanındaki bir değişimin, Orta Asya'ya dokunmadan geçme ihtimali çok düşüktür. Muayyen ekonomik bağlılığın yanı sıra, Rusya'nın kuzey Kafkas bölgesine yönelik güvenlik politikasının Orta Asya açısından da önem teşkil etmesi buna bir misaldir. Ayrıca, Rusya'nın 2016 dış politika açıklamasında Orta Asya bölgesinin ilk sıralarda yer alması⁸⁸ Rusya'nın bölgeye yönelik yaklaşımının bir göstergesi iken, Batı ülkeleri ile devam eden karşı direniş, Orta Asya ülkelerindeki denge arayışını canlı tutacaktır.

Siyasi emellerini öne sermemekle birlikte ekonomik açıdan Rusya'yı geride bırakma potansiyeline sahip olan Çin Halk Cumhuriyeti, Orta Asya'daki güç dengesinin ucunu tutan ilk üç aktörden biridir. Bölge ülkelerinin bağımsızlık inşasında rol almada ilk hedefi, kendi siyasi sistemini ve toprak bütünlüğünü güvence almak olmuştur. Ürettiği mallara pazar sağlama ve enerji ihtiyaçlarını karşılama girişimleriyle bir sonraki hedeflerini tamamlayan Çin, Orta Asya devletlerinin birbirinden farklı bağımsızlık arayışına girmesinde etkili rol oynamıştır. Çünkü ilk yıllarda bölgenin geneline hitap eden bir dış politika izlemiş olmasına rağmen, zamanla bölgeye yönelik hedeflerini ilgili ülkenin mevcut özelliklerine göre belirlemeye başlamıştır.

⁸⁷ Cummings, N. S. (Ed.), (2002), 40.

⁸⁸ İnternet: Rusya'dan Orta Asya ile İşbirliği Açıklaması. (29 Nisan, 2016). *Dünya Bülteni*. Web: <http://www.dunyabulteni.net/orta-asya/362621/rusyadan-orta-asya-ile-isbirligi-aciklamasi> (Erişim: 30.04.2016).

Ayrıca, bağımsızlıktan bugüne bölgede aktif olan Rusya, Çin ve Batı (ABD ve AB) ülkelerinin taraf oldukları projelerin sayısı, günümüzde Hindistan, Türkiye, Japonya ve İran başta olmak üzere diğer Orta Doğu devletlerinin de taraf olduğu projeler ile tamamlanmaktadır. Bu projeler ve taraflarının, yeri geldiğinde bölgeye hakim olmak isteyen söz konusu üç büyük güce ‘stratejik yardımcı’ rolü üstlendikleri öne sürülse de, ticari ve kültürel işbirliği nezdindeki bu tür projelerin Orta Asya ülkelerinin siyasi faaliyet alanını genişlettiği bir gerçektir.

Bağımsızlığın ilk yıllarında Orta Asya’yı Rus hegemonyasından kurtaracak aktörler ile birlikte bölgeye giriş yapan Türkiye Cumhuriyeti, yeni oluşan Türk devletlerine laik demokratik yönetim modeli olarak sunulmuştur. Edilgen olmanın getirdiği başarısızlık sonucu Türkiye, Orta Asya ülkeleriyle baş-baş ve bağımsız işbirliğine yönelmiş, ki bölgede Rusya ve Çin’in varlığı bu işbirliğini zorlaştırmıştır. Zamanla, dini, kültürel ve ekonomik alandaki engellerin hemen hepsi aşılmış, özellikle yapı-inşaat alanında en önemli ortak konumuna gelmişse de, Türkiye’nin bölgede siyasi güç dengesi olarak var oluşu, Rusya-Türkiye ilişkilerinin gidişatına göre değişebilmektedir.

Tacikistan’ı Fars dili konuşulan ülkelere oluşacak ‘Pax Iranica’⁹⁵ birliğine dahil etme planlarının başarısız olmasına rağmen, bölge sınırlarına yakın olması, Kazakistan ve Türkmenistan ile Hazar denizi kıyılarını paylaşıyor olması ve nihayet Rusya ile ilişkilerinin sabit ilerlemesinin sağladığı avantajlarla İran’ın Orta Asya’ya girişi diğer aktörlere nazaran daha kolay olmuştur. Siyasi açıdan Rus hegemonyasına karşı çıkmamakla birlikte İran, bölge ülkelerinin siyasi bağımsızlığını güçlendirecek ekonomik yatırımlar ve enerji alanında alternatif sunan aktörlere dendir.

İran ile birlikte Şanghay İşbirliği Örgütü’nde gözlemci statüsüne sahip olan ve bu yolda Çin’in yayılma hareketlerini izleme fırsatı bulan Hindistan’ın Orta Asya’daki varlık sebebinin başında Tacikistan ve Afganistan aracılığıyla Pakistan’ı çevrelemek gelmektedir. Bundan dolayı Tacikistan ile askeri ve güvenlik alanındaki ilişkileri muhafaza etmeye çalışmakta, Pakistan-ABD-Hindistan ilişkilerinin niteliğine göre de yeri geldiğinde Rusya

⁹⁵ İnternet: Laumulin, M. (2011). Central Asia and Pax Iranica: Cooperation and Interdependence. *Central Asia and Caucasus*, 12(2), 109. Web: <http://cyberleninka.ru/article/n/central-asia-and-pax-iranica-cooperation-and-interdependence> (Erişim: 15.02.2016).

ile birlikte hareket etmektedir. 2012 yılında geliştirdiği “Orta Asya’yı Birleştirme”⁹⁶ projesi nezdinde enerji, tıp ve eğitim alanlarında işbirliğine imza atmakla Hindistan, bölgedeki Rus ve Çin üstünlüğünü dengeleme sırasını beklemektedir.

2001’de ABD’nin Orta Asya’ya girmesinin ardından 2004 yılında “Orta Asya+Japonya”⁹⁷ diyaloguna imza atan ve bölge ile ne coğrafi, ne de kültürel yakınlığı olmasına rağmen sürekli yardımda bulunup da devletlerin iç işlerine karışmayan iyi niyetli aktörlerden biri de Japonya’dır. Japonya’nın Orta Asya’daki amacı, tarihsel rakibi olan Çin’i dengelemek olarak görülse de, “Büyük Satranç Tahtası”nda Çin ile Japon yaklaşması ABD’nin engel olması gereken bir durum olarak ortaya çıkmaktadır. Ayrıca, Japon bilim adamı Kawato’nun Orta Asya ile ilgili konuşmasında Özbekistan ile ilişkilere ayrı bir vurgu yapması ve Afganistan’daki istikrar ile sosyalist toplumların zamanla reform edilmesi yönündeki dış politika maddelerini dile getirmesi,⁹⁸ Japonya’nın Orta Asya’da hangi gücü dengeleme için varolduğunu ortaya koymaktadır.

Tüm bunlara bakıldığında, Orta Asya ülkelerinin 1991 yılında başlattıkları bağımsızlık inşasının henüz tamamlanmamış olduğu ve bu bağımsızlığa giden yolda tek bir hegemoniye karşı güçler arası denge sağlamanın bölge devletleri açısından kolay olmadığı da görülmektedir. Zira söz konusu güç dengesi sadece bölge devletleri ile alakalı olmayıp, mevcut güçlerin bölge dışı hedefleriyle de doğrudan bağlantılı durumdadır. Lakin, bağımsızlığı korumak için gereken potansyeye henüz sahip olamamışken, bölge içi entegrasyonun var olan potansyeli de gerileteceği varsayımıyla, bölge devletlerinin bağımsızlık stratejileri, zaman ve duruma göre farklı biçim alarak dış güçler ile olan işbirliğinde aranmaya devam etmektedir. Nihayetinde, ister simgesel olsun, ister fonksiyonel, mühim olan yukarıda bahsedilen dış güçlerle varılan projeler devam etsin, ki çok yönlü çıkarlar işbirliği adı altına bürünsün maksadı ağırlık kazanmaktadır.

⁹⁶ İnternet: Troitskiy, E. F. (2013). Politika İndii v Tsentralnoy Azii 2001-2012. (Hindistan’ın Orta Asya Politikası 2001-2012). *Tomsk Devlet Üniversitesi Gazetesi*, No: 375, 107. Web: <http://cyberleninka.ru/article/n/politika-indii-v-tsentralnoy-azii-2001-2012-gg> (Erişim: 15.02.2016).

⁹⁷ İnternet: Nurgaliyev, M and Şaymergenov, T. (2007). Japanese Diplomacy Makes New Headway in Central Asia: Its Problems, Expectations and Prospects. *Central Asia and Caucasus*, 6 (48), 126. Web: <http://cyberleninka.ru/article/n/japanese-diplomacy-makes-new-headway-in-central-asia-its-problems-expectations-and-prospects> (Erişim: 15.02.2016).

⁹⁸ İnternet: Leung, M. (May, 2007). Forum Report: Does Japan Matter in Central Asia? *Central Asia-Caucasus Analyst*, 9 (9), 20. Web: <http://www.cacianalyst.org/> (Erişim: 15.02.2016).

2.3. Orta Asya'da Entegrasyon ve İşbirliği Projeleri

2.3.1. Bağımsız Devletler Topluluğu

Uluslararası sistemin baş aktörü olarak bir devletin en temel amacı, iç ve dış egemenliğini muhafaza etmektir. Ulusal çıkar ise devletin bekası ve egemenliği açısından vazgeçilmez gerekçelerden biridir. Dolayısıyla, herhangi bir işbirliğine taraf olan bir devletin söz konusu işbirliği ile ilgili dikkate aldığı ilk unsur, ilişkiden doğan kâr veya kazancın taraf devletler arasındaki dağılım şeklidir. Her ne kadar Rusya'nın Birlik Devletleri üzerindeki nüfuzunu devam ettirme politikası olarak görülse de Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT), diğer taraf devletler gibi Orta Asya ülkelerinin de kendi çapında çıkarlarını karşılamıştır. Söz konusu çıkarlar, daha önce devlet tecrübesi olmayan ülkelerin siyasi bağımsızlık yolunda karşılıklı bilgi alışverişinin ortak bir çatı altında yürütülmesinden ibaretti.

Minsk görüşmelerine iştirakının belirsiz sebepleren ötürü iptal edildiği Kazakistan lideri Nazarbayev'in de belirttiği gibi, BDT'nin Slav ülkeleri tarafından kurulması, Müslüman-Hristyan, Slav-Türk hatta Avrupa-Asya gerilimini başlatarak eski Sovyet coğrafyasını yeni bir krize sürükleyecekti. Ayrıca, Sovyetler Birliği'nin sona ermesi, bütün bir organizmanın parçalanması demektir. Böyle bir krizi tek başına aşmanın güçlüğüne herkes kabul etmektedir.⁹⁹ Gerçekten de SSCB'nin dağılması, eski birlik ülkelerine bağımsızlık statüsünü kazandırdığı kadar söz konusu bağımsızlığı sürdürme sorumluluğunu da beraberinde getirmiştir. Bu bakımdan Orta Asya devletlerinin BDT'ye dahil olması, etnik ve dini farklılıklarla temasa yol açarak Rusya'nın ülke bütünlüğüne katkı sağladığı gibi, bölge ülkelerinin radikal eylemciler ile baş başa kalmasını önlemiştir.

Topluluğun Orta Asya odaklı değerlendirildiği zaman, bölge ülkeleri, diğer ülkeler ile diplomatik ilişkileri kurmadan başlayıp kendi egemenlik yetkilerini idrak etmeye dek uzanan süreçte kendi aralarında ve Rusya ile karşılıklı işbirliğine ihtiyaç duymaktaydılar. Kapalı bir bölge olarak sahip oldukları doğal kaynakların dış pazarlara çıkışı, dış yatırımların çekilmesi, üretim alanındaki bağımlılık, mevcut sınır sorunları ve henüz bağımsız bir askeri güce sahip olmadan ülke güvenliğinin sağlanması gibi devlet inşasını

⁹⁹ Brzezinski, Z. and Sullivan, P. (Eds.), (1997). *Russia and the Commonwealth of Independent States. Documents, Data and Analysis*, New York: The Center for Strategic and International Studies and M.E. Sharpe, 351.

kökünden etkileyen pek çok faktör BDT veyahut başka bir isim altında ortak hareketi gerektirmekteydi. Bu hareket bölgede öne çıkan mevzulardan sadece birinin, örneğin Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü ismi altında da yürütülebilirdi, ki her iki türlü de Moskova önderli siyasi bağımsızlığa tutunma manası taşıyacaktı. Sadece BDT gibi sembolik değil, daha fonksiyonel bir seslenişi olacaktı, kurucu anlaşma ise:

“Üye devletlerden biri veya birkaçının bağımsızlığına, güvenliğine ve ülkesel bütünlüğüne veya uluslararası barış ve güvenliğe yönelik tehditlerin oluşması durumunda, üye devletler anında karşılıklı danışma mekanizmalarını harekete geçirecek, gerektiğinde askeri güç kullanarak mevcut tehdidi giderme tedbirlerini alacaktır”¹⁰⁰ şeklinde geleneksel bir içeriğe sahip olacaktı.

Nihayetinde, günümüz Bağımsız Devletler Topluluğu olarak, bağımsızlığın ilk senelerindeki gerçekten de ihtiyaç duyulan görevini belli bir ölçüde tamamlayacak, zamanla fonksiyonelliğini yitirecekti. Buna delil olarak örgütün kurulma gerekçesini oluşturan kurucu anlaşmadaki bağımsızlık, güvenlik ve ülke bütünlüğü ile ilgili ilkelerin artık geçersiz hale geldiğini söylemek mümkündür. Özellikle Ukrayna devlet bütünlüğünün ihmal edilmesi, bu durumun Orta Asya’yı, özellikle Kazakistan’ı tedirgin etmesi söz konusu anlaşmanın geçersiz hale geldiğini göstermektedir.

Günümüz itibarıyla BDT’yi Orta Asya ülkeleri açısından, bağımsızlıkların inşa süreci için girilen bir işbirliği olarak nitelendirmek mümkündür. Daha sonra arka arkaya gelen Rusya merkezli projeler (EurAsEC, CU) karşısında bağımsızlığı koruma ve tek merkezli projeleri dengeleme süreci başlamakta, dengeleme yelkeni ABD, Çin ve diğer yönlelere açılmaktadır. Ayrıca, bu noktadan sonra bölge devletlerinin bekası sadece bağımsızlık değil, bağımsızlık-rejim güvenliği şeklinde sürdürülmektedir. Bu durum batının mevcut rejimleri değiştirme çabasına bir direniş olarak Rusya’nın etkin dengeleyici rolünü de muhafaza etmektedir.

¹⁰⁰ İnternet: Bağımsız Devletler Topluluğu Tüzüğü, Madde 12. *BDT İnternet Portalı*. Web: <http://e-cis.info/> (Erişim: 22.05.2016).

2.3.2. Orta Asya Sınırları İçinde Entegrasyon Girişimleri

Her ne kadar, Minsk toplantısına dahil edilmemekle üç büyük Slav devleti tarafından dışlanmış olma durumuna karşı bir tepki olarak ortaya çıktığı öne sürülse de, bağımsızlık sonrası Orta Asya ülkelerinin ilk adımı birlikte atmalarını gerektiren birtakım somut meseleler mevcuttu. Geniş bir yapıya sahip olmakla BDT, bölge ülkelerine has meselelere yeterince hitap edemezken, Rusya veya Ukrayna gibi mukayeseli üstünlüğe sahip devletlerle beraber koşmayıp, zayıf ekonomilerini, güvenlik sorunlarını ve idari aksamalarını düzeltme yönünde bölgesel işbirliğine imza atmak Orta Asya devletleri açısından oldukça rasyonel bir adımdı. Lakin ayakta kalma çabasıyla her türlü yolların denendiği ve her yolun da merkezi Moskova'ya bağlandığı bir döneme denk gelmesi söz konusu işbirliği hırsına mâni olmuş, fırsatların olduğu dönem geldiğinde artık ülkeler arasındaki mesafe büyümüş birleşme hırsı ortadan kalkmıştır.

1993 ile 1995 yılları arasında oldukça hızlı ilerleyen ve ekonomik, askeri ve siyasi entegrasyonu amaçlayan Orta Asya Birliği çerçevesindeki girişimlerin gerçekleşme potansiyelini, günümüz entegrasyon girişimlerine en çok karşı çıkan Özbekistan'ın o yıllardaki dış politikasına bakarak anlamak mümkündür. Zira Kerimov'un 1997 yılında dile getirdiği: "Orta Asya halkları arasında entegrasyon her daim mevcuttu ve doğal olarak muhafaza edilecektir. Söz konusu birleşmenin geleceği bir hayal veya bir projeden ibaret değildir, bu sadece yasal ve politik bir kurumsallaşmayı gerektiren bir gerçektir"¹⁰¹ kanaati, bölgesel entegrasyona karşı devamlı direniş gösteren Özbekistan'ın dahi ilk yıllarda birlik yanlısı olduğunu göstermektedir.

Beklenen fonksiyonelliği gösterememesine ve zaman zaman gündemden kaldırılmış olmasına rağmen bölgesel entegrasyon çalışmaları, Orta Asya Birliği, Orta Asya Ekonomik Topluluğu ve Orta Asya İşbirliği Örgütü isimleri altında 2000'li yıllara kadar devam ettirilmiştir. Daha sonra 2001, 11 Eylül olayları bölgeye ABD'yi getirmiş olmakla beraber, Rusya'nın Orta Asya'yı yeniden kazanmasına da yol açmıştır. Tacikistan ve Özbekistan başta olmak üzere bölge güvenliğine yönelik artan tehditler, bölge ülkelerine Rusya ile hem siyasi, hem de askeri işbirliğini güçlendirmeyi zorunlu kılmıştır. Tüm bunların Rusya'da Vladimir Putin yönetiminin başladığı, dolayısıyla eski Sovyet toprakları

¹⁰¹ İnternet: Tolipov, F. (February, 2010). Geopolitical Stipulation of Central Asian Integration. *Strategic Analysis*, 34(1), 110. Web: <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/09700160903378319> (Erişim: 06.04.2015).

üzerindeki hakimiyet politikasının yeniden yapılandırıldığı döneme denk gelmesi de Orta Asya Birliği'nin geleceğini belirlemiştir.

2004 yılında Rusya'nın tam üye olarak katılması Orta Asya İşbirliği'ni sembolik hale getirirken, 2005'te örgütün Avrasya Ekonomik Topluluğu ile birleştirilmesi bölgesel entegrasyon fırsatını tamamen ortadan kaldırmıştır. Bu suretle “Orta Asya İşbirliği Örgütü kendi yolunu tamamlamıştır”¹⁰² açıklamasını yapan Nazarbayev, 2007 yılında Orta Asya Birliği'ne yönelik girişimlerin yeniden başlatılması ile ilgili çağrıda bulunmuş, bu sefer karşısında yıllar önceki desteği değil, her biri kendi ulusal çıkarına dayalı bağımsızlık arayışına düşen ülkeleri bulmuştur. Zira her devletin kalkınma fırsatlarına ayrı ayrı hitap eden dış yardımlar, ekonomik, dolayısıyla siyasi yatırımlar, bölgedeki zayıf devletlerle olan işbirliğinden daha kârlı bulunmuştur. Dış dünyaya yönelik böylesine heterojen bir açılış gittikçe bölge ülkelerinin kalkınma kapasiteleri ve avantajları arasındaki farkı büyütmüş, devlet bekası ihtiyaca göre değişen dış güçler aracılığıyla sürdürülür olmuştur.

2.3.3. “Avrasya Birliği”ne Yönelik Projeler

Gerçekte, hem fiziki, hem de siyasi sınırlarının tartışmaya açık olduğu bir bölgesel isimlendirme olarak Avrasya topraklarında meydana gelen Avrasyacılık akımı ile Avrasya işbirliği adı altında yürütülen projeler arasında önemli ölçüde içerik uyumsuzluğu söz konusudur. Felsefi bir kuram olarak Avrasyacılık başlı başına geniş bir araştırma alanı oluşturmaktadır. Kavram çatışmasını önlemek ve mevcut çalışma konusunun dışına çıkmamak amacıyla bu başlıkta, Avrasya işbirliği adı altında varılan projelere ve bu projelerin Orta Asya'daki siyasi sonuçlarına ağırlık verilecektir.

Genel anlamıyla Gümrük Birliği, Ortak Ekonomik Saha ve Avrasya Ekonomik Birliği evrelerinden oluşan günümüz Avrasya işbirliği projeleri, SSCB'nin dağılmasını müteakip arka arkaya oluşan siyasi projelerdeki aksamaların, somut ve uygulanabilir bir işbirliği ile giderilmesini öngörmektedir. Nursultan Nazarbayev'in öne sürdüğü ve Avrasya entegrasyonunun, BDT, Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü, Avrasya Ekonomik

¹⁰² İnternet: Tsentralno-Aziyatskoe Sotrudničestvo Obyedinyayetsya s Evraziyskim Soobşestvom. (Orta Asya İşbirliği Avrasya Topluluğu ile Birleşiyor). (Ekim, 2005). *REGNUM Haber Portalı*. Web: <https://regnum.ru/news/524490.html> (Erişim: 22.05.2016).

Topluluğu ve Şanghay İşbirliği Örgütü'nü kapsayacak bir proje olduğu iddialarına¹⁰³ rağmen, günümüz Avrasya Ekonomik Birliği (AEB), yukarıda sayılan projelerin kapsamı altındaki bir iktisadi branşı oluşturmaktadır. Söz konusu iddiaların kaynaklandığı ve proje evrelerinin Avrasya Entegrasyonu'na kadar devam edeceği varsayımları ise Rusya dışında savunucularını kaybetmekte, taraf devletleri siyasi bağımsızlık uğruna ekonomik işbirliğinden dahi çekilme durumuna hazır eylemektedir.

Orta Asya açısından Avrasya nezdinde işbirliği, mevcut ekonomik zayıflığı giderme ve ekonomik kalkınma aracılığıyla devlet egemenliğini pekiştirme amacından ibarettir. Lakin bölge devletleri tarafından istenilen Avrasyacıl işbirliği ile gerçekleşen projeler arasında birtakım farklar görülmektedir. Bağımsızlığın ilk yıllarında, SSCB'nin geri inşa edilemezliğinin kabulü, özellikle Orta Asya'da ideolojik/politik bir kimlik inşasını gerektirmişti. Bölgede önder bir lider olarak Nazarbayev, Avrasya adı altındaki bölgesel bir kimlik oluşturma teklifinde bulunmuştur. Çünkü Avrasyacılık ilgili dönem açısından oturmuş bir ideoloji teşkil eden ve ilk senelerde ihtiyaç duyulan Rusya'nın önderlik rolünü de makul kılan bir kimlikti. Lakin söz konusu teklif ilk dile getirildiğinde Rus basını dahil olmak üzere istenilen desteği bulamamıştır. 2000 sonrası Putin yönetimi tarafından destek geldiği zaman projenin bölgesel kimlik inşasındaki rolü ortadan kalkmış, geriye sadece iktisadi fırsatlar kalmıştır.

Bölge devletlerinin Avrasya işbirliğine yönelik beklentilerinden bir diğeri de Asya ile Avrupa arasında bölgesel bir köprü rolünü üstlenerek AB ve Çin başta olmak üzere diğer bölgesel aktörler ile çok taraflı ilişkilere imza atmak,¹⁰⁴ böylece Rusya hegemonyasını dengelemektir. Fakat Avrasya Ekonomik Birliği evresine gelmiş olan günümüz Avrasyacılığına bakıldığında, Orta Asya Rusya'nın söz konusu bölgesel aktörleri dengelemek amacıyla oluşturduğu kutup içerisinde gözükmektedir. Bu durumda bölge ülkeleri bağımsızlıklarının zedeleneyeceği kaygısıyla ilk yıllarda öne sürdükleri ve ulusüstü bir kurumun oluşturulması ile ilgili girişimlerden desteklerini çekmekte, birliğin iktisadi ilişkilerle sınırlı kalmasını istemektedirler. Lakin, bölge ülkelerinin taraflar arası eşitlik ve pragmatik ekonomiye dayalı işbirliğinden yana istekleri, gerçekte Rusya merkezli jeopolitik entegrasyon hareketleri ile karşı karşıya kalmaktadır.

¹⁰³ Dutkiewicz, P. and Sakwa, R. (Eds.), (2015). *Eurasian Integration: The View From Within*, New York: Routledge, 50.

¹⁰⁴ A.g.e., 54-56.

Ayrıca, günümüz Avrasya Ekonomik Birliği Orta Asya açısından, Rusya'nın dengelenmesini gerektiren bir oluşum olduğu kadar, Çin'in Orta Asya'daki ilerleme gücünü dengeleyici role de sahiptir. Çünkü devamlı Rus gücünü dengeleyici bir aktör olarak ele alınan Çin, günümüzde artık dengelenmesi gereken bir güç konumuna gelmiştir. Bölgedeki siyasi istikrar ve güvenlik alanlarında Rusya ile ortak kanaatte olmasına rağmen, Çin'in bölgedeki iktisadi gücü, yine iktisadi bir oluşum ile dengelemeyi gerektirecek kadar büyüktür. Zira 2000 yılında 1 milyar dolar ile başlayan ve günümüzde yaklaşık 50 milyar dolara çıkan ticari ve yatırım ilişkileriyle¹⁰⁵ enerji sektörü başta olmak üzere ekonomik alanda devlet bütçesini etkileme kapasitesine sahip olmak, aynı zamanda ilgili ülkedeki siyasi denge arayışı açısından etkin bir rol kazandırmaktadır.

SSCB zamanında oluşturulan ve devlet sistemleri arasındaki iktisadi bağılıktan kaynaklanan karmaşıklığa çözüm bulmak amacıyla başlatılan projelerden biri olarak Avrasya Ekonomik Birliği, ticaret, iş, hizmet ve üretim alanlarında ortaklığa yönelmekle söz konusu bağılılığın muhafazasını öngörmektedir. Siyasi ilişkilerden bağımsız olarak yürütülmesi pek mümkün olmayan bu tür iktisadi ortaklığın reddedilmesi de kredi-borç, yatırım-ambargo ikilemleriyle yine dış siyasete yansımaktadır. Rusya önderliğinde geliştirilen projelerden güncelliği ve fonksiyonelliği ile fark yaratan günümüz Avrasya Ekonomik Birliği, Orta Asya'daki rejim güvenliğinin birden bir garantörü olan ekonomik güvenlik açısından hem dengeleyici, hem de dengelenmesi gereken bir aktör olarak gündemdedir.

2.3.4. Şanghay İşbirliği Örgütü

“Orta Asya, göklerin Çinlilere verdiği pastanın en lezzetli dilimidir”¹⁰⁶ iddialı generale sahip Çin ile “Orta Asya ülkelerinin, Alma-Ata merkezli bir federal bölge oluşturularak Rusya'ya bağlanmasını”¹⁰⁷ gerekli gören iddialı politikacıya sahip Rusya'yı istedikleri bölgede buluşturmakla Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ), bölge ülkelerinin

¹⁰⁵ İnternet: Kelly-Clark, V. (May, 2016). Why Central Asia is dumping Russia for China? *Global Risk Insights*. Web: <http://globalriskinsights.com/2016/05/why-central-asia-is-dumping-russia-for-china> (Erişim: 25.12.2016).

¹⁰⁶ İnternet: Nakanune Sammita ŞOS-Kitay, Tsentralnaya Aziya, Rossiya: Kak i Kem budet Formirovatsya Bolşaya Evraziya? (ŞİÖ Zirvesi Arifesinde-Çin, Orta Asya, Rusya: Büyük Avrasya Nasıl ve Kim Tarafından Kurulacak?). (Haziran, 2016). *Central Asian Analytical Network*, Web: <http://caa-network.org/archives/7288> (Erişim: 24.06.2016).

¹⁰⁷ İnternet: Jirinovskiy Oskorbil Strany Tsentralnoy Azii, Predlojiv Obyedinit İh v Federalnyy Okrug. (Jirinovskiy, Orta Asya'nın Federal İlçe Olarak Birleştirilmesi Teklifinde Bulundu). (Şubat, 2014). Web: <http://palm.newsru.com/russia/26feb2014/zhirinovsky.html> (Erişim: 24.05.2016).

bağımsızlık arayışında birtakım fırsatlar sunmaktadır. Mevcut ülkelerde iç egemenliğin pekiştirilmesi ve dış bağımsızlığın korunması ile birlikte söz konusu bağımsızlığa bedel olan rejim güvenliğine verilen destekler, ŞİÖ karşısında Orta Asya'daki her devletin kapısını açmaktadır.

ŞİÖ'nün Orta Asya devletlerinin güç dengesi arayışındaki önemini belirleyen ilk unsur Rusya ile Çin'i birbirini dengeler konuma getirmesidir. Bu durum aynı zamanda ŞİÖ'yü baskıcı ve katı bir entegrasyon amacından uzak tutmaktadır. İkisinin de yakın çevre alanına dahil olması sebebiyle, Rusya ile Çin'in Orta Asya'da birbirini dengelemesi kaçınılmazdı. Lakin söz konusu dengelemenin sert bir rekabetten ziyade işbirliği nezdinde meydana gelmesi, Rusya'nın bölgedeki varlığını daimi kıldığı ve Çin'in bölgeye girişini kolaylaştırdığı kadar Orta Asya ülkelerini de iki dere arasında kalma endişesinden kurtarmıştır. Her ne kadar ABD ve Batı yayılımını engelleme konusunda birlikte hareket ettikleri görülse de, aralarında ciddi farklılıkların bulunduğu iki büyük güç ile aynı anda işbirliği yapmak, bölge devletlerinin dengeleme aracı olan 'çok yönlü' dış politika stratejilerinin uygulandığı izlenimini de yaratmaktadır.

Rusya'nın siyasi üstünlüğüne karşı, Çin'in ekonomik ve de uzun vadeli projelere ağırlık vermesi ŞİÖ'nün bölgedeki rolünü daimi kılan unsurlardan bir diğeridir. Sınırdış olmanın sunduğu ticari koridor konumu ve doğrudan enerji güzergâhlarının inşa edilebilirliği, Orta Asya ülkelerine bağımsızlığın ilk fırsatını, iktisadi bağımsızlığı vermiştir. İlgili projeler ŞİÖ kapsamında gerçekleştirilmiş olmasa dahi, özellikle enerji satışında Rusya'nın tekeli politikasından tavize varmasında, karşıdaki ülkenin Çin olmasının ve mevcut örgütsel işbirliğinin etkisi büyüktür. Kazakistan petrol üretiminin dörtte birini gerçekleştirmekle ve Türkmenistan doğal gazının yüzde 61'ini tüketmekle Çin, bölge ülkelerindeki rejim güvenliğinin en önemli kaynağı olan enerji satışında Rusya'nın "Gazprom" şirketini dengelemektedir.¹⁰⁸

Ayrıca, üzerinde görüşmelerin devam ettiği ve çevre ülkelerin hemen hepsini kapsamasının planlandığı "Ekonomik Kuşak" ve "21. yüzyılın Deniz İpek Yolu", kısaca "Tek Yol, Tek Kuşak" stratejisini ortaya atmakla Çin, bölgede Rusya'yı dengeler konuma geldiğini bir kez daha belli etmiştir. 2009 yılında devreye giren ve Rusya'nın bölgedeki enerji tekelinin

¹⁰⁸ İnetnet: Kitay Vitesnil Rossiyu iz Tsentralnoy Azii. (Çin Orta Asya'da Rusya'yı Saf Dışı Ediyor). (Ekim, 2015). ZN,UA Haber Portalı. Web: http://zn.ua/ECONOMICS/kitay-vytesnil-rossiyu-iz-centralnoy-azii-ft-191984_.html (Erişim: 25.05.2016).

kırılması olarak algılanan Orta Asya Doğalgaz Boru Hattı; mevcut Kazakistan-Çin Petrol Boru Hattı'nın yanı sıra Kazakistan ve Çin sınırında "Khorgos" Lojistik Merkezi'nin kurulması ile oluşturulacak olan Özel Ekonomik Bölge Planı;¹⁰⁹ 2016 yılında Özbekistan'da Angren-Pap demiryolu tünelinin hizmete girmesiyle başlayan ve Özbekistan-Kırgızistan-Çin demiryolu hattının inşasıyla devam eden¹¹⁰ "Tek Yol, Tek Kuşak" projeler dizisi, Çin'in Orta Asya'daki konumunu belirleyen misallerden birkaçıdır. Fakat yine ŞİÖ gibi mevcut işbirliği tecrübesiyle Rusya ile Çin bu konuda müzakereler yapmakta, "İpek Yolu Ekonomik Kuşağı ve AEB" adı altında birleşerek karşılıklı dengeyi sağlamaya çalışmaktadırlar. Söz konusu projelerin başarılı olması durumunda, ŞİÖ siyaset ve güvenlik ağırlıklı dengeleyici rolünü devam ettireceği gibi, Orta Asya'da AEB'yi dengeleyecek bir kuşak daha çekilmiş olacaktır.

Güvenliğin öne çıktığı bir proje olan ŞİÖ'de, Çin ve Rusya ile sınırdaş olmak Orta Asya'ya ayrı bir önem kazandırırken, bu sınırların Doğu Türkistan ile paylaşıyor olması söz konusu önemi daha da artırmaktadır. Dolayısıyla bu iki büyük gücün bölgedeki statükodan yana olmalarının ve mevcut siyasi rejimlere destek vermelerinin sebebi sadece "otoriter dayanışma"dan ibaret değildir. Bu tür desteklerin başlıca sebeplerinden biri de bölge devletlerindeki rejim değişiminin İslamcı radikallerin iktidara gelmesi ile sonuçlanacağı tedirginliğidir.¹¹¹ Lakin bu konuda dikkat edilmesi gereken, bölge içerisindeki radikalizm oranının, bölge dışından gelecek tehdit ihtimaline göre düşük olduğudur. Söz konusu bölge dışı etkenlere bakıldığında ise, Orta Asya ülkelerinin güvenlik arayışına Çin ile Rusya'nın ortak olma sebeplerinden bir diğeri, yani NATO ve AGİT'i dengeleme sebebi ortaya çıkmaktadır.

Lakin söz konusu dengeleme politikasını, özellikle ŞİÖ açısından, Batı karşıtı bir kutuplaşma olarak değerlendirmek muayyen gerçeklere uymamaktadır. Zira bölgedeki diğer projelere nazaran ŞİÖ'de, farklı siyasi sistemler veya devletler arasındaki işbirliği ön planda olup, taraflar arasında tek bir ideolojinin kurulması gibi bir amaç

¹⁰⁹ İnternet: Frolovskiy, D. (July, 2016). Kazakhstan's China Choice. *The Diplomat*. Web: <http://thediplomat.com/2016/07/kazakhstans-china-choice/> (Erişim: 25.05.2016).

¹¹⁰ İnternet: Koparkar, R. (February, 2017). 25 Years of Uzbekistan-China Relations: Enhanced Economic Engagements Marked by Political Understanding. *Vivekananda International Foundation*. Web: <http://www.vifindia.org/article/2017/february/> (Erişim: 21.03.2017).

¹¹¹ Rumer, E., Trenin, D. Ve Zhao, H. (2007), 84.

güdülmemektedir.¹¹² Ayrıca üzerinde görüşmelerin devam ettiği Hindistan, Pakistan ve İran'ın örgüte muhtemel üyeliği, ŞİÖ'nün dengeleyici etkisini arttırmanın yanı sıra, Batı karşıtı bir blok olduğu imajını zayıflatacaktır. Örneğin, Hindistan'ın Özbekistan'daki eski büyük elçisi Skand Tayal, Rusya ile Çin'in Batı karşıtı veya Amerika karşıtı tavırlarına karşı, Hindistan'ın daha dengeli bir politika izlemesi ve ŞİÖ kapsamında varılan kararların diğer büyük güçler ile olan ilişkilere yönelik olumsuz tesirlerini önlemesi gerektiğini dile getirmiştir.¹¹³

ŞİÖ'nün sözü edilen büyük devletleri kapsayacak şekilde genişlemesinin Orta Asya ülkelerinin denge arayışına yeni istikametler açacağı malumdur. Diğer yandan, bu tür genişleme sonucu bölge devletlerinin örgüt kararları üzerinde yetki kaybına uğrayacağı ve mevcut büyük devletlerin belirlediği yoldan yürümeye mecbur kalacağı görüşleri de dile getirilmektedir.¹¹⁴ Lakin, jeopolitik konumu ve mevcut enerji kaynaklarıyla Orta Asya bölgesi, söz konusu güçlerin çıkar alanı, dolayısıyla ortak buluşma noktası olma ehemmiyetine de sahiptir. Çin başta olmak üzere bölge devletlerinin tek bir aktör olarak hareket etmelerine olumlu bakmazsalar da, iki taraflı ilişkilerde bölge ülkeleriyle iyi geçinme ihtiyacı sabit kalacaktır.

2.3.5. Büyük Oyun'un Bir Devamı Olarak "Büyük Orta Asya" Projesi

19. yüzyılda Rusya ve İngiltere İmparatorlukları arasında Merkezi Avrasya'nın kontrolü üzerine doğan rekabetin jeopolitik adlandırılışı olarak Büyük Oyun, günümüzde ABD, Çin, Rusya ve diğer büyümekte olan güçlerin de dahil olduğu geniş bir çerçevede cereyan etmektedir. Zamanla neo-neo şeklinde yenilenen söz konusu rekabetin, Merkezi Avrasya'nın bir parçası olan Orta Asya bölgesindeki devamı ise 'Büyük Orta Asya' projesi olarak kavramsallaştırılmaktadır. Yeni İpek Yolu ve C5+1 girişimleriyle de desteklenen bu projenin bölgedeki diğer projelerden farkı, belli bir kurumsal yapı altına alınmış olmamakla birlikte, bakıldığı istikamet noktasına (Rusya, ABD vs.) göre farklı yönlerden

¹¹² Aris, S. (2011). *Eurasian Regionalism: The Shanghai Cooperation Organization*. Great Britain: Palgrave Macmillan, 38.

¹¹³ İnternet: Ekspertı: Kto i Kak Sformiruet Bolşuyu Evraziyu? (Uzmanlar: Büyük Avrasya'yı Kim ve Nasıl Kuracak?). (Haziran, 2016). *Fergana Haber Portalı*. Web: <http://www.fergananews.com/articles/9005> (Erişim: 24.06.2016).

¹¹⁴ İnternet: Pannier, B. (July, 2015). Are The Central Asians The Losers in SCO Expansion? *RadioFreeEurope/RadioLiberty*. Web: <http://www.rferl.org/a/central-asia-sco-expansion-/27134212.html> (Erişim: 25.05.2015).

açıklanmasıdır. ABD tarafından ortaya atılmış olup Orta Asya ülkelerinin Afganistan, Pakistan ve Hindistan ile işbirliği içerisinde büyük bir aktör konumuna geleceğini öngören bu projede, bölge dışı paradigmlar ağır bassa da, proje kapsamında geliştirilen enstrümanlar Orta Asya'daki bağımsızlık arayışına yeni istikametler sunmaktadır.

Büyük Oyun'un bir devamı olarak günümüz Büyük Orta Asya projesinin tarihi geçmiş 19. yüzyıla kadar uzansa da, projenin kavramsal boyutu ve yürürlük enstrümanları ile birlikte uygulamaya konulması SSCB'nin dağılışı yıllarına denk gelmektedir. Projeye Orta Asya odaklı bakıldığında, bu bölge üzerinde cereyan eden Büyük Oyun'u üç aşamaya ayırmak mümkündür. Bağımsızlıkların elde edildiği ilk yıllarda Orta Asya bölgesi ABD'nin Rusya'ya yönelik dış politikasının bir alt dalı olarak gündeme alınmıştır. Daha sonra, dönemin dışişleri bakan yardımcısı Strobe Talbott'un öne sürdüğü: "Birleşik Devletler'in Orta Asya'ya yönelik herhangi bir çıkarı bulunmamaktadır. Büyük Oyun ise geçmişin bir eseridir. Bizim amacımız bölgeye hakim olmak değil, başkalarının hakimiyetine veya hakimiyet adına girilen rekabete engel olmaktır. Orta Asya bölgesi, sahip olduğu doğal kaynakları işleterek iktisadi istikrara kavuşmalı, büyük bir serbest bölge (great-power-free zone) konumuna gelmelidir"¹¹⁵ teklifi, iddia edilenin tersine yeni bir Büyük Oyun'u başlatan sebeplerden biri olmuştur.

Rusya ve Avrasya araştırmacısı Eugene Rumer, Talbott teklifinin kabul görmeyişinde dış aktörlerin yanı sıra Orta Asya ülkelerinin de önemli rol oynadığını belirtmektedir. Ona göre bölge ülkeleri, Rusya, Çin, İran ve Afganistan gibi aktörler ile sınırdaş olmalarından dolayı tek bir bölgesel aktör olarak bekalarını korumaları gerekirken, oksimoron bir dayanışma sergilemiş, komşularına karşı çıkarlar güderek birbirinin güçlenmesini önlemişlerdir. Bu durumda Rusya, Çin ve ABD arasındaki rekabet bölge ülkeleri tarafından arzulanan bir gelişme haline gelmiştir. Neticede, bölgedeki komşuluk ilişkisi gelişmemiş, ülkeler ise dış yardıma bağlı kalmıştır.¹¹⁶

11 Eylül 2001 olayları nezdinde yenilenen Büyük Oyun'un ikinci aşaması, ABD asker güçlerinin Orta Asya'ya girdiği ve Putin iktidarının başlaması ile Rusya'nın Orta Asya'ya döndüğü döneme denk gelmektedir. Güvenlik amacıyla girip Rusya'nın bıraktığı siyasi boşluğu da doldurmayı veya bölge üzerinde yetki paylaşımını amaçlayan ABD'nin,

¹¹⁵ Rumer, E., Trenin, D. Ve Zhao, H. (2007), 30-31.

¹¹⁶ A.g.e.

toparlanan Rusya'yı ve büyüyen Çin'i karşısında bulmasıyla söz konusu ikinci aşamanın başladığını söylemek mümkündür. Çünkü Rumer'in belirttiği gibi Orta Asya'da güvenliğin sağlanması aynı zamanda ekonominin modernleştirilmesi ve bölge devletlerinin entegre edilmesi gibi iktisadi ve politik kaynakları da gerektirecekti. Bu durumda ABD, kendi müttefikleri ile birlikte demokratik değerlerin ve iktisadi özgürlüğün savunulduğu "fikir savaşı"nı kazanmalıydı.¹¹⁷

Orta Asya devletlerinin bu ikinci aşamadan aldıkları ibretler ise, ABD ile Rusya arasında geliş-gidiş manevrası yapmak ve gerektiğinde bu iki gücü Çin ile dengelemekten ibaret olmuştur. Ayrıca söz konusu manevraların bedelini Kırgızistan'daki Lale Devrimi ve Özbekistan'daki Andijan Olayları ile ödetmek isteyen ABD stratejisi, bölge ülkelerine dış yardımlara karşı tedbirli davranma dersini de vermiştir.

Bir müddet aradan sonra ABD'nin Orta Asya'ya attığı bir sonraki adım ise, "Büyük Orta Asya Stratejisi" adını almakla Büyük Oyun'un üçüncü aşamasını oluşturmaktadır. Frederick Starr'ın önderliğinde ortaya atılan Büyük Orta Asya Stratejisi, bölgedeki Rus ve Çin etkisini, büyük güç makamına aday olan Hindistan ve Pakistan aracılığıyla dengelemeyi amaçlamaktadır. Afganistan'ın da dahil olduğu "Büyük Orta Asya'yı, enerji ve ticaret güzergâhıyla Güney Asya'ya bağlamakla tüm bölgenin yeniden doğuşunu sağlama rolünü de Washington üstlenmektedir.¹¹⁸ Pakistan ile Hindistan'ı projeye dahil etmekle Büyük Orta Asya Stratejisi, ŞİÖ'nün bölgedeki genişleme hareketlerini de dengeler gözükmemektedir. Söz konusu iki ülkenin ŞİÖ'ye üyelik çalışmalarının yürütüldüğü süreçte Amerika Birleşik Devletleri'nin Türkmenistan-Afganistan-Pakistan-Hindistan doğal gaz hattının inşası ile ilgili projeye destek vermesi buna bir örnektir.¹¹⁹

Büyük Orta Asya Stratejisi kapsamında geliştirilen projelerin bir diğeri de, 2011 yılında Clinton tarafından dile getirilen "Yeni İpek Yolu" projesidir. Afganistan ve Orta Asya'nın gelişmesi ve bölge ülkelerinin Batı ile doğrudan temasa geçebilmeleri açısından Pakistan ile Hindistan'ın önemli rol oynayacağı iddiasıyla başlatılan bu proje, Çin ve Rusya işbirliğinde başlatılan İpek Yolu Ekonomik Kuşağı ve AEB projesine karşı bir alternatif sunmaktadır. Pakistan ile Hindistan'ın Orta Asya'ya yönelik stratejilerinin,

¹¹⁷ A.g.e., 43-44.

¹¹⁸ İnternet: Starr, S.F. (2008). In Defense of Greater Central Asia. Aktaran: Tian, R. G. (2009). From Central Asia to Great Central Asia: The Goals and Adjustments of U.S. Central Asian Strategy. *Central Asia and The Caucasus*, 3(57), 68. Web: <http://www.ca-c.org/journal/2009-03-eng/05.shtml> (Erişim: 06.08.2016).

¹¹⁹ A.g.e., 69.

ŞİÖ'ye üye olmadan da gerçekleşebileceği fikrini öne süren Yeni İpek Yolu projesinde Afganistan merkez olarak belenlenmektedir. İpek Yolu'nun ABD tarafından çizilen yeni güzergâhında, Kırgızistan-Tacikistan-Afganistan- Pakistan istikametli CASA-1000 elektrik aktarma ve ticaret projesi ile Türkmenistan-Özbekistan-Tacikistan-Afganistan-Pakistan istikametli TUTAP bölgesel elektrik marketi projesi önde gelenlerdendir.¹²⁰

Eylül 2015 Birleşmiş Milletler (BM) Genel Kurulu genel görüşmeleri sırasında ABD Dışışleri Bakanı John Kerry'nin bölgedeki beş devletin dışışleri bakanlarıyla bir araya gelmesi ile başlayıp, Kerry'nin Orta Asya turu ile devam eden ¹²¹ ve Büyük Orta Asya stratejisini bir kez daha gündeme taşıyan projelerin bir diğeri de C5+1 formatında diyalog projesidir. Söz konusu diyalog sırasında, daha önceki projelerde devamlı dile getirilen terörizm, uyuşturucu satışı, güvenlik, demokratik reformlar ve insan haklarıyla ilgili meselelerden ziyade, ülkelerin iktisadi rekabet gücü, bölgesel ticaret, iklim ve Aral Denizi sorununun akıbetleri, su sorununun yönetilmesi, eğitim ve mesleksel değişimler ve kültürel miras gibi konulara ağırlık verilmiştir.¹²² Tüm bu gelişmelere bakıldığında, ABD önderliğindeki projelerde de, bölge ülkelerinin rejim güvenliği ve siyasi bağımsızlık konusundaki hassasiyetlerinin dikkate alındığını ve ülkelerin dış denge arayışına hitap edecek inisiyatiflerin sunulduğunu görmek mümkündür.

2.3.6. Türk Konseyi: TÜRKSOY Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı ve TÜRKPA

Rusya'nın Orta Asya'daki 'büyük ağabey'lik hırsına karşı 'ağabey' demeniz yeterlidir diyen, fakat Rus Avrasyacılığı'nı Türk usulü Avrasyacılık ile dengeleme stratejisine sahip Türkiye önderliğindeki projeler, ortak tarih, dil ve kültür paylaşımından kaynaklanmaktadır. Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi ve bu kapsamda geliştirilen Türk Dili Konuşan Ülkeler Parlamenter Asamblesi (TÜRKPA) ve TÜRKSOY Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı projeleri, Rus, Çin ve Batı rekabeti karşısında bölge ülkelerine bir alternatif istikamet daha sunmaktadır. Ayrıca siyasi amacın baskın olmaması ve bölge ülkelerinin tümünü birden kapsamamakla beraber diğeri bölgelerdeki, özellikle

¹²⁰ İnternet: The New Silk Road: A Path to Regional Security? (Aralık, 2015). *Eurasian Council on Foreign Affairs*, 8. Web: http://ecfaenglish.objects.dreamhost.com/wp-content/uploads/2015/12/ECFA-Occasional-Paper-The-New-Silk-Road-A-Path-to-Regional-Security_rev.pdf?dm_i=25TR,3X9GE,FNWMR4,E57TY,1 (Erişim: 06.08.2016).

¹²¹ İnternet: Tolipov, F. (November, 2015). Pluses and Minuses of the C5+1 Format. *The CACI Analyst*. Web: <http://cacianalyst.org/publications/analytical-articles/item/13300-pluses-and-minuses-of-the-c5%201-format.html> (Erişim: 06.08.2016).

¹²² A.g.e.

Rusya'daki Türk halklarına da hitap etmesi, söz konusu projelere esneklik kazandırmakta, istikrarlı bir faaliyet alanı sağlamaktadır.

SSCB'nin dağılmasıyla ortaya çıkan yeni Türk devletlerine “örnek ülke”¹²³ olarak giriş yapan Türkiye Cumhuriyeti'nin teşviki ve çok yönlü işbirliğinin daimi taraftarı Nursultan Nazarbayev'in de teklifine atfen kurulan Türk Konseyi'nin temeli, 1992 yılından bu yana düzenlenen “Türk Dili Konuşan Ülkeler Devlet Başkanları Zirveleri” ile atılmıştır. Türk Dili Konuşan Ülkeler arasındaki dayanışmanın arttırılması ve yeni işbirliği imkanlarının yaratılmasını amaçlayan Türk Konseyi tarafından desteklenen işbirliği projelerinin siyasi ve ekonomik ucunu 21 Kasım 2008 tarihinden bu yana TÜRKPA tutarken, 1993'ten bugüne kardeş ülkeler arasındaki sosyal ve kültürel ilişkileri pekiştirme girişimleriyle TÜRKSOY, daha fonksiyonel ve gözle görülür bir hızla ilerlemektedir.¹²⁴

Ayrıca, bölge ülkelerinin Türk Konseyi, TÜRKPA ve TÜRKSOY kapsamında varılan ortak çalışmalara katılım düzeyi de söz konusu projelerin faaliyet alanlarının genişliğini belirlemektedir. Örneğin, Türk devletleri olmalarına rağmen Türkmenistan ile Özbekistan'ın Türk Konseyi ve TÜRKPA'ya taraf olmamaları, kurumların işbirliği alanlarından kaynaklanan politik sebeplere işaret ederken, tarihsel ve kültürel bağımsızlığa hitap etmekle TÜRKSOY, Orta Asya Türk devletlerinin yanı sıra Rusya Federasyonu içerisindeki Türk cumhuriyetlerini ve Gagavuzya, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyetini de kapsayacak geniş bir faaliyet alanı bulabilmiştir.

İlişkilerin sosyal ve kültürel boyutunun öne çıkmasında işbirliğine taraf olan ülkelerin yanı sıra dış aktörler de önemli rol oynamaktadır. Orta Asya ülkeleri ve bu ülkelerin işbirliğine taraf oluş şekli söz konusu iç ve dış etkenleri ortaya serecek en iyi örneklerdendir. Herşeyden önce, Orta Asya ülkelerinin bağımsızlık ve siyasi rejim güvenliğini koruyacak denge arayışında, jeopolitik sınırlarıyla bölgeyi çevreleyen Rusya-Çin ve Afganistan aracılığıyla bölge merkezine gelip konan ABD gibi güçler karşısında, Türkiye'nin ayrı bir istikamet belenmesini gerektiren en makul sebep, tarih, kültür ve dil bağıdır. Bundan dolayıdır ki, Türkiye'yi söz konusu büyük güçlerle birlikte siyasi ve ekonomik dengeleyici sıfatında görmek bölge ülkeleri açısından daha az verimli olacaktır.

¹²³ İnternet: Veliyev, C. (July, 2014). The Role of Turkic Council for the Future of Eurasian Politics. *Eurasia Daily Monitor*. 11 (124). Web: <https://jamestown.org/program/the-role-of-the-turkic-council-for-the-future-of-eurasian-politics/> (Erişim: 25.12.2016).

¹²⁴ İnternet: Orta Asya Ülkeleri ile İlişkiler. *T.C. Dışişleri Bakanlığı*. Web: <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-orta-asya-ulkeleri-iliskileri.tr.mfa> (Erişim: 26.12.2016).

Zira, sözü edilen güçler arasında aranan jeopolitik ve ekonomik denge, bölge ülkelerine has kültürel değerleri çığneyebilecek durumdayken, siyasi bağımsızlıkların ulusal ve tarihi esaslara dayandırılarak muhafaza edilmesinde aranan, belki de tek dengeleyici aktör Türkiye'dir.

Gerçekte de, aradaki coğrafi mesafe ve bu mesafenin Rusya ve Çin gibi büyük güçlerin 'yakın çevre'sinden geçiyor olmasına rağmen Türkiye ile Orta Asya ülkelerini işbirliğine yönelten en makul sebep ortak tarih ve kültür ilişkisidir. Bu durumda söz konusu işbirliğini pekiştirecek en makul yöntem de kültürel diplomasıdır. TÜRKSÖY Genel Sekreter Yardımcısı Fırat Purtaş'ın da belirttiği gibi kültürel diplomasi sayesinde, toplumlar arasında tanışıklık arttırılmakta ve güven tesis edilmektedir. Karşılıklı güven ise, devletler arasındaki siyasi ve ekonomik işbirliğinin bir ön koşulu sayılmaktadır.¹²⁵ Bu varsayımdan hareketle, Türk Konseyi ve TÜRKSÖY'un desteğiyle gerçekleştirilmekte olan kültürel projelerin (Türk Dünyasının Kültürel Merkezi İnisiyatifi, Nevruz kutlamaları ve Türk Kültür ve Miras Vakfı vb.), Türkmenistan ve Özbekistan'ın da dahil olduğu siyasi ve ekonomik ortaklığa, dolayısıyla Hazar Denizi'nin köprü olacağı Orta Asya-Azerbaycan-Türkiye bölgesel işbirliğine yol açacağını öngörmek mümkündür.

Nihayetinde, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı İsmail Kahraman'ın: "Birlikten kuvvet doğar. Yan yana geleceğiz, daima birlik olacağız. Gelişmemizi istemeyen, ayağa kalktıkça önümüzü kesmek isteyen bir başka dünya var. Birlik ve beraberliğimizin önündeki engelleri tarihten gelen köklerimizden birliğiyle aşacağız"¹²⁶ şeklindeki konuşması örnek alınırsa, Orta Asya devletlerinin çok yönlü bağımsızlık arayışında, Rusya, Çin ve ABD gibi bölgeye kök salmış dengeleyiciler karşısında Türkiye'yi bulmaları, yine tarihsel ve kültürel işbirliği ile mümkün olacaktır.

¹²⁵ İnternet: Purtaş, F. (Aralık, 2013). Kültürel Diplomasi ve TÜRKSÖY. *Medeniyet ve Kültür Araştırmaları Merkezi*. Web: <http://mekam.org/mekam/kulturel-diplomasi-ve-turksoy> (Erişim 25.12.2016).

¹²⁶ İnternet: Türk Dili Konuşan Ülkeler Parlamenter Asamblesi'nin Yeni Binası Açıldı. (Aralık, 2016). *Dünya Bülteni Haber Portalı*. Web: <http://www.dunyabulteni.net/gunun-haberleri/388609/turk-dili-konusan-ulkeler-parlamenter-asamblesinin-yeni-binasi-acildi> (Erişim: 23.12.2016).

2.4. Orta Asya’da Bağımsızlıkları Koruyacak Güç Dengesi Arayışının Kuramsal ve Uygulamalı Değerlendirilmesi¹²⁷

Uluslararası ilişkiler literatüründe Orta Asya devletlerinin taraf olduğu işbirliği projeleri, ağırlıklı olarak neoliberal kurumsalcılık ve sosyal yapısalcılık veya neorealizm ve güç dengesi yaklaşımları olmak üzere iki ayrı açıdan değerlendirilmektedir. Yaklaşımların ilk grubu bölgesel örgütler, onların işlevleri ve devletlerarası işbirliği üzerindeki etkilerinden yola çıkarken, ikinci grup bölgenin jeopolitik özellikleri ve bölge etrafındaki dış güçlerin bölgesel işbirliğine katılım düzeyine ağırlık vermektedir.¹²⁸ Söz konusu gruplaştırma üzerinden değerlendirildiğinde, bu çalışmanın kuramsal boyutu ikinci grubu tamamlayıcı niteliktedir. Çünkü, Rusya, Çin ve ABD başta olmak üzere küresel güçlerin buluşma noktası olan, ilişkilerin devlet merkezli yürütüldüğü ve rejim güvenliği ile özdeşmiş olan siyasi bağımsızlığın, güçler arası denge arayışıyla pekiştirildiği bir bölge olmasından ötürü Orta Asya’yı en iyi realist okul - klasik realizm, neorealizm ve güç dengesi- tanımlayacaktır. Bölgedeki denge arayışının bir mekanizması olarak işbirliği projelerini ve bu projelerin bağımsızlık üzerindeki işlevini ise işlevselcilik yaklaşımı nezdinde değerlendirmek mümkündür.

Uluslararası sistemde dengeleyici rol oynayan ve dolayısıyla sistemdeki büyük güçler tarafından geliştirilen yapılar olarak görülse de, günümüz devletlerarası işbirliği projeleri büyük devletlerin olduğu kadar zayıf devletlerin de birtakım çıkarlarını korur durumundadır. Orta Asya ülkelerinin taraf olduğu işbirliği projeleri de Rusya-Çin, Rusya-Batı veya Batı-Doğu arasındaki stratejik rekabet ağırlıklı ele alınmakta, lakin söz konusu rekabet dahil olmak üzere bu projeler bölge ülkelerinin bağımsız aktör olarak kimliklerini muhafaza etmelerinde önemli rol oynamaktadır. Özellikle yeni elde edilen bağımsızlıkları bölgesel bir işbirliği kurumuyla paylaşmaya razı gelmeyen genç devletler için, bölge dışı güçlerle olan çok yönlü işbirliği daha avantajlı bulunmaktadır.

Bölge devletlerinin güç dengesini sağlayacak işbirliğinden yana olmalarında, ilgili devletlerin bağımsızlık kazanma sürecinin de tesiri büyüktür. Çünkü yeni bağımsız olan ülkelerin özellikle siyasi bağımsızlık konusunda yaşadıkları hassasiyetlerin büyük bir

¹²⁷ Bu başlıkta kullanılan teorik varsayımlar ve yazarlara tezin ilk bölümünde atıfta bulunulmuştur.

¹²⁸ İnternet: Krasnopolsky, P. (2013). Major Powers and Regionalism in Central Asia. *International Studies Association*. Web: <http://web.isanet.org/Web/Conferences/GSCIS%20Singapore%202015/Archive/8e26ebb3-f4a3-4a13-ac59-adb0ee445aa5.pdf> (Erişim: 22.09.2016).

kısmı, daha önce tabi oldukları yönetim sistemine, bu sistemden ayrılma sebebine ve yine aynı yönetim sisteminin bağımsızlık sonrası politikasına göre şekil almaktadır. Bu bakımdan, SSCB dönemindeki merkezi sistemin etkisi, daha sonra bu etkinin Rusya tarafından devam ettirileceği endişesi, Orta Asya ülkelerini kendi aralarında entegrasyon oluşturma yanı sıra birden fazla büyük güç ile işbirliği içine girme çabasına düşürmüştür. Devlet egemenliğini inşa etme girişimleriyle aynı anda yürütülen entegrasyon ve işbirliği ilişkilerinde, dış aktörler ile ilişkilerin bölgesel entegrasyonu geride bırakmasındaki temel sebeplerin başında da geçmişteki yönetim bağıllığı ve yetersiz devlet tecrübesi yer almaktadır.

Bağımsızlığın bölge dışı ilişkilerde aranmasının bölge kaynaklı sebeplerinden bir diğeri de ülkelerin sahip oldukları kalkınma kapasiteleri ve avantajları arasındaki farklılıklar ve bölgesel sorunların çözümü ile ilgili görüş ayrılığıdır. Bu durum aynı zamanda Orta Asya'da meydana gelen işbirliği girişimlerinin, sadece Rusya, Çin, ABD, AB ve diğer uluslararası aktörlerin, aralarındaki rekabetten kaynaklanan tek taraflı jeostratejik denge arayışının bir sonucu olmadığını göstermektedir. Çünkü, her devletin kendi imkanlarını bölge devletlerinden bağımsız ve dış güçler ile temas içerisinde geliştirme politikası, dış güçlerin de bölgeye yönelik stratejik denge arayışına yol hazırlamıştır.

Orta Asya ülkelerinin birbirinden bağımsız olarak büyüme azmi realist kuramın devlet merkezli ulusal çıkar anlayışına dayandırılabilir. Lakin, bölge ülkelerinin sahip olduğu sınırlı avantajlar dolayısıyla buradaki ulusal çıkar, etken bir güçten ziyade tepki veya korunma maksatlı yumuşak gücü (soft power) amaçlamaktadır. Egemen devlet bekasını güvence altına alacak olan yumuşak gücün önemli bir kısmı da, yine neorealist okulun ittifak formülü aracılığıyla edinilmektedir. Bölge açısından söz konusu yumuşak güçler arası güvenlik ikileminin devletler bazında olmaktan çok örgütler arasında cereyan ettiği de varsayıldığında, Rusya, Çin, Batı ülkeleri ve diğer eksen devletlerle varılan projeler (BDT, AEB, ŞİÖ, Büyük Orta Asya, Yeni İpek Yolu, C5+1, TÜRKPA, TÜRKSOY vb.) olmak üzere ikileme taraf olan aktörler ortaya çıkmaktadır.

Askeri manevralardan ziyade siyasi-ekonomik ittifaklara ve yumuşak güce dayalı olması sebebiyle Orta Asya'daki örgütsel güvenlik ikilemlerini, realist yaklaşımın diğer bir dalı olan güç dengesi kuramı kapsamında da değerlendirmek mümkündür. Çünkü, bölge ülkelerinin birkaç

rakip güç ile aynı anda işbirliği yapma eğilimini güç dengesi kuramındaki ‘denge’ ve ‘dengeleyici’ kavramları en iyi açıklamaktadır. Bu açıdan Rusya ile ABD ve taraftarlarınca ortaya atılan projeler (BDT, AEB – Büyük Orta Asya, C5+1) birbirlerini dengeler durumdayken, Batı karşıtı olarak görülmesine rağmen Çin, ne daimi dostu, ne de daimi düşmanı olan dengeleyici aktör rolünü üstlenebilmektedir.

Ayrıca, bölge ülkelerinin dış politikalarında ortak özellik olarak bilinen ve çoğu zaman Rusya’nın bölgedeki hegemon gücünü dengeleme amaçlı algılanan Çin ve ABD destekli projeler, realist okulun bandwagoning stratejisi ile de açıklanabilmektedir. Zayıf devletlerin siyasi destek başta olmak üzere muayyen avantajlar elde etmek için büyük devletlerin yanında yer aldığı varsayımına dayanan bandwagoning stratejisine¹²⁹ göre, Orta Asya ülkeleri devlet egemenliğini zedeleyebilecek tehditlere karşı uluslararası sistemin en büyük güçleri arasında yer değiştirmektedirler. Buradaki tehdidin niteliğine göre, Rusya’nın güvenlik, iktisadi veya ticari sınırlamalarına karşı Çin ve Batı destekli projelere imza atılırken, siyasi rejim güvenliği ve dış politika alanında Rus rejiminin desteğine ihtiyaç duyulmaktadır. Kazakistan ile Türkmenistan söz konusu stratejiyi dengeli devam ettirmeye çalışırken, Özbekistan, Kırgızistan ve Tacikistan’da bandwagoning istikametinin değişimi kolay izlenebilmektedir.

Özbekistan’ın KGAÖ ve NATO arasındaki manevraları veya Kırgızistan’ın devrim ile değişen dış politika uygulamaları gibi siyasi bandwagoning değişimi, ilgili ülkelerin uluslararası işbirliği karşısındaki önemini de belirlemektedir. İşbirliğine taraf devletler arasında görülen güce dayalı rol farklılığı söz konusu manevralar sebebiyle daha da büyüyebilmektedir. Orta Asya siyaset uzmanı Farkhot Tolipov’un da belirttiği gibi, dış güçler ile devam eden bu tür ilişkiler bölge devletleri açısından bir işbirliğinden (cooperation) ziyade boyun eğme veya itaat (subordination) anlamına gelmektedir. Söz konusu itaat ilişkisinin işbirliğine dönüştürülmesi ise, ilk önce bölge ülkelerinin kendi aralarındaki işbirliğini gerektirmektedir.¹³⁰

Orta Asya hükümetleri açısından bölge dışı güçler ile olan işbirliğinin ideolojik boyutunu açıklamakta Morgenthau’nun ideolojik dayanışma varsayımından faydalanmak mümkündür. Söz konusu varsayıma göre benzer özelliklere sahip devletler birbirlerine karşı tehdit oluşturmamaktadırlar. Bu durum aynı zamanda işbirliği içerisindeki zayıf bir rejimin kendi

¹²⁹ Paul, T., Wirtz, J. Ve Fortmann, M. (Eds.), (2004), 8-9.

¹³⁰ Tolipov, F. (February, 2010), 108.

meşruluğunu devam ettirmesine de kolaylık sağlamaktadır.¹³¹ Bu açıdan, geçmişteki komünist ideolojiden kalma günümüz otoriter sistem dayanışması bölge ülkelerini Rusya ile işbirliğine yöneltirken, ulusal bağımsızlık sonrası geliştirilen ortak köken, ortak kültür ideolojisi de Türkiye-Orta Asya dayanışmasına yol hazırlamıştır.

İlişkilere proje veya örgüt merkezli bakıldığında, Orta Asya ülkelerinin taraf olduğu çok yönlü işbirliği girişimlerini neofonksiyonalizmin ‘spill over’ varsayımı en iyi betimlemektedir. Bu varsayıma göre belli bir sektörde gerçekleştirilen işbirliği, ilgili alandaki diğer sektörleri de işbirliğine götürecektir. Lindberg tarafından daha kapsamlı bir tanıma ve dolayısıyla geniş bir uygulama alanına kavuşan spill over formülünde ise, özel bir amaca yönelik yapılan muayyen faaliyet, asıl amaca ulaşmak için yeni bir faaliyeti daha gerektirmektedir. Aynı durum ilerde daha yeni faaliyetler üretmekte, bu zincir devam etmektedir.¹³² Bu halde, kuruluş amacı güvenlik olup daha sonra iktisadi ve politik alanlara yayılan ŞİÖ ve KGAÖ kapsamındaki girişimleri veya AEB ve Tek Yol Tek Kuşak İpek Yolu Projesi gibi ekonomik projelerin siyasi kutuplaşmaya götürdüğü iddialarını spill over stratejisi olarak ayrı bir başlık altında araştırmak mümkündür.

Ayrıca, Lindberg’in siyasi işbirliğinin herhangi bir siyasi topluluk kurulmaksızın da yürütülebileceği varsayımı¹³³ fonksiyonalizmin Orta Asya’yı açıklama gücünü bir adım daha arttırmaktadır. Varsayımın, hükümet temsilcileri arasında yapılacak olan kolektif karar alma yoluyla varılan ve devletlerin egemen aktör konumlarının muhafaza edildiği bir siyasi işbirliğini daha uygulanabilir bulması, bölge ülkelerinin dış güçler ile olan iki taraflı ilişkilerini analiz etmede yardımcı olmaktadır. Zira muayyen politikaların desteklenmediği veya beklenen çıkarların karşılanmadığı durumlarda ikili işbirliğinden vazgeçmek, kurumsal bir projeden çekilmekten daha kolay gerçekleşmektedir. Bu durumda devletler kısa zaman içerisinde başka bir işbirliğine imza atabilmekte, veya Özbekistan ve Türkmenistan misali kendi içerisinde kapalı bir bütünleşmeye yönelmektedirler.

Son olarak, Orta Asya’daki bağımsızlık arayışında dış güçlerle olan projelerin tercih edilme sebebi olarak dış yardım faktörünü ve bu yardımlarla gelen lobi faaliyetlerini göz ardı etmemek gerekmektedir. Ekonomik, sosyal veya güvenlik alanlarında sağlanan dış yardımlar, başlangıçta bağımsız bir amaçmış gibi tanıtılmakta, beklenen siyasi sürecin başlatılmasıyla da politik lobi faaliyetlerinde araç olarak kullanılmaktadır. Bu tür baskı politikaları aracılığıyla

¹³¹ Walt, S. M. (spring, 1985), 4-5.

¹³² Heinonen, H. (2006), 57.

¹³³ A.g.e., 56.

büyük güçlerin, bölge devletlerinin bağımsız karar alma yetkisini sınırladıkları, dolayısıyla devletlerarası işbirliği projelerinde de küçük devletlerin egemenlik haklarının çiğnendiği görüşü Orta Asya ülkeleri açısından da söz konusudur. Lakin, bölge ülkelerinin taraf olduğu mevcut işbirliği projelerinin tek bir güç ile değil, birbirleriyle rekabet içerisinde olan birkaç güç ile yapılmış olması ve bu gidişatla oluşan çoklu bir çerçeve, ülke bağımsızlıklarının da çok yönlü muhafaza edilmesini sağlamaktadır.

SONUÇ

Soğuk Savaş sonucu ait oldukları kutbun dağılmasıyla bağımsızlık statüsünü elde eden Orta Asya devletleri, bağımsız aktör statüsünü pekiştirmede hem galip gelen kutup üyelerinden muayyen tecrübeler edinmeye, hem de idari bağ içerisinde oldukları ülkeler ile ortak meseleleri çözmeye ihtiyaç duymuşlardır. Geçmişteki yönetim tarzı ile ona karşı gelen değerlerin harmanlanmasını gerektiren çok yönlü işbirliği, bölgeyi kendi etki alanına katmak isteyen güçler arasında dengeyi sağlayacak sayılı stratejilerden biriydi. Lakin söz konusu strateji yalnızca bölge ülkelerinin ihtiyaçları ile sınırlı olmayıp, işbirliğine taraf olacak dış güçlerin geniş çaplı jeopolitik hedefleri ile de doğrudan bağlantılı olduğu için yapılan işbirliği projelerinde bölge dışı ilişkiler ağırlık kazanmıştır. Ayrıca, ilk yıllarda arka arkaya imzalanan bölge içi işbirliği anlaşmalarına rağmen, devlet inşa süreci boyunca ülkelerin kalkınma fırsatlarında meydana gelen farklılıklar ve bu kalkınmaya engel oluşturacağı endişesi yaratan ortak kaynaklar üzerindeki tartışmalar bölge devletlerini birbirinden uzaklaştırmıştır.

Bu gidişatla her ülkenin yönetim sistemi bölgedeki diğer devletlerden ayrı bir örümcek ağı şeklinde gelişmiş, ağıın kılavuz ipi de devletin kurucu atası olarak liderlerin eline geçmiştir. Tek liderliğin meşruiyet kaynağı olarak siyasi rejim güvenliği ise sağlam inşa edilmiş ülke bağımsızlığına dayanmaktadır. Bu durumda, kendi bağımsızlıklarını henüz pekiştirememiş bölge ülkeleri arasındaki dayanışma, dış güçlerin sağlayacağı hazır ‘koruyucu işbirliği’ karşısında zayıf kalmıştır. Bunun en önemli sebeplerinden biri ise bölge devletlerinin tarihi devlet ve meşruiyet tecrübesinin zayıflığı olmuştur. Söz konusu tecrübeyi paylaşıırken Rusya’nın bölgeyi yeniden kendi etki alanına alacağı endişesi, bölge ülkelerini Batı dünyası ve Çin ile işbirliğine yöneltirken, Türkiye, İran, Hindistan ve diğer eksen ülkeler olmak üzere bölgeye ilgi gösteren aktör sayısındaki artış, Orta Asya açısından işbirliği alanını gittikçe genişletmiştir.

Uluslararası sistemde, Orta Asya ülkeleri gibi ortak bir bölgeyi temsil eden devletlerin, işbirliği ilişkilerini bölgesel entegrasyon nezdinde yürüttükleri görülmektedir. Ulus üstü kurum karşısında egemenlik haklarından ciddi tavizlere varan AB ülkeleri ve kendi aralarında egemenlik paylaşımı olmazsa dahi dış güçlere karşı bölgesel düzeyde direniş gösteren Latin Amerika ve Güney Afrika devletleri arasındaki işbirliği projeleri mevcut eksikliklere rağmen bu konuda misal olmaya şayandırlar. Orta Asya topraklarına bu gözle bakıldığında, bağımsızlık konusunda karşılıklı ödünlerden ziyade, bölge ülkelerinin bugüne kadar imza attıkları bölge dışı güçler ile olan işbirliği projeleri öne çıkmaktadır. Bağımsızlıktan bugüne bölgesel meselelerin

ortak çözümü, ortak mesuliyet ve dış dünyaya karşı ortak tavır izleme ile ilgili pek çok bilimsel öneri ve projeler dile getirilmiştir. Dolayısıyla, bu çalışmada öne sürülecek öneriler son yıllarda bölge içerisinde meydana gelen değişimler üzerinden yapılandırılacaktır.

Orta Asya'nın tek bir bölgesel aktör olarak bütünleşmesi veya dış güçler arasında bölünmesi açısından Özbekistan'ın bugüne kadar oynadığı rol büyüktür. Kazakistan ile birlikte bölgenin en etkin ülkesi olan ve Orta Asya algısının hem başlangıcı, hem de merkezi olarak Özbekistan, bölgedeki Rusya-Batı veya Batı-Doğu ikileminde en çok rol alan bir ülkedir. Bundan dolayıdır ki, bölgesel işbirliğini devamlı dile getiren Kazakistan ve bu konuda Kazakistan'ı devamlı destekleyen Kırgızistan ile Özbekistan'ın yeni yönetimi arasında bölgesel işbirliği görüşmelerinin yeniden başlatılması ortak bölgesel imajın oluşturulması açısından yıllardır beklenen bir adım olacaktır.

Daha önce de belirtildiği gibi, Kırgızistan haricinde bölgedeki her lider aynı zamanda bir ulus babasıdır. Liderler arası ilişkiler çoğu kez devletlerarası ilişkileri belirler niteliktedir. Dolayısıyla ülkesinin kendi tanıttığı imaj çerçevesinde algılandığı ve yürüttüğü rejim politikasının desteklendiği bir işbirliği, liderlerin 'devlet' konumunu meşrulaştıracaktır. Böyle bir durumda, yeni atanan lider en az bir öncekisi kadar başarılı olmak isteyecek, onun tamamlamadığı meseleleri tamamlayacak, yeni politikalar ortaya atacaktır. Özbekistan lider değişimi ile başlayan ve diğer Orta Asya ülkeleri için de söz konusu olan bu siyasi sürecin, bölgesel işbirliğine yönelik çalışmalarla değerlendirilmesi, bölgesel birlikteliğin temelini sağlamlaştıracaktır.

Her ne kadar birbirine zıt sorumluluklar doğurmuş ve bölge ülkeleri arasındaki mesafeyi arttırmış olsa dahi, birden fazla dış güçler ile varılan işbirliği projelerinden verimli sonuç çıkarmak, siyasi ibret edinmek mümkündür. Her şeye rağmen, bugüne kadar izlenen güç dengesi arayışı, Orta Asya'yı tek bir gücün nüfuzu altında kalma tehlikesinden uzaklaştırmış, bağımsızlıkları çok yönlü dış politika nezdinde devam ettirme tecrübesi kazandırmıştır. Artık her ülke siyasi ve idari mesuliyet yüklenme deneyimine sahiptir ve bu deneyim bölgedeki ortak sorunların çözülmesinde ve Orta Asya'nın tek bir bölgesel aktör olarak birleşmesinde faydasını gösterecektir. Bu bağlamda, emperyalist geçmişin mirası ve günümüzdeki jeopolitik rekabetin araçları olan etnik, sınır ve sınır aşırı su sorunları gibi ortak meseleleri, dış güçlerin elinde araç olmaktan çıkartılması, bölgesel işbirliğinin pekiştirilmesi Orta Asya Birliği açısından bir zarurettir.

KAYNAKLAR

- Aris, S. (2011). *Eurasian Regionalism: The Shanghai Cooperation Organization*. Great Britain: Palgrave Macmillan.
- Best, E. and Christiansen, T. (2014). Regionalism in International Affairs. In Baylis, J., Smith, S. Ve Owens, P. (Eds.), *The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations*. (Sixth edition). UK: Oxford University Press.
- Bolleyer, N. (2009). *Intergovernmental Cooperation: Rational Choices in Federal Systems and Beyond*. New York: Oxford University Press Inc.
- Brzezinski, Z. (1998). *The Grand Chessboard. American Primacy and Its Geostrategic Imperatives*. New York: Basic Books.
- Brzezinski, Z. and Sullivan, P. (Eds), (1997). *Russia and the Commonwealth of Independent States. Documents, Data and Analysis*, New York: The Center for Strategic and International Studies and M.E. Sharpe.
- Cummings, N. S. (Ed.), (2002). *Power and Change in Central Asia*. New York: Routledge.
- Dabene, O. (2009). *The Politics of Regional Integration in Latin America: Theoretical and Comparative Explorations*. ABD: Palgrave Macmillan.
- Danilovic, V. (2002). *When the Stakes Are High: Deterrence and Conflict Among Major Powers*. USA: The University of Michigan Press.
- Dave, B. (Ed.), (2010). *Politics of Modern Central Asia*. New York: Routledge.
- Dutkiewicz, P. and Sakwa, R. (Eds.), (2015). *Eurasian Integration: The View From Within*, New York: Routledge.
- Farrel, M., Hettne, B. and Langenhove, L. (Eds.), (2005). *Global Politics of Regionalism: Theory and Practice*. London: Pluto Press.
- Heinonen, H. (2006). *Regional Integration and the State: The Changing Nature of Sovereignty in Southern Africa and Europe*. Helsinki: IDS.
- Hix, S. and Hoyland, B. (2011). *The Political System of the European Union* (Third edition). UK: Palgrave Macmillan.
- İnetrnet: Kitay Vıtesnil Rossiya iz Tsentralnoy Azii. (Çin Orta Asya'da Rusya'yı Saf Dışı Ediyor). (Ekim, 2015). *ZN, UA Haber Portalı*. Web: http://zn.ua/ECONOMICS/kitay-vytesnil-rossiyu-iz-centralnoy-azii-ft-191984_.html (Erişim: 25.05.2016).
- İnternet: Allison, R. (June, 2008). Virtual Regionalism, Regional Structures and Regime Security in Central Asia. *Central Asian Survey*, 27(2). Web: <http://www.tandfonline.com/page/terms-andconditions> (Erişim: 22.01.2013).

- İnternet: Arnold, R. (Ed.), *Limitations of National Sovereignty through European Integration* (e-book). Netherlands: Springer. Web: <http://www.springer.com/us/book/9789401774697> (Erişim: 10.04.2016).
- İnternet: Bağımsız Devletler Topluluğu Tüzüğü, Madde 12. *BDT İnternet Portalı*. Web: <http://e-cis.info/> (Erişim: 22.05.2016).
- İnternet: Bieler, A. (January, 2014). The Anarchy Problematique and Sovereignty: Neo-Realism and State Power. *Andreas Bieler Website*. Web: <http://andreasbieler.net> (Erişim: 19.01.2016).
- İnternet: Dadabaev, T. (April, 2007). Central Asian Regional Integration. *Central Asia-Caucasus Analyst*, 9(9). Web: <http://www.cacianalyst.org/> (Erişim: 15.02.2016).
- İnternet: Does the Design of European Integration Protects the Sovereignty of EU Member States? (November, 2011). *NaturAdvocate*. Web: <https://naturadvocate.com/does-the-design-of-european-integration-protect-the-sovereignty-of-eu-member-states/> (Erişim: 10.04.2016).
- İnternet: Döğeri, Y. (2013). Küresel Dünyada Devlet Tecrübesi. *Küremedy*. Web: <http://www.kuremedya.com/yakup-doger-kuresel-dunyada-devlet-tecrubesi-12631y.html#> (Erişim: 15.10.2016).
- İnternet: Drago Doktrini ile ilgili bkz. <http://www.encyclopedia.com/humanities/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/drago-doctrine>
- İnternet: Ekspert: Kto i Kak Sformiruet Bolşuyu Evraziyu? (Uzmanlar: Büyük Avrasya'yı Kim ve Nasıl Kuracak?). (Haziran, 2016). *Fergana Haber Portalı*. Web: <http://www.fergananews.com/articles/9005> (Erişim: 24.06.2016).
- İnternet: Frolovskiy, D. (July, 2016). Kazakhstan's China Choice. *The Diplomat*. Web: <http://thediplomat.com/2016/07/kazakhstans-china-choice/> (Erişim: 25.05.2016).
- İnternet: Gehring, T. (1996). Integrating Integration Theory: Neo-functionalism and International Regimes. *Global Society*, 10 (3). Web: <https://www.uni-bamberg.de> (Erişim: 04.04.2016).
- İnternet: Grieco, J. M. (1988). Anarchy and the Limits of Cooperation: A Realist Critique of the Newest Liberal Institutionalism. *International Organization*, 42(3). Web: http://journals.cambridge.org/abstract_S0020818300027715 (Erişim: 15.02.2016).
- İnternet: Haas, E. (July, 1953). The Balance of Power: Prescription, Concept or Propaganda. *World Politics*, 5 (4). <http://www.jstor.org/stable/2009179> (Erişim: 19.01.2016).
- İnternet: Hartzenberg, T. (October, 2011). Regional Integration in Africa. *WTO/Economic Research and Statistics Division*. Web: https://www.wto.org/English/res_e/reser_e/ersd201114_e.pdf (Erişim: 01.08.2016).

- İnternet: Jirinovskiy Oskorbil Strany Tsentralnoy Azii, Predlojiv Obyedinit İh v Federalniy Okrug. (Jirinovskiy, Orta Asya'nın Federal İlçe Olarak Birleştirilmesi Teklifinde Bulundu). (Şubat, 2014). Web: <http://palm.newsru.com/russia/26feb2014/zhirinovsky.html> (Erişim: 24.05.2016).
- İnternet: Kelly-Clark, V. (May, 2016). Why Central Asia is dumping Russia for China? *Global Risk Insights*. Web: <http://globalriskinsights.com/2016/05/why-central-asia-is-dumping-russia-for-china> (Erişim: 25.12.2016).
- İnternet: Khadorich, L. and Jeifets, V. (November, 2014). The Impact of Latin American Political Integration on the Evolution of the OAS. *HASSACC*. Web: www.hassacc.com (Erişim: 21.06.2016).
- İnternet: Koparkar, R. (February, 2017). 25 Years of Uzbekistan-China Relations: Enhanced Economic Engagements Marked by Political Understanding. *Vivekananda International Foundation*. Web: <http://www.vifindia.org/article/2017/february/16/25-years-of-uzbekistan-china-relations-enhanced-economic-engagements-marked-by-political-understanding> (Erişim: 21.03.2017).
- İnternet: Krasnopol'sky, P. (2013). Major Powers and Regionalism in Central Asia. *International Studies Association*. Web: <http://web.isanet.org/Web/Conferences/GSCIS%20Singapore%202015/Archive/8e26ebb3-f4a3-4a13-ac59-adb0ee445aa5.pdf> (Erişim: 22.09.2016).
- İnternet: Laumulin, M. (2011). Central Asia and Pax Iranica: Cooperation and Interdependence. *Central Asia and Caucasus*, 12(2). Web: <http://cyberleninka.ru/article/n/central-asia-and-pax-iranica-cooperation-and-interdependence> (Erişim: 15.02.2016).
- İnternet: Leung, M. (May, 2007). Forum Report: Does Japan Matter in Central Asia? *Central Asia-Caucasus Analyst*, 9 (9). Web: <http://www.cacianalyst.org/> (Erişim: 15.02.2016).
- İnternet: Malamud, A. (2010). Latin American Regionalism and EU Studies. *Journal of European Integration*, 32 (6). Web: <http://dx.doi.org/10.1080/07036337.2010.518720> (Erişim: 04.04.2016).
- İnternet: Mearsheimer, J. (winter, 1995). The False Promise of International Institutions. *International Security*, Cilt. 9, Sayı. 3. Web: <http://mearsheimer.uchicago.edu/pdfs/A0021.pdf> (Erişim: 19.01.2016).
- İnternet: Mitran'y, D. (1948). The Functional Approach to World Organization. *International Affairs*, 24 (3). Web: http://www.lsu.edu/faculty/lray2/teaching/7971_1s2009/mitrany1948.pdf (Erişim: 19.01.2016).
- İnternet: Mon, C. O. (May, 2016). The EU and Member States Sovereignty. *AALEP* Web: <http://www.aalep.eu/eu-and-member-states-sovereignty> (Erişim: 10.04.2016).

- İnternet: Moravcsik, A. (1994). Why the European Union Strengthens the State: Domestic Politics and International Cooperation. *Center for European Studies, Harvard University*, Çalışma no. 52, 7-14. Web: <http://aei.pitt.edu/9151/1/Moravcsik52.pdf> (Erişim: 24.04.2016).
- İnternet: Nakanune Sammita ŞOS-Kitay, Tsentralnaya Aziya, Rossiya: Kak i Kem budet Formirovatsya Bolşaya Evraziya? (ŞİÖ Zirvesi Arifesinde-Çin, Orta Asya, Rusya: Büyük Avrasya Nasıl ve Kim Tarafından Kurulacak?). (Haziran, 2016). *Central Asian Analytical Network*, Web: <http://caa-network.org/archives/7288> (Erişim: 24.06.2016).
- İnternet: Nurgaliyev, M and Şaymergenov, T. (2007). Japanese Diplomacy Makes New Headway in Central Asia: Its Problems, Expectations and Prospects. *Central Asia and Caucasus*, 6 (48). Web: <http://cyberleninka.ru/article/n/japanese-diplomacy-makes-new-headway-in-central-asia-its-problems-expectations-and-prospects> (Erişim: 15.02.2016).
- İnternet: Oest, K. N. (March, 2007). The End of Alliance Theory. *Institut for Statskundskab* tarafından yayınlanan çalışma. Web: http://polsci.ku.dk/arbejdspapirer/2007/ap_2007_03.pdf (Erişim: 08.04.2016).
- İnternet: Olcott, M.B. (1998). Central Asia: Confronting Independence. *The James A. Baker Institute for Public Policy of Rice University*. Web: <http://www.bakerinstitute.org/media/files/Research/133113ba/central-asia-confronting-independence.pdf> (Erişim: 15.02.2016).
- İnternet: Orta Asya Ülkeleri ile İlişkiler. *T.C. Dışişleri Bakanlığı*. Web: <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-orta-asya-ulkeleri-iliskileri.tr.mfa> (Erişim: 26.12.2016).
- İnternet: Pannier, B. (July, 2015). Are The Central Asians The Losers in SCO Expansion? *RadioFreeEurope/RadioLiberty*. Web: <http://www.rferl.org/a/central-asia-sco-expansion-/27134212.html> (Erişim: 25.05.2015).
- İnternet: Purtaş, F. (Aralık, 2013). Kültürel Diplomasi ve TÜRKSOY. *Medeniyet ve Kültür Araştırmaları Merkezi*. Web: <http://mekam.org/mekam/kulturel-diplomasi-ve-turksoy> (Erişim 25.12.2016).
- İnternet: Rasov, S. (11 Eylül, 2012). Protiv Kogo Drujat Karimov i Nazarbayev? (Karimov ve Nazarbaev Kime Karşı Dost Olur?). Web: <http://www.respublika-kz.info/news/politics/25192> (Erişim: 03.01.2015).
- İnternet: Roberto de Almeida, P. (December, 2013). A Latin American Quandary: National Sovereignty and Regional Integration. *Contexto Internacional*, 35 (2). Web: http://www.scielo.br/scielo.php?script=sci_arttext&pid=S0102-85292013000200006 (Erişim: 21.06.2016).
- İnternet: Rousseau, J. J. (2002). *The Social Contract or Principles of Political Rights*. (Çev. G.D.H. Cole). USA: The Constitution Society. (Orijinal Makalenin Yayımlı Tarihi, 1762). Web: <http://www.constitution.org/jjr/socon.txt> (Erişim: 03.05.2016).

- İnternet: Rusya'dan Orta Asya ile İşbirliği Açıklaması. (29 Nisan, 2016). *Dünya Bülteni*. Web: <http://www.dunyabulteni.net/orta-asya/362621/rusyadan-orta-asya-ile-isbirligi-aciklamasi> (Erişim: 30.04.2016).
- İnternet: Şimşek, C. (Eylül, 2016). Kazakistan Çin'e Petrol Arzını Arttıracak. *Enerji Enstitüsü*. Web: <http://enerjienstitusu.com/2016/09/07/kazakistan-cine-petrol-arzini-artiracak/> (Erişim: 25.12.2016).
- İnternet: Snow, Sh. (August, 2016). Central Asia Lukewarm Pivot to China. *The Diplomat*. Web: <http://thediplomat.com/2016/08/central-asias-lukewarm-pivot-to-china/> (Erişim: 25.12.2016).
- İnternet: Soko, M. (December, 2007). The Political Economy of Regional Integration in Southern Africa. *Notre Europe Publications*, 12. Web: <http://www.notre-europe.eu> (Erişim: 01.08.2016).
- İnternet: Şustov, A. (Aralık, 2016). Turkmenistan Smenil Zavisimost' ot Rossii na Kitay. (Türkmenistan Rusya'ya karşı Bağımlılığını Çin'e Yöneltti). *GÜNDOĞAR*. Web: <http://www.gundogar.org/?01305173420000000000000011000000> (Erişim: 26.12.2016).
- İnternet: The New Silk Road: A Path to Regional Security? (December, 2015). *Eurasian Council on Foreign Affairs*, 8. Web: http://ecfaenglish.objects.dreamhost.com/wp-content/uploads/2015/12/ECFA-Occasional-Paper-The-New-Silk-Road-A-Path-to-Regional-Security_rev-.pdf?dm_i=25TR,3X9GE,FNWMR4,E57TY,1 (Erişim: 06.08.2016).
- İnternet: Tian, R. G. (2009). From Central Asia to Great Central Asia: The Goals and Adjustments of U.S. Central Asian Strategy. *Central Asia and the Caucasus*, 3(57). Web: <http://www.ca-c.org/journal/2009-03-eng/05.shtml> (Erişim: 06.08.2016).
- İnternet: Tolipov, F. (February, 2010). Geopolitical Stipulation of Central Asian Integration. *Strategic Analysis*, 34(1). Web: <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/09700160903378319> (Erişim: 06.04.2015).
- İnternet: Tolipov, F. (November, 2015). Pluses and Minuses of the C5+1 Format. *The CACI Analyst*. Web: <http://cacianalyst.org/publications/analytical-articles/item/13300-pluses-and-minuses-of-the-c5%201-format.html> (Erişim: 06.08.2016).
- İnternet: Troitskiy, E. F. (2013). Politika İndii v Tsentralnoy Azii 2001-2012. (Hindistan'ın Orta Asya Politikası 2001-2012). *Tomsk Devlet Üniversitesi Gazetesi*, No: 375. Web: <http://cyberleninka.ru/article/n/politika-indii-v-tsentralnoy-azii-2001-2012-gg> (Erişim: 15.02.2016).
- İnternet: Tsentralno-Aziyatskoe Sotrudniçestvo Obyedinyayetsya s Evraziyskim Soobşestvom. (Orta Asya İşbirliği Avrasya Topluluğu ile Birleşiyor). (Ekim, 2005). *REGNUM Haber Portalı*. Web: <https://regnum.ru/news/524490.html> (Erişim: 22.05.2016).

İnternet: Türk Dili Konuşan Ülkeler Parlamenter Asamblesi'nin Yeni Binası Açıldı. (Aralık, 2016). *Dünya Bülteni Haber Portalı*. Web: <http://www.dunyabulteni.net/gunun-haberleri/388609/turk-dili-konusan-ulkeler-parlamenter-asamblesinin-yeni-binası-acıldı> (Erişim: 23.12.2016).

İnternet: Veliyev, C. (July, 2014). The Role of Turkic Council for the Future of Eurasian Politics. *Eurasia Daily Monitor*. 11 (124). Web: <https://jamestown.org/program/the-role-of-the-turkic-council-for-the-future-of-urasian-politics/> (Erişim: 25.12.2016).

İnternet: Walt, S. M. (spring, 1985). Alliance Formation and The Balance of World Power. *International Security*, 9 (4). Web: <http://links.jstor.org> (Erişim: 15.02.2016).

İnternet: Waltz, K. (1988). The Origins of War in Neorealist Theory. *Journal of Interdisciplinary History*, 18 (4). Web: <http://www.columbia.edu/itc/sipa/S6800/courseworks/OriginsOfWar.pdf> (Erişim: 15.02.2016).

Karimov, İ. (2011). *Uzbekistan na Poroge Dostijeniya Nezavisimosti*. (Özbekistan Bağımsızlığın Eşiğinde). Taşkent.

Mitrany, D. (1966). *A working Peace System*. Chicago: Quadrangle Books.

Morgenthau, H. (2006). *Politics among Nations the Struggle for Power and Peace* (Seventh edition). New York: Mc Graw-Hill.

Nazarbaev, N. (2003). *Strategiya Nezavisimosti*. (Bağımsızlık Stratejisi). Almatı.

Nazarbayev, N. (1997). *Evrasiyskiy Soyuz: İdei, Praktika, Perspektivi*. (Avrasya Birliği: Düşünceler, Uygulama ve Perspektifler). Moskova.

O'Neill, M. (2005). *The Politics of European Integration* (Second edition). New York: Routledge.

Paul, R. Viotti ve Mark, V. Kauppi (2009). *International Relations Theory* (Fourth edition). Londra: Lonman-Pearson.

Paul, T., Wirtz, J. Ve Fortmann, M. (Eds.), (2004). *Balance of Power: Theory and Practice in the 21st Century*. California: Stanford University Press.

Rumer, E., Trenin, D. Ve Zhao, H. (2007). *Central Asia: Views from Washington, Moscow and Beijing*. New York: M.E. Sharpe, Inc.

Sheehan, M. (2000). *The Balance of Power: History and Theory*. London: Routledge.

Waltz, K. N. (1979). *Theory of International Politics*. USA: Addison-Wesley Publishing Company.

Waltz, N. K. (2001). *Man, the State and War: A Theoetical Analysis*. New York: Columbia University Press.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, adı : Ryskulova Kalmira
Uyruğu : Kırgız
Doğum tarihi ve yeri : 15 Mayıs 1991 Kırgızistan
Medeni hali : Bekar
Telefon : 05386485314
e-posta : kalmira.1505@gmail.com

Eğitim Derecesi	Okul/Program	Mezuniyet yılı
Yüksek lisans	Gazi Üniversitesi/Uluslararası İlişkiler	Devam Ediyor
Lisans	Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi/Uluslararası İlişkiler	2014
Lise	J. Balasağın Sosyal Bilimler Lisesi	2009

Yabancı Dili

Türkçe, Rusça, İngilizce, Çince

Hobiler

Keman çalma

GAZİ GELECEKTİR...

